

Grunnlovsjubileet i 1864

Elin Rørosgård

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2010

Forord

Jeg vil først og fremst takke min veileder, Odd Arvid Storsveen, for godt samarbeid og god veiledning. Hans store entusiasme overfor historiefaget har også hatt en positiv innvirkning på mitt arbeid. En spesiell takk vil jeg rette til min kjære far. Jeg vil takke han for gode samtaler og diskusjoner rundt masteroppgavens tema, og det arbeidet han har bidratt med hva angår korrekturlesing. Min mor, søster og øvrige familiemedlemmer fortjener også en stor takk for deres oppmuntrende ord.

Mine gode venner, Marie, Ingebjørg, Elisabeth og mine tre naboer vil jeg også takke for den støtten de har gitt meg gjennom dette arbeidet. Til sist vil jeg takke mine to studievenner, Marthe og Tom, som har vist interesse for oppgaven, og de har vært gode å ha, når frustrasjon over og diskusjon om oppgaven har blitt luftet ved lunsjtider.

Innholdsfortegnelse

Kapittel 1: Innledning	7
Problemstilling.....	8
Kort historisk tilbakeblikk på 17. mai-feiringen.....	8
Synet på 1814.....	9
Landets utvikling (1814-1860).....	11
Skandinavismen i 1864	11
Tidligere forskning	13
Metode og teori	14
Kilder	16
Kapittel 2: En union med konflikter	17
To motstridende konstitusjonelle prinsipper	17
Den todelte regjeringen og statsministeren.....	18
Det sammensatte statsråd og interimsregjering	19
Ministerielt statsråd	20
Stattholderstriden.....	21
Unionskongene og deres representasjon i Norge.....	24
Kapittel 3: 17. mai-feiringen i Kristiania og på Eidsvoll 1864	29
Morgenprogrammet i Kristiania	29
Feiringen på Eidsvoll.....	29
Biskop Jens Lauritz Arups tale - Eidsvoll kirke	31
Instituttbestyrer Ole Hartvig Nissens tale - Eidsvoll	32
Lektor Ludvig Kristensen Daas foredrag - Eidsvoll	33
Ettermiddagsfeiringen i Kristiania.....	34
Hans Bruns tale - Krohgstøtten.....	36
Bjørnstjerne Bjørnsons tale - Slottsplassen	37
Professor Aschehougs foredrag - Slottsplassen	39
Advokat Bernhard Dunkers tale - Slottsplassen.....	40
Programmet utenom det offentlige.....	42
Formann Ferdinand Nicolai Rolles tale - Studentersamfundet.....	43
Student Christoffer Janson og cand. theol. Andreas Hansen sine taler - Studentersamfundet.....	45
Kommentar til talene	46
Festtelegrammer til hovedstaden og Eidsvoll	47
Telegram fra Sverige	47
Telegrammer til festkomiteen	48
Korrespondanse fra Danmark	48
Ja, vi elsker denne sangen.....	49
Nasjonalmonumentet på Lovisenberg	51
Feiringen før 1864	52
Feiringen etter 1864.....	53
Talene	55
Kapittel 4: 17. mai-feiringen i Bergen og i Trondheim 1864	57
Det offentlige programmet i Bergen	57
Bergen-feiringen før og etter 1864	62
Den offentlige feiringen i Trondheim	64
Tale og telegram	66
Annen feiring i Trøndelag.....	68
Trondheim-feiringen før og etter 1864	69
Sammenlikning av 17. mai-feiringene i Kristiania, Trondheim og Bergen 1864	70
Unionsproblematikken	71

Skandinavismen.....	71
Hva man egentlig feiret	72
Kapittel 5: 4. november-feiringen i Kristiania, Bergen og Trondheim 1864	74
Feiringen 4. og 5. november i Kristiania.....	74
Dekor og illuminasjon.....	77
Talene og telegrammene	77
Bjørnson-saken	80
Feiringen i Sverige.....	81
Bergensernes syn på unionen	83
4. november-feiringen i Trondheim	84
Trøndernes syn på unionen.....	85
En sammenlikning mellom 17. mai og 4. november 1864	86
Grunnloven	86
Politikk og skandinavisme	87
Skjebnen til de to dagene	88
Kapittel 6: Avslutning	89
1864-jubileenes nasjonsbyggende effekt og deres ritualer.....	89
Det politiske og unionsspørsmålet.....	90
Thorsens tre dialoger.....	91
Nasjonaldagsritualenes lange overlevelsestid	92
Kilder og litteratur.....	94
Kilder	94
Oppslagsverk	94
Litteratur	94
Nettsider	97

Kapittel 1: Innledning

På nasjonaldagen 17. mai i 1864 feiret nordmennene 50-års jubileet for tilblivelsen av den norske grunnlov. I hovedstaden Kristiania var borgerne tidlig oppe for å få med seg koralmusikken fra Vår Frelzers kirke, som tok til kl. 6 på morgenen. Senere fulgte folkemassen et musikkorps gjennom gatene, som spilte nasjonale melodier. Med morgentoget fra Kristiania til Eidsvoll, reiste fire av de syv gjenlevende konstituerte, medlemmer av Riksforsamlingen i 1814, ledsaget av mange øvrighetspersoner. De var først i gudstjeneste før de tok turen videre til Eidsvollsbygningen, hvor det ble holdt festmiddag.

Om ettermiddagen ble det igjen liv i gatene i Kristiania, der borgertoget gikk til Krohgstøtten og senere til Jernbanetorget for å møte festdeltagerne fra Eidsvoll, og samlet gikk de til Slottsplassen. Her møtte deltagerne et provisorisk monument, en tre meter høy gipsfigur som skulle forestille frihetens gudinne. Den var omkranset av fire mindre gipsfigurer som holdt en navneplate med navnene til de fire siste norske kongene. På Slottsplassen ble det holdt taler, blant annet av Bjørnstjerne Bjørnson. Hans nasjonale sang ”Ja, vi elsker” ble senere på kvelden fremført av byens sangforeninger. Den endelige versjonen var ferdig noen år tidligere, men det var første gang den ble offentlig fremført med Nordraaks melodi, og dermed kom sangen til å avløse den eldre nasjonalsangen ”Sønner av Norge”. Versene tegnet opp et historisk bilde av vanskelige tider i Norge, men appellerte også til skandinavismen. Nasjonaldagen ble avsluttet med et praktfullt fyrverkeri fra Slottsbakken om kvelden.

Det er fascinerende å se hvordan nasjoner finner sine nasjonaldager og symboler, og hvordan disse virker samlende over lengre perioder. Spesielt interessant er selve utvelgelsen av disse nasjonaldagene, og hvordan de har virket til å skape sterkere nasjonal enhet. Men de har ikke alltid denne funksjonen. Mange steder har innstiftelsen av en slik dag også utgjort en barriere i det politiske spillet. I Norge har imidlertid 17. mai-dagen hatt en slik nasjonal suksess at man kunne tro det var forsket mye på feiringen, og at mye litteratur fantes om emnet. Det er likevel ikke tilfelle. Det ser ut til at 17. mai-feiringen særlig har interessert historikerne når den kan knyttes til viktige politiske endringer i Norge, eller når feiringen er blitt et betydelig politisk redskap, som i kampen for parlamentarisme og mot unionen i 1880- og 1890-årene. Mitt bidrag til kartleggingen av feiringen skal imidlertid dreie seg om 1860-årene, en langt mindre dramatisk periode i norsk historie. Men selv om man kan si at jubileumsåret 1864 var

et relativt stille år med tanke på det politiske klima, gjorde skandinavismen seg sterkt gjeldende, og det var fremdeles underliggende problemer i unionsforholdet til Sverige.

Problemstilling

Temaet for masteroppgaven er grunnlovsjubileet i 1864, og den overordnede problemstillingen er å undersøke hvordan feiringen foregikk og ble opplevd i landets tre største byer, Kristiania, Bergen og Trondheim. Vekten vil ligge på selve feiringen, og det må derfor undersøkes hvilke ritualer og symboler som var fremtredende. Videre vil jeg undersøke hva de feirende la vekt på da de så tilbake på begivenhetene 1814, hvilket syn de hadde på Grunnloven og hvilke personer de fremhevet fra denne tiden. Den politiske konteksten til jubileet vil også bli studert. Skandinavismen var ennå en betydningsfull politisk kraft på denne tiden. Det må derfor undersøkes hvordan skandinavistiske holdninger gjorde seg gjeldende under feiringen. Feiringen av unionsdagen, 4. november, var på denne tiden preget av vel så stor offentlig prakt som feiringen av 17. mai. En sammenlikning av disse to feiringene i 1864 vil også bli utført. Hvordan forholdt svenskene og kongen seg til jubileumsfeiringen? 1864 var et relativt stille år når det gjaldt åpne unionsstridigheter. Likevel kan man antakelig spore strømninger og utspill under jubileet som antyder uenighet og konflikt om unionsordningene.

Kort historisk tilbakeblikk på 17. mai-feiringen

Norges nasjonaldagsfeiring har vært knyttet til datoen 17. mai 1814, da landet fikk sin egen grunnlov og egen konge, og feiringen har hentet sine impulser fra de franske revolusjonsfestene. Den første større feiringen ble holdt i Kristiania ved tiårsjubileet for dagen i 1824. Senere ble dagen brukt av de nasjonalorienterte patriotene som markering mot svensk overhøyhet i 1820- og 1830-årene, før Venstre tok i bruk dagen i kampen for økt demokrati og selvstendighet på slutten av 1800-tallet. Etter unionsoppløsningen i 1905 førte feiringen til en ny nasjonal samling, men arbeiderbevegelsen brøt siden med feiringen helt frem til 1930-årene. Okkupasjonstiden og etterkrigstiden samlet igjen folket på en ny måte.¹

Mange vil fremdeles hevde at Henrik Wergeland var den egentlige opphavsmannen til 17. mai-feiringen. Det viser seg derimot å være noe av en myte, selv om han ble en viktig pioner

¹ Aarnes, Sigurd: "Oppfinnelsen av 17. Mai". *Nytt norsk tidsskrift* 1/1994, 10-23. Oslo, Universitetsforlaget: 10

for feiringen, både som deltaker i Torgslaget 17. mai 1829, som agitator og som taler ved avdukingen av Krohgstøtten 17. mai 1833. Den man i dag heller fremhever som opphavsmann, er imidlertid bankeier Matthias Conrad Peterson, som skrev en rekke artikler i Trondhjems Adressecontors-Efterretninger der han oppfordret folk til å feire dagen. Peterson ønsket en massedemonstrasjon som kunne vekke de lavere klassene til politisk bevissthet, slik at de skulle se at de hadde rettsikkerhet i Grunnloven og dermed ville forsvare den. Hans ønske ble også velsignet i årene 1826-1827, da den første massefeiringen tok til i Trondheim.²

Borgertog og barnetog skiller den norske nasjonaldagsfeiringen fra mange andre lands nasjonale feiringer, med militærparader og fester for øvrigheten. Trondheimstoget i 1827 bestod av mannlige borgere som var inndelt etter yrke og gikk med sine laug. Man gikk altså ikke i tog som privatperson, men mer som samfunnsmedlem og yrkesutøver. Carl Johan fulgte denne feiringen med misnøye, og han forbød den i 1828. I mange år foregikk derfor feiringen mer uformelt, men med lokale og nasjonale myndigheters stilltiende godkjenning. Først etter Carl Johans død i 1844 ble feiringen av 17. mai offisielt klarert, og samme år fant det første borgertoget sted i Kristiania. Det var en korporasjonsoppdelt prosesjon slik som i Trondheim, men syntes å være bedre organisert og innebefatte flere (men stadig bare menn).³

Borgertoget var høydepunktet på grunnlovsdagen frem til barnetoget kom i 1870. Barnetoget bestod i starten av gutter fra både allmueskoler og privatskoler. Æren for barnetoget er av mange tillagt Bjørnstjerne Bjørnson, men han hadde god hjelp av personer i venstremiljøet rundt Ole Anton Qvams skole. Oppfinnelsen bygde uansett på en radikal tankegang som kjempet for demokratisering av samfunnet og skolen.⁴ Mobiliseringen til feiringen av 17. mai er dermed blitt en viktig del av et betydningsfullt demokratiseringsarbeid som har ført til bedre politisk integrering av hele befolkningen.

Synet på 1814

Det er vanlig å snakke om to tradisjoner i synet på hva som lå bak hendelsene i 1814. Det ene synet kan kalles den historiske venstretradisjonen, representert ved Henrik Wergeland, Ernst Sars, Halvdan Koht og Arne Bergsgård. Dette synet vektlegger en langvarig indre forberedelse hvor folket spilte en viktig rolle. Det andre synet har sin bakgrunn i den

² Ibid. 12, 16

³ Ibid. 12, 16-18

⁴ Ibid. 19-21

konserverative tradisjonen, som Jacob Aall, Michael Birkeland og Yngvar Nielsen stod bak. Senere har historikere som Sverre Steen, Jens Arup Seip og Knut Mykland kommet til og nyansert bildet. Synet legger vekt på de samtidige utenrikspolitiske hendelser, hvor enkeltaktører som Christian Frederik, grev Herman Wedel Jarlsberg og Carl Johan er viktige.⁵ Tidligere var disse synene mer knyttet til politiske posisjoner enn i dag, hvor man kan redusere motsetningene mellom de to synene ved å knytte dem til bakenforliggende og utløsende årsaker til 1814. Dermed utelukker heller ikke de to synene hverandre, det er snakk om både-og. En slik løsning vil nok fortsette å være gjeldende fordi den virker avklarende med tanke på årsakene, og fordi hver enkelt historiker selv kan velge de årsakene han/hun vil vektlegge, mener historiker Ståle Dyrvik.⁶

Men hvilket syn hadde man på 1814 under grunnlovsfeiringen i 1864? Kan det tenkes at man i nasjonalistisk festrus hadde et overdrevent bilde av det som hadde skjedd? Her vil det være interessant å se på hvilke personer som ble fremhevet fra grunnlovsarbeidet. Av de 112 representantene som ble valgt til riksforsamlingen, var flertallet embetsmenn, og de valgte bøndene var trofaste mot embetsmennene, og et spørsmål blir da om feiringen av Grunnlovens femtiårsjubileum også kan ses som en feiring av den norske ”embetsmannsstatens gullalder”, som Jens Arup Seip har plassert i perioden 1840-1870.

Embetsmennene hadde jo sikret sine maktposisjoner gjennom Grunnloven og satt i lange perioder med flertall på Stortinget, uten noen konkurrerende elite. De hadde en solid utdanning og forvaltningserfaring, som førte til at de hadde full kontroll over det lokale og sentrale byråkratiet. Det var denne øvrigheten som også forsvarte nasjonale interesser overfor Sverige. Bøndene derimot var mer likegyldige til unionen og hvorvidt embetsmennene styrte på vegne av en konge eller en grunnlov. Både bønder og borgerskap ble ofte redskaper for embetsmennene, og det var også disse som i hovedsak forsvarte Grunnloven etter dens tilblivelse, som en stadfestelse av nasjonens selvstendighet overfor Sverige. I hvor stor grad kunne da resten av samfunnet identifisere seg med feiringen av Grunnloven? Her kommer man da til spørsmålet om hvem som egentlig deltok i jubileumsfeiringen i 1864. Var alle samfunnslag med, og kan man si at nasjonaldagen nå virket samlende for hele folket?

⁵ Pryser, Tore: *Norsk historie 1814-1860*. Oslo, Det Norske Samlaget 2006: 196-197

⁶ Dyrvik, Ståle. *Året 1814*. Oslo, Det norske samlaget 2005: 30-31

Landets utvikling (1814-1860)

Etter 1814 hadde Norge gjennomgått en omfattende utvikling på mange områder. I de første årene etter napoleonskrigene stod landet overfor en økonomisk krise som skyldtes høy inflasjon og britenes høye toll på norsk trelast. Å ha orden på økonomien var en forutsetning for landets selvstendighet, men krisen ble løst gjennom opprettelsen av Norges Bank og innføringen av spesidaler. Norge opplevde imidlertid en stor befolkningsvekst, fra rundt 900 000 innbyggere i 1800 til 2,2 millioner i 1900. Årsakene til veksten var at barnedødeligheten gikk ned, og at man fikk et bedre kosthold og hygiene.

Industriutviklingen skjøt imidlertid først fart etter 1850, og skipsfarten opplevde snart sin tredje gullalder slik at Norge fikk verdens tredje største handelsflåte. I samme periode fikk landet også en eksportrettet industri for tekstiler, treverk og maskiner. Man har snakket om ”det store hamskiftet” i landbruket der bøndene gikk fra selvberging til salgsjordbruk. Industrialiseringen førte også til at veinettet ble utbygget, og landets første jernbane sto ferdig i 1854. Samtidig ble det bevilget penger til praktbygninger som stadig preger Oslos bybilde.⁷ Slottet stod ferdig i 1848, universitetsbygningene i sentrum i 1852 og stortingsbygningen i 1866.

Bjørnstjerne Bjørnson var inne på denne positive utviklingen da han talte på Slottsplassen 17. mai 1864. Grunnlovsfeiringen i 1864 falt dermed sammen med den til da mest ekspansive økonomiske og sosiale utviklingen i norsk historie. Det blir derfor interessant å spørre hvilken betydning denne voldsomme utviklingen fikk for jubileet. Ble den betonet og fremhevet under feiringen, eller var det mer fokus på begivenhetene 1814?

Skandinavismen i 1864

Også den politiske situasjonen i 1864 var annerledes enn de første årene etter 1814. Spesielt spilte skandinavismen en viktig rolle, en bevegelse som siden 1840-tallet hadde arbeidet for et nærmere kulturelt og politisk samarbeid mellom de tre skandinaviske landene. Den politiske skandinavismen ble tidlig viktig for danskenes nasjonale kamp for å beholde hertugdømmet Slesvig som dansk område. I samme periode hadde nemlig en tysk nasjonal bevegelse av slesvig-holsteinere ønsket at Slesvig skulle forenes med Holstein til en selvstendig stat.

⁷ Libæk, Ivar og Øivind Stenersen. *Norges historie, fra istid til oljealder*. Oslo, Grøndahl og Dreyer 1995: 73, 78, 82-84, 88

Skandinavistene prøvde å vinne svensk støtte i denne saken, og det endte med at det ble sendt tropper til den første slesvigske krig i 1848. Fra 1850-årene hadde skandinavismen bred støtte også i deler av eliten, og den møtte sympati fra både kong Frederik 7. av Danmark og kronprins Carl av Sverige og Norge. Skandinavistenes politiske program var nå å skape en politisk union i Skandinavia, og dermed var det behov for en dynastisk enhet. Kronprins Carl (senere Carl 15.) var kandidat til å bli konge over et forent Skandinavia, men det svenske aristokratiet ønsket å holde seg utenfor Slesvig-spørsmålet og fryktet at demokratisk påvirkning fra Norge og Danmark med sin nye grunnlov fra 1849, kunne true deres standsinteresser. Skandinavismen fikk i hovedsak støtte fra byene, akademikere og borgerskap, men manglet oppslutning i bredere folkegrupper. Verken den svenske eller den norske regjering ønsket imidlertid direkte innblanding i konflikten om Slesvig. Man anså ikke Skandinavia som felles fedreland, og heller ikke at fedrelandets nasjonale grenser skulle gå ved Eideren, grenselven mellom Slesvig og Holstein.

Til forskjell fra i Sverige fantes det i 1860-årenes Norge sterke sympatier for vår gamle unionspartner Danmark. Nordmennene hadde neppe noe ønske om å gripe direkte inn i konflikten av frykt for brudd med Preussen og Østerrike, og i de mindre byene og landsdistriktene var man aller mest skeptisk til slik innblanding. Men da den andre slesvigske krig var et faktum med det preussiske angrepet i 1864, synes folk å ha blitt revet med av begivenhetenes utvikling. I februar 1864 stilte Morgenbladet spørsmålet: ”Skal vi med?”. En uke senere finner man en artikkel om ”Krig og Fred” hvor man kan lese: ”Tror nogen, at de som nu roper paa Krig gjør dette, fordi de elsker Krig eller er letsindigere end andre? Sandelig de fleste av dem er likesaa varme Fredsvenner som hvemsomhelst paa den anden Side”.⁸ Kong Carl 15. var også sterkt engasjert på Danmarks side, og da han ikke vant støtte i Sverige, vendte han seg til Norge. Under en ekstraordinært stortingssesjon i mars 1864 lyktes det ham likevel ikke å få nordmennene med på å gripe inn i krigen.

Danmarks militære nederlag våren 1864 og tapet av Slesvig etter nabolandenes hjelpenekt, innebar slutten på den politiske skandinavismen fra myndighetenes side. Men store deler av opinionen hadde fremdeles en sterk skandinavistisk holdning. Mange var bitre og skuffet over myndighetenes beslutning, og det blir viktig å se nærmere på hvordan denne bitterheten påvirket jubileumsfeiringen i 1864. I Morgenbladets referat fra 17. mai-feiringen samme år

⁸ Hammer, Simon C. *Kristianias historie 1814-1877*, bd. 4. Kristiania, Cappelen 1923: 524

heter det: ”Om end Glæden og Jubelen nedstemtes ved Tanken om vort danske Broderfolks nuværende Stilling, var dog Stemningen hele Tiden løftet og begeistret over Dagens Betydning”.⁹ Bare fjorten dager etter at man hadde feiret Grunnlovens femtiårsjubileum ble Skandinavisk Selskab i Kristiania dannet. Medlemmene ønsket å befeste og utvikle unionen mellom Sverige og Norge, men også å arbeide for en union mellom de tre nordiske landene. Men da deres program ble avvist av Stortinget, kom deres videre arbeid til å angå mer praktiske spørsmål om forholdet mellom de nordiske land, særlig angående næringsliv.

Selskapet hadde likevel valgt et godt år for stiftelsen. 4. november 1864 var det jo også femti år siden unionen mellom Norge og Sverige ble opprettet, og feiringen skal altså ha vært vel så praktfull som 17. mai-feiringen samme år.¹⁰ Her er det imidlertid viktig å påpeke at Norge ikke stod alene om denne feiringen, som med grunnlovsfeiringen. Dessuten var feiringen av 17. mai mer preget av folkefest, noe som bidro til å styrke den som tradisjon. Likevel var 4. november-feiringen i 1864 påfallende storstilt, med både offentlige bygninger og vanlige hus pyntet til fest. Men den store festdagen hjalp lite for skandinavismens sak. Det var tross alt få som ville oppgi nasjonalfølelsen, for i de tre nordiske landene følte man seg fortsatt som tre adskilte land. Etter hvert førte også Norges sosiale og politiske utvikling til at man vendte oppmerksomheten mot andre forhold enn skandinavistisk ideologi.

Tidligere forskning

Man skulle tro at det var rikelig med litteratur om 17. mai-feiringen, som har vært en lang tradisjon, og som har vært viktig både nasjonalt og politisk. Men slik er det ikke. Temaet har blitt streift i fremstillinger, men det har vært skrevet med andre hensikter. Dette gjelder litteratur av biografisk art, som litteratur om Wergeland og Bjørnson. Feiringen har også blitt nevnt i litteratur som har vært skrevet om unionsstridene mellom Storting og kongemakten på 1800-tallet. Og til sist finnes det organisasjonshistoriske fremstillinger, som den norske arbeiderbevegelsens historie.

Enkelte år av feiringen har likevel blitt noe grundigere utforsket, særlig da jubileumsår og andre spesielle hendelser som skjedde på nasjonaldagen. 50-årsjubileet i 1864 kan man lese noe om i ”Kristianias historie”, bind 4 av Simon C. Hammer og i Torstein Slettens ”Atter er

⁹ Morgenbladet 19.05.1864

¹⁰ Aarnes 1994: 17

dagen opprunden: 17. mai-feiringens historie i Bergen”. Blant begivenheter på nasjonaldagen som har vekket historikernes oppmerksomhet, må spesielt nevnes Torvslaget 17. mai 1829, da soldater gikk til angrep på den feirende folkemengden. Både denne episoden og avdukingen av Wergelandstatuen i 1881 kan man lese om i Carl Justs artikkel ”17. mai-feiringen - en revy i mange akter”, som tar for seg hovedstadens feiringen av nasjonaldagen fra den startet og fram til jubileet i 1964. Ellers har Finn Jor redigert boken *17. mai*, der feiringen i ulike deler av landet behandles fra dens begynnelse og frem til moderne tid. I Sigurd Aarnes’ artikkel ”Oppfinnelsen av 17. mai” er det også gjort rede for feiringens utvikling, og her kan man lese om borgertogets og barnetogets tilblivelse. Det foreligger også en del historiske hovedoppgaver både om 17. mai-feiringen og om nasjonale jubileer, men ingen av disse tar spesielt for seg det første store grunnlovsjubileet, som fant sted i 1864.

Metode og teori

I oppgaven skal jeg se nærmere på hvordan man feiret grunnlovsjubileet i 1864 i Kristiania, Bergen og Trondheim, men med noen avstikkere, blant annet til Eidsvoll. Disse tre byene er valgt av flere grunner. De var de tre største byene i Norge, og man kan derfor anta at feiringen der også hadde det største omfanget. Samtidig tilhørte byene tre ulike geografiske regioner, slik at de også kan gi et bilde av hvordan man feiret i forskjellige deler av landet. Dette åpner for en komparativ analyse av likheter og ulikheter. De tre byenes feiring vil i hovedsak bli sammenliknet synkront, altså samtidig, men jeg vil også foreta en diakron sammenlikning, ved å se på noen feiringer før og etter 1864. Sammenlikningen avgrenses til at jeg ser på den mer ordinære 17. mai-feiringen i årene 1859, 1860, 1870 og 1871. Med denne oppgaven har vi endelig gode kilder til feiringene i de tre byene, gjennom ganske omfattende referater fra samtidens aviser.

Det er i dag bred enighet om at utforming av nasjonale symboler og ritualer bidrar til å forme den nasjonale identiteten. Nasjonalismeforskeren Anthony D. Smith hevder at de nasjonale symbolene, tradisjonene og seremoniene på mange måter er de sterkeste og mest varige aspektene av nasjonalismen.¹¹ Det å se på symboler og ritualer blir derfor sentralt i oppgaven, og en utvelgelse er derfor nødvendig. Med tanke på ritualer vil togrutene og talene bli studert. Når det gjelder talene vil jeg se på deres form og innhold, hva som er deres dominerende temaer, hvilke ord som går igjen og hvilke som blir utelatt. Talene er offentlige og formelle.

¹¹ Smith, Anthony D. *National Identity*. Harmondsworth, Penguin 1991: 77

Det ligger en begrensning i at de er offentlige, for eksempel kan et privat brev si alt, mens en tale ikke gjør det. Talene hadde til formål å fremheve Grunnloven, nasjonaldagen og nasjonens historie, og mye av det som ble skrevet og sagt fikk et noe svulstig preg. Men de utgjorde en viktig del av feiringen og kan fortelle mye om hvordan man ønsket å påvirke offentligheten.

Historikeren Arve T. Thorsen opererer med tre dialoger som viser hva som har gjort nasjonaldager til suksess og andre til fadeser. Disse dialogene kan være fruktbare som bakgrunn for min fremstilling, siden de gir orden og viser hvilke faktorer som kan holdes opp mot hverandre. Den første dialogen er mellom samtid og fortid. Et fellesskap i samtiden forholder seg til en dato som igjen er knyttet til en begivenhet. Begivenheten må virke samlende og være i harmoni med en nasjonal identitet og selvbildet, som prinsipielt kan forandres. Her må jeg se på hvorvidt denne dagen virket samlende på folket.

Den andre dialogen finner man mellom individer og samfunnsgrupper på den ene siden og mellom nasjonen og det forestilte fellesskapet på den andre siden. Feiringen må inneholde ritualer og symboler som samler nasjonen. Et spørsmål blir da hvor samlende de symbolene og ritualene virket, som ble knyttet til nasjonaldagsfeiringen i 1864.

Den siste dialogen går mellom eliten og borgerne. På nasjonaldagen skjer det en offentlig samtale mellom eliten, som ser seg selv som forpaktere av den nasjonale arv, og borgerne. Fstedeltagerne har ofte sett feiringen som et redskap for eliten. Dette har påvirket manges holdninger til feiringen, spesielt politiske fløygrupper.¹² Jeg har vært inne på at året 1864 var et relativt stille år med tanke på politiske stridigheter. Likevel vil man både kunne finne politiske spørsmål som ulmet i bakgrunnen, og politiske problemer som ble berørt under selve feiringen, selv om den var ment å være samlende.

Det må presiseres at jeg har gjennomføre en empirisk undersøkelse, siden det finnes lite relevant litteratur om akkurat 1864-jubileet. Dette var en periode der feiringen av unionen og de trans-nasjonale forbindelser stod mer i fokus enn slike nasjonsbyggende tiltak som språklig

¹² Thorsen, Arve. T. "Nasjonaldagsfeiringen som katedral og barrikade - et europeisk perspektiv", i *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 177-184. Oslo, Ad Notam Gyldendal 1998: 181-184

og kulturell hevdelse, og både norsk og internasjonal nasjonalismeforskning har vært mest opptatt av dette siste, som man ser tydeligere i 1890-årene eller rundt 1905, enn i 1860-årene.

Innen forskning om jubileer og nasjonaldager, har blant annet de britiske historikerne Eric Hobsbawm og Terence Ranger og den norske historikeren Arve T. Thorsen vært viktige bidragsyttere. De to britiske historikerne er redaktører for boken *The Invention of Tradition*, hvor Hobsbawm blant annet har skrevet om masseproduksjon av tradisjoner i Europa i perioden 1870 til 1914. Arve T. Thorsen har skrevet artikkelen ”Nasjonaldagsfeiringen som katedral og barrikade - et europeisk perspektiv”. Her ser han på hvordan en vellykket nasjonaldag har blitt etablert i Frankrike, mot et mislykket forsøk i Tyskland. I min oppgave har jeg først og fremst vært opptatt av å beskrive det faktiske forløpet under nasjonaldagsfeiringen i 1864. Jeg har også fokusert på de symbolene og ritualene som ble benyttet, og hva som ble fremhevet og feiret. Jeg har dermed ikke tatt sikte på å belyse nasjonalisme i bredere forstand, men jeg har heller sett på hvordan ”det nasjonale” kom spesifikt til uttrykk under jubileet.

Kilder

Oppgaven tar for seg feiringen i det ytre, offentlige rom, og ikke det private. Derfor bygger oppgaven i hovedsak på referater i aviser fra de tre byene jeg har tatt for meg. De avisene som har vært mest benyttet er Morgenbladet, Bergensposten og Thronhjems Adressecontors-Efterretninger.

Kapittel 2: En union med konflikter

I 1864 feiret nordmennene 50-årsjubileum både for grunnloven, 17 mai. og for unionsdagen den 4. november. Selv om feiringene sikkert nok uttrykte en glede over Grunnloven og unionen, kommer man ikke utenom at politiske konflikter mellom unionspartene ulmet i bakgrunnen. Det vil derfor være av betydning for oppgaven å se på hvilke konfliktsaker, som gjorde seg gjeldene i 1860-årene.¹³

To motstridende konstitusjonelle prinsipper

”Unionen mellom Sverige og Norge blei til i brytningspunktet mellom to utanrikspolitiske prinsipper”, skriver Bo Stråth.¹⁴ I det eldste prinsippet med fyrstelig maktutøvelse og dynastiske interesser var bytting av territorium vanlig. Dette var følgelig gjeldende for unionen mellom Norge og Sverige, hvor den svenske kongen fikk Norge i bytte mot Svensk Pommern som gikk til den danske kongen. I det nye prinsippet om folkesuverenitet stod maktbalansen mellom kongen og folket sentralt. Enda et prinsipp kom til og stod for at makten bare skulle ligge hos folket. Norge og Sverige la forskjellig vekt på disse prinsippene, og det dannet grunnlaget for unionelle stridigheter.

Den svenske politikken var opptatt av maktfordelingsprinsippet, og i Regjeringsformen (den svenske grunnloven) av 1809 ble maktfordelingen mellom kongen og Riksdagen presisert. Her ble det fastslått at kongen skulle stå for den utøvende makten. Men hans avgjørelser måtte godkjennes av en statsråd, og statsrådene stod ansvarlige overfor Riksdagen, men de kunne også fraskrive seg ansvaret ved å nekte godkjenning. Kongen var på denne måten bundet av statsrådene. I Sverige var den lovgivende makten delt mellom kongen og Riksdagen. Begge hadde initiativrett og absolutt veto i forhold til hverandre, og grunnlovsendringer krevde medhold fra tre av fire stender i to forskjellige riksdager.

Norsk politikk lå nærmere prinsippet om folkemakt, som hadde sin grobunn i Grunnloven hvor folkesuverenitet var et hovedprinsipp. Her ble det slått fast at kongen hadde ansvar for

¹³ Dette kapittelet bygger på Bo Stråths fremstilling i *Unionen og demokrati*, som er bind 1 i bokverket *Norge og Sverige gjennom 200 år*, som kom ut i 2005. Dette er det nyeste og største studiet av unionspolitikk i moderne tid.

¹⁴ Stråth, Bo. *Unionen og demokrati. Norge og Sverige gjennom 200 år*, bind 1 av Bo Stråth og Fransis Sejersted. Oslo, Pax 2005: 18

den utøvende makten, og statsrådene kunne ikke hindre kongens avgjørelser, men de kunne fraskrive seg ansvaret for dem. Kongen stod ikke ansvarlig, og dersom statsrådene hadde ført sine reservasjoner i protokollen, var det ingen som stod ansvarlige. Den lovgivende makten var det Stortinget alene som hadde ansvar for, men kongen og privatpersoner kunne komme med forslag om endringer. I Grunnloven stod det ikke noe om vetorett ved grunnlovsendringer, men det ble praktisert slik at kongen hadde utsettende veto, mens Stortinget hadde absolutt veto ved grunnlovsendringer. Ulik praktisering av vetoretten i de to landene førte ofte til unionsstridigheter. Stråth peker videre på at Grunnloven inneholder et paradoks, ved at den var mer demokratisk enn den svenske pga. stemmeretten, men den gav mer utøvende makt til kongen, siden han ikke var bundet av statsrådene, slik han var i Sverige.¹⁵

Disse to konstitusjonene tegnet opp og satte grenser for kongens handlingsramme i unionen, blant annet hvordan maktbalansen mellom kongen og hans rådgivere skulle være. Fra slutten av 1800-tallet dukket det opp en motpol til maktfordelingsprinsippet, nemlig tanker om demokrati og parlamentarisme. Krav om allmenn stemmerett, bred aksept for valgbarhet og at regjeringen skulle være ansvarlig overfor folkerepresentasjonen. Disse kravene gjorde kongemakten bortimot overflødig.¹⁶

Den todelte regjeringen og statsministeren

I 17. mai-grunnloven stod det at kongen skulle bo i Norge, men som følge av unionen ble dette endret. Novembergrunnloven slo fast at kongen bare skulle oppholde seg en viss tid i Norge hvert år. Dette gav behov for en norsk regjeringsrepresentasjon hos kongen i Stockholm. En todeling av den norske regjeringen var derfor nødvendig. En norsk statsminister og to statsråder skulle oppholde seg i Sverige, mens fem statsråder og en visekonge eller stattholder skulle ha sete i Norge. Det var kongen som skulle utnevne de åtte statsrådene og stattholderen eller visekongen. Men siden flertallet av regjeringsmedlemmene satt i Norge, fikk de stor handlefrihet både overfor Stortinget og kongen.

Med tanke på Stortinget var ikke stemmerettordningen så radikal sett med nåtidens målestokk, ifølge historiker Ole Kolsrud. Han hevder at bare 10% av befolkningen hadde

¹⁵ Ibid. 85

¹⁶ Ibid. 20

stemmerett.¹⁷ Dessuten var det ikke alle som stemte, og systemet hadde indirekte valg og åpen stemmegivning. Det var gjerne et flertall av embetsmenn som ble valgt inn. Stortingsmøtene var få og de var korte. Først satt de sammen hvert fjerde år i tre måneder, men de kunne sitte lenger med kongens samtykke, og de hadde også ekstrasesjoner, til det ble vedtatt årlig storting i 1869. Dette gav regjeringen stort spillerom i perioden imellom stortingsmøtene.

Forholdet mellom statsrådsavdelingen i Kristiania og Stockholm var ordnet slik at Kristiania-avdelingen hadde hovedansvaret i regjeringsarbeidet og forberedte saker, mens Stockholm-avdelingen hjalp til med utforminger av forslag og standpunkt. De tok også ofte politisk initiativ overfor regjeringen hjemme. Man skulle kanskje tro at denne todelingen av regjeringen ville komplisere unionen ytterligere, men det var ikke tilfelle. Den norske statsrådsavdelingen i Stockholm var representanter for den hjemlige regjeringen og førte nesten aldri sin egen politikk i det sammensatte statsrådet. De støttet og rettet seg etter innstillinger fra den norske hovedstaden.

Den eneste gangen man ser et klart misforhold mellom de to avdelingene, var da kongen vedtok å oppløse Stortinget i 1836. Statsminister Severin Løvenskiold stilte seg bak dette vedtaket, mens de to andre statsrådene gikk imot. Stortinget bestemte derfor at statsministeren skulle stilles for riksrett, hvor han ble dømt til å betale en pengebot. Det ble også rettet mistillitsforslag mot Stockholm-avdelingen under stattholdersaken, fordi de ikke hadde lagt ned sine embeter da kongen nektet å sanksjonere opphevelsen av stattholderembetet, men forslaget fikk ikke flertall.

Det sammensatte statsråd og interimsregjering

Det sammensatte statsrådet tok seg av og avgjorde saker som var felles for de to unionslandene. Det var ofte uenighet mellom Norge og Sverige om hva som ble regnet som unionelle saker og skulle tas opp her. Konflikten var vedvarende gjennom hele unionstiden, ettersom man aldri fastsatte hva slags saker som skulle være unionelle og ikke. Statsrådet bestod som regel av hele regjeringen fra det landet hvor møtet ble holdt og tre regjeringsmedlemmer fra det andre landet. Det sammensatte statsrådet kunne enten være norsk-svensk eller svensk-norsk, avhengig av om det ble holdt i Norge eller Sverige. Dersom

¹⁷ Kolsrud, Ole. *Maktens korridorer. Regjeringskontorene 1814-1940*. Oslo, Universitetsforlaget 2001: 33

det ble holdt i Sverige, bestod det av 8-10 svenske statsråder og 2-3 norske statsråder fra stockholmsavdelingen.

De fleste sammensatte statsrådene foregikk i Sverige. Statsrådene av denne art som er registrert, viser at 978 ble holdt i Sverige, mens bare 14 i Norge. Denne ubalansen ble videreført til plasseringen rundt forhandlingsbordet. Kongen og de to statsministerne satt ved den ene kortenden, og ved den andre kortenden satt de to andre norske statsrådene. Dermed hadde de problemer med å få med seg hva det ble snakket om og bestemt i motsatt ende. Dette misforholdet førte til norsk kritikk av at kongen oppholdt seg for sjelden og bare i korte perioder i Norge. Organiseringen av det sammensatte statsrådet var som man ser, med på å understreke norsk mindreverdighet i unionen. Likevel kunne det sammensatte statsrådet ha vært en viktig bidragsyter til å styrke unionen, både konstitusjonelt og institusjonelt, som Bo Stråth peker på.¹⁸

En mer rettferdig representasjonsgrunnlag var det i interimsregjeringen som bestod av like mange norske som svenske statsråder, vanligvis ti fra hvert land, men til gjengjeld kom denne regjeringen alltid sammen i Sverige. En interimsregjering ble ordnet dersom kongen ble etterfulgt av en umyndig tronfølger, eller dersom kongen var syk eller utenlands, slik at han ikke kunne lede statsrådet. Det ble eksempelvis ordnet med interimsregjering under Carl 4. sin sykdom i 1861.

Ministerielt statsråd

”I unionen betraktet Norge seg som en egen stat, men var bundet til Sverige i utenrikspolitikken. Norge ble ikke oppfattet som et eget folkerettslig subjekt av andre, større stater”, skriver historiker Anne-Lise Seip.¹⁹ Nordmennene kjempet hele unionen igjennom for likestilling i utenrikspolitikken, men de hadde et vanskelig utgangspunkt, siden deres grunnlov gav kongen stort handlekraft på dette området. I utenrikspolitikken ble nordmennene satt helt på sidelinjen, den var det svenskene som tok seg av. Utenrikspolitiske saker stod i en særstilling ved at de ble fremlagt for kongen av utenriksministeren og ikke hele regjeringen. Deretter var det kongen som tok avgjørelsene.

¹⁸ Stråth 2005: 115

¹⁹ Seip, Anne-Lise. *Nasjonen bygges 1830-1870. Aschehougs norgeshistorie*, bd. 8. Oslo, H. Aschehoug & Co 1997: 192

Både den norske og svenske grunnloven gav kongen stor makt i utenrikspolitikken, og en slik praksis hadde vært vanlig siden eneveldets tid. Den norske grunnloven var mer ettergivende overfor kongen i slik politikk enn den svenske. Den svenske grunnloven krevde at utenrikspolitiske saker skulle legges frem for kongen av utenriksministeren og ytterligere en statsråd, mens den norske grunnloven krevde at utenrikspolitikken skulle bli mellom kongen og bare en annen statsråd. Videre stod det at den svenske utenriksministeren skulle kontrasignere kongens avgjørelser, mens den norske statsråden ikke hadde denne muligheten.

Ubalansen i de ulike statsrådssammensetningene som er tegnet opp ovenfor, var intet unntak for det ministerielle statsrådet. Dette statsrådet tok seg av utenrikspolitiske saker. I begynnelsen var ikke Norge representert her, men fra 1835 fikk den norske statsministeren eller en annen norsk statsråd delta når saker som angikk Norge ble behandlet. I det ministerielle statsrådet satt altså to svensker mot en nordmann. De svenske statsrådene hadde fast sete og behandlet både norske og svenske saker, men slike fordeler hadde ikke den norske ministeren. Resolusjoner som gjaldt utenrikspolitiske saker, ble gitt i svensk og ikke norsk statsråd. Utenrikspolitikken for øvrig var det svenskene som tok seg av uten norsk innblanding.

Nordmennenes underordnede stilling ble videre konstatert ved at flertallet av diplomatene var svenske, og at konsulene for begge land ble utnevnt i svensk statsråd. Nordmennene ønsket at konsulene skulle utnevnes i norsk statsråd, slik at de stod ansvarlige som norske embetsmenn. Ønsket ble hørt og i 1836 ble den videre praksis at konsulene skulle utnevnes i sammensatt svensk-norsk statsråd, slik at de også stod ansvarlige som norske embetsmenn. Denne oppnåelsen sammen med nordmennenes tilgang til det ministerielle statsrådet var likevel det meste Norge oppnådde innen utenrikspolitikken gjennom hele unionen.

Stattholderstriden

Siden kongen ikke bodde permanent i Norge, ble et stattholderembetet opprettet.

Stattholderen var kongens personlige stedfortreder i Norge. Han var leder for statsrådsavdelingen i Kristiania og øverstkommanderende for det norske forsvaret.

Stattholderen kunne enten være norsk eller svensk ifølge Novembergrunnloven, men til å begynne med var det bare svensker som ble tildelt embetet. Den første norske stattholderen kom i 1836, med Herman Wedel Jarlsberg. Carl Johans hensikt med embetet var at det skulle

knytte Norge tettere til unionen, men det ble ikke slik han hadde håpet, og han var skuffet over stattholdernes arbeid. I perioden 1829-1836 og i tidsrommet 1856-1873 var ikke stattholderposten besatt. Det var altså ingen stattholder som rapporterte hjem til Stockholm om jubileumsfeiringen i 1864.

Nordmennene så stattholderembetet som et provinsmerke og som et bevis på Norges underordning i unionen. De ønsket heller en visekonge som kunne gi landet en statusheving, og som ikke minnet så mye om det danske stattholderskapet, men en visekonge fikk de ikke med det første. Nordmennene fikk sin visekonge i 1824 med kronprins Oscar. Det provoserte også at de første stattholderne var tidligere svenske feltherrer. Med den norske Severin Løvenskiold som stattholder fra 1841, økte nordmennenes misnøye med embetet. Han hadde som nevnt noen år tidligere blitt stilt for riksrett. Kong Oscar 1. forsøkte å roe nordmennene ved ikke å tilsette en ny stattholder, men heller en visekonge som ble kronprins Carl fra 1856-1857. Han ble møtt med stor norsk jubel, og dette kan kanskje settes i sammenheng med hans velvilje til å fjerne stattholderstillingen da han selv ble konge. Nordmennenes misnøye med stattholderposten slo ut i full blomst med stattholderstriden som startet i 1859. Dette var en av de største unionsfeidene, og den pågikk fremdeles under feiringen i 1864.

Stortinget vedtok med støtte fra Carl 15. å endre Grunnloven for å oppheve stattholderstillingen i 1859. Det kan synes ironisk at hele hovedpoenget med opphevelsen var å få nordmennene med på en mer unionsvennlig politikk, når man ser på sakens videre utvikling, hvor Riksdagen og den svenske regjeringen nektet kongen å sanksjonere. Historikeren Ernst Sars skrev følgende om dette:

Stattholderpostens Ophævelse, Utslættelsen af det forsmædelige Provinsmerke i Norges Grundlov, skulde tjene som et Slags Æreport, gjennom hvilken det norske Folk skulde lokkes ind paa Helstatspolitikens Skraaplan. At hindre dem i at bygge denne Æreport maatte jo fra et nogenledes rimelig svensk Synspunkt opfattes som den største Daarskab.²⁰

Svenskene var i utgangspunktet ikke imot opphevelsen av stattholderstillingen, men de var misfornøyd med framgangsmåten. De mente at grunnlovsendringer etter 1814 måtte skje i samråd med Sverige, og stattholdersaken så de som en unionell sak som måtte løses i svensk-norsk statsråd. Svenskene krevde også at saksavgjørelsen måtte skje sammen med en revisjon

²⁰ Sars, Johan Ernst. *Norges politiske Historie 1815-1885*. Kristiania, Oscar Andersens bogtrykkeri 1904: 505

av unionsavtalen. Unionsrevisjonen skulle fastslå Sveriges forrang i unionen og ”[...] halde Norge på plass”.²¹

I følge Stråth dreide stattholderstriden seg likevel først og fremst fra svensk side om at den svenske regjeringen ønsket å ”[...] setje grenser for kongemakta i ein maktkamp mellom kongen og regjeringa”.²² I stattholdersaken hadde kongen opptrådt ukonstitusjonelt ved at han ikke hadde rådført seg med regjeringen før han lovet nordmennene godkjenning. Dermed truet de svenske statsrådene med å gå av dersom kongen sanksjonerte grunnlovsendringen, og kongen måtte derfor følge de svenske ønsker. Det er også viktig å poengtere at svenskene ikke var totalt likegyldige overfor selve stattholderembetet. Stillingen hadde en symbolbetydning, som viste svensk overhøyhet over Norge, og som svenskene i alle fall ikke ville gi slipp på uten kamp.

Svenskenes reaksjon kom som et sjokk på nordmennene. De hadde vanskeligheter med å forstå at et embetet som hadde vært ubesatt i tre år, skulle føre til storm i Sverige. Dessuten var de siste stattholderne ikke svenske, men norske. Stortinget protesterte mot at svenskene skulle være med å avgjøre norske grunnlovsvedtak. Historikeren Arne Bergsgård skriver:

Frå norsk synsstad var det ei prinsippsak å hevde full rett over den norske Grunnlova. Berre eit lydrike måtte søkje andre statsmaktens samtykke i grunnlovssaker. Dermed kunne dei heller ikkje gå med på å la statthaldersaka kome opp i norsk-svensk statsråd, ikkje ein gong om dette ville ha ført til sanksjon; for i så fall ville dei ha godkjent ein svensk medråderett over norske grunnlovsvedtak.²³

Stortinget avfeide også kravet om unionsrevisjon. Striden viste nordmennene at kongen var mer svensk enn norsk, siden han hadde fulgt svenskenes ønske fremfor nordmennenes. Dette bekreftet igjen at unionen ikke bygde på likhet mellom de to rikene. Likevel ble stattholderposten endelig opphevet og erstattet av en norsk statsminister i 1873.

Reaksjonen på svenskenes behandling av stattholdersaken kom ikke bare fra politikere og presse, men også fra dikteren Bjørnstjerne Bjørnson. Han reagerte gjennom diktet ”Svar fra Norge til talerne på det svenske Riddarhuset”, som han skrev i 1860. Her gikk han til angrep på det svenske Ridderhuset, rettere sagt adelen. Riddarhuset var navnet på adelens institusjon

²¹ Stråth 2005: 230

²² Ibid. 230

²³ Bergsgård, Arne. *Norsk historie 1814-1880*. Oslo, Det Norske Samlaget 1964: 183-184

så vel som navnet på institusjonens bygning. Diktet åpnet med ordene ”Har du hørt hva svensken sier, / unge norske mann?”. I diktet sa Bjørnson at svenskene så ned på Norge, som et lite og fattig land: ”Svensken sier, at vi ere / enn en liten dreng, / ganske passe til å bære / slepet på hans heng.”²⁴ Svenskene mente også at nordmennenes historie hadde tapt sin glans, og de skammet seg over det norske flagget. Skulle nordmennene oppnå ære, måtte de låne den av svenskene. Dikteren sa at nordmennene likevel holdt landet kjært, og han advarte svenskene om å gå for langt i sin maktdemonstrasjon overfor nordmennene, fordi Norge hadde seiret over Sverige tidligere, og han viste til historiske eksempler.

Unionskongene og deres representasjon i Norge

I Eidsvollsbygningens Rikssal kunne man 17. mai 1864 finne fem byster av kongene landet hadde hatt siden unionen tok til. I midten stod bysten av den daværende kong Carl 15. og på hans høyre side Oscar 1. og Carl Johan, på hans venstre side var bystene av Carl 13. og Christian Frederik. De samme kongene med unntak av Carl 13. var representert på Slottsplassen, hvor det stod en frihetsgudinne av gips. Den var omringet av fire mindre gipsfigurer som hver holdt en plate med unionskongenes navn på.

En hyllest til kongene hørte altså med under nasjonaldagsfeiringen, men det var aldri en unionskonge til stede i Norge når det ble feiret 17. mai. Stråth skriver at dette ”samsvarte dårleg med attributtet Noregs konge” og at dagen understreket skille mellom det norske folk og kongen.²⁵ Derimot var kronprins Carl til stede og deltok under feiringen i 1858. Kronprinsen viste seg på slottsaltanen da prosesjonen ankom, og han inviterte representanter for fanetog og for folket, inn på Slottet. Den kongelige representanten deltok også i Christiania Theaters festforestilling. Morgenbladet skrev følgende om hans deltagelse:

Dette er første Gang, den unionelle Fyrste (kronprinsen) deeltager i Konstitutionsdagens Høitideligholdelse, og aabent og offentlig anerkjender dens Betydning for vort Fædreland. Det vil mindes om Kronprinds Carl, at han først har brudt Fordommenes Skranke.²⁶

²⁴ Bjørnson, Bjørnstjerne. *Digte og Sange, i utvalg*. Gyldendals skoleutgaver av norske forfattere. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag 1950: 11-12

²⁵ Stråth 2005: 251

²⁶ Morgenbladet 19.05.1858

Dronning Josefine var her under Kristiania-feiringen i 1845. Både kong Oscar 1. og dronningen hadde vært i Norge i forbindelse med statsbesøk. Kongen reiste hjem tidligere, mens dronningen ble igjen. Carl Johan var den kongen som var sterkest imot denne dagen. Dersom han hadde godtatt 17. mai-feiringen og den norske misnøyen mot adelskap, kan det tenkes skriver Stråth, at han hadde lykkes med å gjøre 17. mai til en feiring av kongen og til og med flytte den til 4. november, som en felles feiring av kongen og unionen.²⁷

De første 30 årene av unionen, var kongebesøkene i Norge relativt spredte. Carl 13. var aldri i Norge som norsk konge, og Carl Johan var her i 16 av sine 27 regjeringsår. De tre siste unionskongene var oftere på besøk i Norge. Den siste unionskongen Oscar 2, var Norgesvenn nummer en med årlig besøk gjennom hele sin tid som svensk-norsk konge. Carl 15. var en god nummer to og var her alle år med unntatt av ett og dernest Oscar 1. Blant årsakene til de hyppigere Norgesbesøkene etter 1845 var at Slottet stod ferdig i 1848, og fra 1865 kunne de kongelige ta tog, da Kongsvingerbanen var utbygd. Kongsvingerbanen var da forbundet med det svenske jernbanenettet på riksgrensen øst for Magnor. Fra 1871 var banen bygd sammen med den svenske banen.

Selv om de kongelige ikke var så ofte i Norge de første 30 årene av unionstiden, og selv om de ikke var her så lenge av gangen, kunne nok nordmennene leve lenge på kroningene av disse kongene som ble holdt i Norge i 1818, 1860 og 1873. På denne måten kan man si at kroningene i Norge sprøytet liv i nordmennenes positive unionsholdninger.

Kroningstradisjonen skulle tilkjennegi at Norge var blitt et selvstendig rike, og derfor skulle unionskongene krones både i Sverige og i Norge.²⁸ Carl Johan bekostet regaliene og annet utstyr til kroningen, ettersom Norge manglet dette. Likevel ble kroningen av Carl Johan en nøktern høytidelighet på grunn av nedgangstider, slik at hverken Stiftsgården eller Nidarosdomen var i full stand. Derimot var byen bedre forberedt da Carl 15. og dronning Louise ble kronet i 1860, bare fire år før grunnlovsjubileet i 1864. Da var Nidarosdomen nydelig pyntet, Stiftsgården var restaurert og hadde fått moderne og permanente møbler, slik at man ikke lenger måtte låne fra byens kondisjonerte. På Trondheims torg var det satt opp et midlertidig festtelt, hvor det ble holdt ball for kongeparet.

²⁷ Stråth 2005: 250

²⁸ Oscar 1. ble ikke kronet i Norge.

Kroningen av kongeparet i 1860 ble avholt i Sverige på kong Carls fødselsdag 3. mai, mens kroningen i Norge skjedde på dronningens fødselsdag 5. august. Ved de kongeliges ankomst til Trondheim noen dager før kroningen var det ved innkjørselen til byen satt opp en æresport, og de kongelige ble mottatt med livlige hurrarop. De kongelige ble også godt mottatt underveis på sin reise gjennom landet opp til Trondheim. Da prins Oscar (Oscar 2) gikk i land i Kristiansund, ble han møtt med livlige hurrarop og blomsterregn. Det ble også holdt fest for han her.

På kroningsdagen gikk prosesjonen fra Stiftsgården til domkirken. Det var en anselig mengde mennesker. Prosesjonen var inndelt i hele 50 seksjoner. To herolder gikk først, etterfulgt av ledelsen for kongens hoff og svenske og norske departementsembetsmenn. Universitet og høyesterett var representert, deputasjoner fra den svenske Riksdag og det norske Storting og svenske og norske statsråder. Kongens regalia ble framført av betydningsfulle personer. Deler av kongens stab gikk foran kongen, som var eskortert av den store vakt. Kongen hadde en kunstig himmel over seg. Bak han kom prins Oscar og prins August. Så fulgte medlemmer av forskjellige ordener, og dronningens regalia ble ført frem og deretter dronningen med en kunstig himmel over seg. Baktroppen ble dannet av øvrige viktige personer som offiserer, politimester og alle øvrige tilstedeværende embetsmenn i byen.

Prosesjonen ble betraktet av flere tusen, og på begge sider av Munkegata var det folk å se i vinduer, på hustak og på oppsatte tribuner mellom husene. Forfatteren Aasmund Olavsson Vinje var også til stede under kroningen, og han skrev om dette i boken *Ferdaminne*. Her kan man blant annet lese hvordan han opplevde høytideligheten:

Der var stas og heilagdom i Trondheim den dagen. Eg hev aldri set slikt, og eg kan aldri tru at Trondheim heller hev set maken, for vel les me om stor stas der før i verdi ogso, men det var liksom meir stort og sterkt og grovt då; det var ikkje dette lettande og luftande og gloande som no.²⁹

Kirken var svært pent pyntet, og folk som var til stede under kroningen i Sverige, syntes at arrangementet i Nidarosdomen var bedre enn det som ble holdt i Storkyrkan i Stockholm, hevdet en skribent i *Throndhjems Adressecontors-Efterretninger*.³⁰ I kirken ble det sunget en kantate som var laget i forbindelse med kroningen. I kantaten står det blant annet: "O Konge,

²⁹ Vinje, Aasmund O. *Ferdaminne frå sumaren 1860. Norges Nasjonallitteratur*, redigert av Francis Bull. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag 1967: 132

³⁰ *Throndhjems Adressecontors-Efterretninger* 18.08.1860

bære denne Krones Vægt, Thi Folkets Kjærlighed Dig letter den.” Det vil si at folkets kjærlighet vil lette byrden for kongen. Videre står det i en annen strofe, ”Dit norske folk Du stole paa!”.³¹ Her erklærte man altså sin trofasthet til kongen. I avisen stod det at kroningen gjorde inntrykk på kongen og dronningen. Kongen hadde et alvorlig ansikt og dronningen var synlig beveget.³² Om kroningen i domkirken skriver Vinje:

[...] alt dette var slik, at målet ikkje eig so gloande, brennande fargar, at det kan vera verdt å tala om det. Men visst er det, at eg endå ein gong vilde fara på min fot alt til Trondheim, om eg kunde sjå maken til det atter.³³

Senere på dagen arrangerte kongen en stor middag for 300-400 mennesker. Om kvelden sang en del av byens sangforeninger for kongen. Dagen etter ble det holdt ball for de kongelige og over tusen gjester i den provisoriske festsalen på torget. I Thronshjems Adressecontors-Efterretninger kan man lese at festlokalet ”var særdeles smagfuldt dekorert og tok sig utmerket godt ud”.³⁴ Her holdt de kongelige det gående til klokken 01.00. Dagene som fulgte frem til de kongeliges avreise, 11. og 12. august, ble fylt med festligheter og middager, som kongens ball og fest om bord på skipet St. Olav hos prins Oscar. 15. august kom de kongelige fra Trondheim til Kristiania. Denne kvelden var hele byen illuminert, og de kongelige fikk med seg herligheten ved at de tok seg en vogntur gjennom gatene. På opphengte plakater kunne de kongelige lese ”Leve kongen”, ”Leve herskeren” og ”Unionen er styrken”.³⁵

Det synes som om nordmennene var i en sterk gledesrus under kroningshøytidlighetene. Både i aviser og sanger ol. som var laget i forbindelse med høytideligheten, ble det fokusert på det positive med unionen, ”Unionen er styrken”, som det står i avsnittet over. De politiske stridighetene om blant annet Stattholdersaken var lagt til side. Innholdet i stiftsprost Jensens prolog, som var laget i forbindelse med kroningen, gir tydelige bevis på dette: ”Gud signe Begge - og det Tvillingrige, / Hvorom, trods Alt, hva der er tænkt og sagt, / Natur og Folk og Drot, ja Gud mon sige: / De to er skabte til en evig Pagt!” Det manglet ikke på lovord om unionskongen: ”Haarfagreættens Krone atter smykker / Et ægte Rodskud fra den gamle Grund.” Her inkluderes den svenske kongen den norske kongerekken. Og i et annet vers stod

³¹ Throndhjems Adressecontors-Efterretninger 09.08.1860

³² Throndhjems Adressecontors-Efterretninger 18.08.1860

³³ Vinje 1967: 133

³⁴ Throndhjems Adressecontors-Efterretninger 09.08.1860

³⁵ Throndhjems Adressecontors-Efterretninger 21.08.1860

det at ”Haarfagres Æt han (kongen) slægter paa, / Og vi tør troe, at Han, og at hans Dronning en sæd for Nordens Lykke vil udsaae.”³⁶

Feiringen av kongekroningen i 1860 var preget høytidelighet, med pynting, stor prosesjon til kirken og selskapeligheter. Under feiringen stod hyllesten av kongen og unionen sterkt. På disse punktene liknet feiringen i 1860 på jubileumsfeiringene i 1864. Men sammen med unionsfeiringen skilte den seg fra 17. mai-feiringen. Representanter for kongehuset og den svenske elite var på disse dagene til stede i Norge, og de deltok i feiringen med nordmennene. Dessuten hadde de et mer elitistisk preg og nordmennene ble ikke i like stor grad deltagere i feiringene, slik som på 17. mai.

³⁶ Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 09.08.1860

Kapittel 3: 17. mai-feiringen i Kristiania og på Eidsvoll 1864

Morgenprogrammet i Kristiania

Morgenbladet åpnet sin gjengivelse av 17. mai-feiringen i hovedstaden på følgende måte:

Hovedstaden feirede i gaar med Værdighed og Alvor den store Folkefest, halvhundredeaarsdagen for vor Frihed og Selvstendighed. Om end Glæden og Jubelen nedstemtes ved Tanken om vort danske Broderfolks nuværende Stilling, var dog Stemningen hele tiden løftet og begeistret over Dagens store Betydning.³⁷

Skildringen viser det som er mest karakteristisk for feiringen i 1864, nemlig kombinasjonen av glede og feiring av nordmennenes grunnlov og selvstendighet samtidig som den skandinavistiske ideologi stod sterkt.

Markeringen begynte svært tidlig med koralmusikk (salmemusikk) fra tårnet på Vår Frelses kirke, klokken 6 om morgenen, hvor en stor folkemasse var møtt opp for å få den med seg. En time senere gikk ekstratoget til Eidsvoll fra Jernbanetorget med de som skulle delta på minnemarkeringen der. Etter dette fulgte folkemassen et stort musikkorps som i hovedsak spilte nasjonale melodier gjennom Kristianias gater. Gudstjenester i byens kirker ble holdt fra klokken 10. Etter denne stillhet kunne man høre salutt fra Akershus festning klokken 12, og middag ble servert til byens fattige.

Feiringen på Eidsvoll

300 gjester dro av sted med ekstratoget for å delta på Eidsvollsfesten. Både utgangsstasjon, mellomstasjoner og endestasjonen var i den forbindelse pent pyntet med girlander og flagg. De fornemste gjestene var de fire gjenlevende konstituentene Gustav Peter Blom, Thomas Konow, Ole Svendsen Illerød og Hans Haslum. En mulig forklaring på at de tre andre gjenlevende eidsvollsmennene ikke var til stede, kan være at det var deres alderdom hindret dem. Representanter fra Stortinget, regjeringen, høyesterett, byens formannskap og deputerte fra flere av Kristiania stifts kommuner var også med toget. I tillegg var amtmann Johan

³⁷ Morgenbladet 19.05.1864

Collett, øverste kammerherre Herman Løvenskiold, dikterne Bjørnstjerne Bjørnson og Andreas Munch og Kristianias festkomité deltagende, samt øvrige gjester.

Da toget ankom Eidsvoll stasjon klokken 09.15, ble det møtt av Eidsvolls festkomité og salutt fra dampskipet ”Dronningen”. Fra stasjonen dro deltagerne i prosesjon til Eidsvoll kirke, som var pyntet med bånd i nasjonale farger, girlander, grønt og blomster. I kirken holdt biskop Jens Lauritz Arup tale. Alle som ville kunne delta på Eidsvollsmarkeringen for 3 spesidaler. Dette var det annonsert om daglig i avisene fra en uke før 17. mai og fremover. Etter gudstjenesten ble deltagerne transportert med hest og kjerre til Eidsvolls verk hvor det ble holdt festmiddag.

Morgenbladet skrev utførlig om hvordan Eidsvollsbygningen var dekorert. På utsiden var det ved bygningens front pyntet med flagg og faner og vinduene og inngangen likeså med girlander av blomster, flagg og vimpler. I første etasje hvor middagen ble holdt, var veggene i vestibylen dekorert med blomster rundt skjold med navnene på landets valgdistrikter. I andre etasje hvor desserten ble inntatt, var pyntingen ennå mer overveldende. Veggene i Rikssalen var dekket med rødt klede med trykte gyllne kroner, og i ytterkanten av dette var det norske flagg. På veggene hang portretter av eidsvollsmennene og Norges grunnlov var innrammet, med blomster rundt. I salen stod som tidligere nevnt, byster av fire norske konger. I midten stod daværende kong Carl 15., på hans høyre side stod Oscar 1. og Carl Johan. På den andre siden sto bystene av Carl 13. og Christian Frederik. Her var også et bord med en kopi av Grunnloven som var nydelig innbundet.

Gjestene kunne betrakte den nydelige dekorerte Rikssalen, mens prost Vogt utbrakte kongens skål, som ble besvart med salutt utenfor og applaus. Deretter lese statsråd Frederik Stang opp et telegram fra kong Carl 15., og senere ble det også opplest et telegram fra Göteborg. Et sangkor under ledelse av Johan Diederich Behrens underholdte med en sang av Bjørnstjerne Bjørnson. De fremførte også ”Ja, vi elsker”, som skal ha vært den første offentlige fremføringen av sangen.³⁸ Talene for dagen var av stortingspresident Georg Prahl Harbitz, skolebestyrer Ole Hartvig Nissen og lektor Ludvig Kristensen Daa.³⁹ Da minnemarkeringen på Eidsvoll gikk mot slutten, fikk de konstituerte sin fortjente oppmerksomhet:

³⁸ Jørgensen, Jon Gunnar, Anne Jorunn Kydland Lysdahl og Vigdis Ystad. *Historien om ”Ja, vi elsker”*. Oslo, Pax Forlag A/S 2002: 93

³⁹ Talen til Harbitz ble ikke gjengitt i Morgenbladet eller noen andre aviser.

Under begeistret Jubel blev samtlige tilstedeværende Konstituenten opfordrede til at træde frem; da de viste sig, modtoges de med levende Akklamation, hvorpaa Amtmand Blom paa Kollegers og egne Vegne takkede for den Opmærksomhed, der var vist dem. Idet Amtmanden i korte Træk skildrede Landets og Folkets Tilstand i 1814, udtalte han Ønsket om, at Grundlovesfestens 100-Aarsdag maatte feires med samme Glæde som i dag.⁴⁰

Amtmann Bloms ord ble hyllet med applaus og hurrarop, og til sist takket president Harbitz Kristiania og Eidsvoll kommune for deres innsats i forbindelse med feiringen. Ordet gikk deretter videre til professor Ole Jacob Broch som oppfordret til å hylle Henrik Wergeland med et hurra, noe som resulterte i 9 kraftige hurrarop og som ble etterfulgt av salutt og applaus.

Biskop Jens Lauritz Arups tale - Eidsvoll kirke

Biskop Arup var av dansk slekt og var både stortingsmann og biskop for Kristiania stift fra 1846. Som politiker kjempet han for religionsfriheten, og han bidro til at konventikkelplakaten som forbød predikanter frie utfoldelse, ble opphevet i 1842. Biskopen bidro også til at dissenterloven ble vedtatt i 1845, som tillot andre kirkesamfunn enn Den norske kirke å drive sin virksomhet. I tillegg ønsket Arup å oppheve "Jødeparagrafen" i Grunnloven. Hans synspunkter og ønsker hang sammen med de demokratiske tanker som var blitt fastsatt i 1814. Biskop Arup hadde også det ærefulle oppdraget å krone den datidige kong Carl 15. til norsk konge i Nidarosdomen fire år tidligere.

Talens fulle versjon er ikke trykket i noen avis, men i Morgenbladet blir det referert til denne talen. Talen synes å ha fokus på to gaver gitt av Gud, erindringen og Grunnloven. En av menneskets dobbelheter er forglemmelsen og erindringen. Hedningenes gave var forglemmelsen, mens de kristnes gave var erindringen. Dermed var denne høytidsdag en erindringens fest for å minnes 1814, og denne dag ble dermed et bevis på at Guds hånd lå over det norske folk og dets land. Så gikk han over til å snakke om Norge i en vanskelig tid, da båndene til Danmark ble brutt etter unionsoppløsningen. Det norske folk var da truet både innenfra og utenfra. Det stod dårlig til med de norske næringsveier, og krig og hungersnød rådde. Utenfra virket stormaktene skremmende på nordmennene. Men så hjalp Gud ved at eidsvollsmennene ble sammenkalt. De stilte seg i forsvarsposisjon, der hvor det var skutt hull

⁴⁰ Morgenbladet 19.05.1864

i fedrelandsvernet. Resultater av deres arbeid gav nordmennene sin grunnlov, den andre og største gave en nasjon kan få. Denne store gave resulterte også i andre gaver, sa Arup. Kristendommen hadde trengt bedre inn i samfunnet, det hadde blitt mindre gudsbespottelse og kristen oppdragelse hadde fått større betydning for alle. Til slutt tok Arup med Danmark i en bønn om at Gud måtte velsigne de nordiske land, og at Danmark måtte vinne den kamp det utkjempet.

Instituttbestyrer Ole Hartvig Nissens tale - Eidsvoll

Ole Hartvig Nissen var skolemann og han hadde en ledende rolle i arbeidet med å omlegge norsk skolevesen. Han opprettet selv to skoler, som han også i perioder var skolebestyrer ved. Tanken bak Nissens Latin- og Realskole i Kristiania var å likestille realdannelse og klassisk dannelse, og at skolen skulle ta inn elever som kom rett fra allmueskolen. Han anla også Nissens Pigeskole i Kristiania og han var av den oppfatning at kvinner stort sett hadde behov for lik utdanning som menn. Hartvig Nissen kom også med et personlig forslag til en ny allmueskolelov og den nye loven fulgte hans hovedtanker.

Hartvig Nissen hadde fått æren av å utbringe Stortingets skål på Eidsvoll, og den røde tråden i hans tale var følgelig Stortingets historie. Han gjorde rede for Norges tilstand før og etter 1814. I tiden før grunnlovsarbeidet ble igangsatt manglet landet de institusjonene som måtte til for å føre et selvstendig statsarbeid. Folket selv hadde ikke de åndelige og materielle interesser for et folkelige styre, og de var heller ikke tilført de impulser som måtte til for å skape disse interessene. Men så etter 1814 ble manglene dekket, og landets utvikling vokste på mange områder. ”Den (fruktene av Stortingets virksomhet) har vært den Moses’ Stav, som har kaldt nye Kilder frem af Fjeld, af Jord og af Folkeaanden.” Næringsveiene blomstret, kommunikasjon og ferdsel mellom landsdelene ble lettere, individets handlefrihet ble større og allmennkunnskapen vokste, ved at flere skoler ble bygget.

Skolemannen Nissen gav Stortinget mye av æren for disse fremskrittene, men også godviljen fra et samspilt folk var en forutsetning. ”Stortinget danner baade Midtpunktet og Grundlaget i den Friheds og Selvstændigheds Bygning, som for halvhundrede Aar siden blev opført her paa dette Sted.”⁴¹ Han gav Stortinget sin fortjente oppmerksomhet ved å nevne institusjonens viktigste funksjoner. Stortinget var både kamp plass, retningsbestemmende, utviklingens

⁴¹ Morgenbladet 19.05.1864

drivhjul og landets bankende hjerte. Mot slutten av talen sa han at Stortingets arbeid ikke var fullendt, og at de fremtidige oppgavene ville være av en vanskeligere karakter, men at oppgavene ville bli løst ved hjelp av kraft fra folket. Til sist ble det skålt for Stortinget.

Lektor Ludvig Kristensen Daas foredrag - Eidsvoll

Ludvig Kristensen Daa var både historiker, politiker og etnolog. Da han talte var han lektor i historie ved universitetet i Kristiania. Han var leder for Studentersamfundet i 1829, da det feiret 17. mai uten tillatelse fra myndighetene. Året etter fulgte nye arrestasjoner da bybefolkningen feiret nasjonaldagen, og det førte til at Daa skrev det polemiske skriv, ”17de Mai og Politiet”. Han så skandinavismen som en styrking av nasjonalismen, og denne ideologien ble for han et kulturelt prosjekt.

I sitt foredrag tegnet han opp utviklingslinjen fra den danske avståelsen av Norge og frem til sin egen tid, men han talte mest om eidsvollsmennene. Norge i 1814 var ikke et vakkert syn, mente Daa. Nordmennene hadde lenge vært plaget av krig, sott og hungersnød, og de mistet sin unionspartner Danmark. I tillegg fryktet nordmennene at svenskene skulle sette en stopper for innføringen av de nye franske ideene. Daa var den eneste av talerne som presiserte at nordmennenes selvstendighet kom som følge av ytre drivkrefter og ikke indre. ”Revolutionen kom saaledes til vore Fædre uden at dens Gnist tændtes af Deres Hænder.” De store forandringene i Norge var forårsaket av europeiske stormakter, den danske kong Frederik 6. og den danske kronprins Christian Frederik.

Det videre arbeidet var det eidsvollsmennene som stod for, og på tross av deres ulike stillinger og arbeid klarte de å samarbeide, fordi de ”[...] hadde eet Hjertelag for Norge og een Overbeviisning om Frihedens Sannhed”.⁴² Deres enighet resulterte i en grunnlov som ikke gikk utover noen av borgernes interesser og som gav den enkelte en stor grad av frihet. Eidsvollsmennenes ferdige resultat viste også at de verken hadde noe imot Danmark eller Sverige. I forhold til Danmark hadde de jo utpekt en dansk tronarving til konge, Christian Frederik. Med tanke på Sverige var de straks i stand til å gå i union med dette landet når det var nødvendig.

⁴² Morgenbladet 19.05.1864

Daa tilla her eidsvollsmennene et syn på Danmark og Sverige som gav et urettmessig bilde av at disse mennene var skandinavister. Men han nevnte også den kamp som Danmark førte, som han mente var skjebnesvangert for alle de tre nordiske landene. Til slutt hedret han de gjenlevende konstituenten og han håpet at de fremtidige slekter måtte ha styrke til å bevare arven fra sine fedre.

Ettermiddagsfeiringen i Kristiania

Om ettermiddagen var gatene igjen fylt med liv da den alminnelige prosesjonen gikk fra Torget i Kristiania til Krohgstøtten med musikk og ivrig sang. Krohgstøtten er en minnestøtte over stortingspresident Christian Krohg ved Nybrua i Oslo. Den ble avduket 17. mai 1833 hvor Henrik Wergeland holdt tale. Støtten var den nye hovedstaden av 1814 sitt første offentlige minnesmerke og midtpunkt for 17. mai-feiringen frem til 1860-årene. Festglade nordmenn samlet seg i 1864 rundt minnet om Christian Krohg som hadde vært norsk jurist og politiker. Han deltok i det overordentlige Storting i 1814, og han ble senere både statsråd og stortingsmann. Som formann i konstitusjonskomiteen av 1824 var han med å avvise Carl Johans grunnlovsforslag fra 1821. Avvisningen var i tråd med grunnlovskonservatismen som stod sterkt i den tiden. Krohg hadde bare skrevet en del av komitéinnstillingen, men han fikk likevel hovedæren for hele arbeidet. Etter Henrik Wergelands tale under avdukingen av Krohgstøtten, fikk Krohg status som folkehelt. Ved støtten som var pent pyntet for anledningen, holdt cand. theol. Hans Brun tale.

Klokken 18 samlet korporasjoner seg på Jernbanetorget for å ta imot de som kom fra Eidsvoll med tog.⁴³ Disse deltok også i den høytidelige prosesjonen som etter deres ankomst gikk fra Jernbanetorget til Slottsplassen. Først i toget gikk konstituentene og ”gav Festen en større Glands”.⁴⁴ Deretter kom representanter fra Stortinget, regjeringen og høyesterett, etterfulgt av inviterte gjester, festkomiteen og andre gjester.⁴⁵ Det kommer ikke klart frem av det som stod i avisene, men det er mest sannsynlig at korporasjonene gikk etter deltagerne fra Eidsvollsfesten. Prosesjonen passerte først Stortinget før den kom til hovedmålet, Slottet. At

⁴³ Korporasjoner var frivillige faglige sammenslutninger og laug.

⁴⁴ Morgenbladet 19.05.1864

⁴⁵ De som var medlemmer av Kristianias 17. mai-komité var stiftsamtmann Karelius August Artzen, borgermester Carl Fougstad, ordfører i formannskapet Christian Birch-Reichenwald, professor Ole Jacob Broch, grosserer Peder Cappelen Egeberg, konsul Th. Hefte, oberstløytnant Kierulf, Peter Wessel Wind Kildal, boktrykker Mallings, grosserer Thorvald Meyer, major Fredrik Næser, kjøpmann Peter Petersen, havnedirektør Oluf N. Roll, Ferdinand Nicolai Roll, smedmester Halvor Thune og korpslege Jacob Vogt.

passeringen av Stortinget kom før Slottet var helt naturlig da man kom fra Jernbanetorget, men denne rekkefølgen hadde også en symbolsk betydning: Folket først og deretter kongen.

På sin vei til Slottet kunne de se pyntede gater med flagg, tepper og girlander, som var med på å understreke den høytidelige dagen. Morgenbladet fremhever spesielt bygårdene til Clausen ved Jernbanetorget, Langaard og Peter Petersen i Østre-Gade og Thorvald Meyers bygård i Karl Johans gate.⁴⁶ Det ser dermed ut til at oppfordringen fra en innsender i Christiania Intelligenssedler den 13. mai ble hørt. En av disse lyder som følger:

I Utlandet finder den vakre Skik Sted ved ved høitidelige Leiligheder, at Husene smykkes rigelig med Flag, Tepper, Krands osv. Det henstilles til samtlige Huseiere paa Jernbanetorvet, paa begge Sider af Østre Gade og i Carl Johans Gade, hvor Processionen fra Jernbanetorvet til Slotpladsen skal passere den 17de Mai, om de ikke ville lade sine Huse smykke paa den nævnte Maade.⁴⁷

Av offentlige bygninger fremhevet Morgenbladet Brannvakten, Stortingsbygningen og Universitetsbygget (i Karl Johans gate 47). Pyntingen av Stortingsbygningen er beskrevet i Aftenbladet. Over bygningens port var det plassert et stort flagg med et grønt omkranset skjold med kongens valgspråk ”Land skal med lov bygges”. Fra vinduene hang det flagg med navnene på landets valgdistrikter.

Slottsplassen var også pent pyntet med girlander, kranser og gassbluss. I ytterkanten av plassen var det satt opp en halvsirkel med flaggstenger, som var bundet sammen av girlander. Innenfor denne var det på gressplen en ny harvsirkel med små røde skjold, med navn på norske byer og byvåpen. Her møtte deltagerne et provisorisk monument, en 3 meter høy frihetsgudinne av gips. Hun holdt en laurbærgren i den ene hånden, og i den andre holdt hun Grunnloven. Den stod ironisk nok omtrent hvor statuen av Carl Johan står i dag. Den var omringet av blomstergirlander og fire mindre gipsfigurer som holdt en navneplate hver med kongenavnene Christian Frederik, Carl Johan., Oscar 1. og datidens regjerende konge Carl 15. På støttens fundament var det skrevet ”17de Maj – 1814 – Femti Aar – 1864”, som om kvelden lyste i ildskrift. Nederst på gressplen var det satt opp et podium for musikkorpsset, og forrest på dette stod talerstolen. I utkanten av Slottsplassen var det satt opp mange telt hvor

⁴⁶ Østre-Gade var nedre del av den nåværende Karl Johans gate, som gikk fra Egertorget og ned til Jernbanetorget. Den øvre delen fra Egertorget til Slottet ble frem til 1852 kalt Slottsveien.

⁴⁷ Christiania Intelligenssedler 13.05.1864

publikum kunne komme for å få forfriskninger. Det samme var gjort nede i Studenterlunden. Om kvelden var teltene opplyst med lykter og fargede lamper.

Da prosesjonen var kommet til Slottsplassen utbrakte stiftsamtmann Karelius August Arntzen et ”Leve kongen”, som ble bifalt med hurrarop. Så ble en sang av Andreas Munch sunget før Bjørnstjerne Bjørnson, professor Torkel Halvorsen Aschehoug og advokat Bernhard Dunker holdt festtaler. Det begynte deretter å regne tyngre, og publikum trakk seg tilbake fra Slottsplassen, men været ble bedre og mange kom tilbake da byens sangforening og musikkorps opptrådte i Universitets midtbygning fra klokken 20 til 21. En av de siste sangene som ble fremført var fedrelandssangen ”Ja, vi elsker” av Bjørnstjerne Bjørnson. Denne fedrelandssangen ble også sunget på Slottsplassen tidligere på dagen.

Om kvelden ble det skutt opp fyrverkeri på Slottsplassen, og det ble mottatt med jubel fra de flere tusen tilskuerne. Et musikkorps gjorde stemningen her enda mer munter med musikk frem til klokken 23. Selv om gatene var pent pyntet på dagtid, prøvde man å overgå dette med illuminasjoner på kveldstid. Slottet og frihetsstøtten var illuminert, og på Peter Petersens bygård i Østre-Gade og på Blunds gård i Grensen var det pyntet med skrift i gassflammer, og i tillegg var det ved den førstnevnte bygård også girlander formet av gassflammer. Den offentlige festen var slutt klokken 23, men det var fremdeles liv i gatene til langt over midnatt. Dagen derpå vaiet fremdeles flaggene på Slottsplassen, og det var også planer om at frihetsstøtten denne kvelden skulle illumineres denne kvelden.

Hans Bruns tale - Krohgstøtten

Hans Brun holdt tale ved Krohgstøtten for den alminnelige prosesjonen som hadde kommet fra Torget. Brun var norsk teolog, forfatter og grundtvigianer.

I talen tegnet Brun opp kampene Norge hadde ført mot Danmark og Sverige, Stortingets kamp og kampen om å få spredd frihetsfølelsen i det norske folk. Norges kamp i unionen med Danmark sa Brun, ble ført mot det danske enevoldsregimet og dets ukloke handlinger. Men på den annen side hadde Norge og Danmark knyttet sterke bånd i de over fire hundre årene de holdt sammen. Dette gav seg uttrykk i den nordiske fellesånd som kom til syne etter unionstiden, gjennom Norges hjelp i den første slesvigske krig og nordmennenes støtte til

Danmark i 1864. Bruns foregående synspunkt ble bekreftet av tilhørerne med stormende applaus og bravorop.

Nordmennenes kamp for frihet og selvstendighet ble ført i Stortinget mot Sverige, men Brun understreket også at nordmennene var knyttet til sitt nabofolk gjennom slektskap og felles språk, som bidro til at man kunne forså og hjelpe hverandre mot ytre fiender. Dette førte til at ”normænds Fribaarenheds-Følelse vandt ogsaa Anerkjendelse hos Sverrigs Mænd, og snart stod Folkene, erkjendende hinandens Jævnbyrdighed, forenede under det same Kongespir”.⁴⁸ Det å fokusere på disse to sistnevnte kampene passet godt med at man da nettopp stod samlet rundt æresstøtten av Christian Krohg, som var en kjempende stortingsmann for Norges stilling i unionen. Den siste kamp han nevnte var arbeidet med å få spredd frihetstanken i folket, fordi det hadde vært mange hindringer i veien for dette arbeidet. Som den teolog han var, rettet han en takk til Gud som oppmuntret nordmennene i sitt frihetsarbeid, men også til de utholdende eidsvollsmennene. Han håpet til slutt i talen på en fortsettelse av frihetsarbeidet og at Gud ville sørge for en god utvikling i Norge slik at man kunne feire hundreårsjubileum i fremtiden.

Ut ifra talen ser man at Hans Brun var en typisk skandinavist som understreket de felles bånd Norge hadde til både Danmark og Sverige. Han trakk først opp de vanskelige forhold nordmennene hadde hatt til de to nabolandene, for så å vise til de positive bånd og den nordiske fellesånden landet hadde utviklet til sine to storebrødre.

Bjørnstjerne Bjørnsons tale - Slottsplassen

Bjørnson som var Norges største nasjonalskald, holdt den første talen på Slottsplassen. Han var skandinavist og deltok i det skandinavistiske studentertoget til Uppsala i 1856. Han engasjerte seg sterkt i den dansk-tyske krig, og han var skuffet over at Norge ikke hadde hjulpet sin bror i nød. Bjørnson var også politisk engasjert for Norges sak i unionen.

Naar vi staa her, staa vi midt i et bilde til Frihedens Forherligelse. Symbolerne ere om os! Grundlovens to største Paragrafer, den første, som siger, at Norge er et frit, selvstændigt Rige med en indskrænket monarkisk Regjeringsform, og den ni og fyrgetyvende, som siger, at den lovgivende Magt er hos Folket, - disse Paragrafer ere byggede i Steen paa hver Side af os, og imellem dem er Universitetets Lys hensat som i Vindstille, at det ikke skal flagre uroligt i Revolutionsideernes Trækvinde, eller kvæles i

⁴⁸ Morgenbladet 19.05.1864

Despotiets tætte Luft, men give fuldt og rigt Lys i et konstitutionelt [sic] Samfunds rolige og sædelige Forholde.⁴⁹

I begynnelsen av talen viste Bjørnson med et fint bilde hvordan Slottet og Stortinget symboliserte de to viktigste grunnlovsparagrafene, og hvor Universitetet stod midt mellom de, som en sikkerhet mot tyranni og revolusjon. Her brukte Bjørnson et viktig pedagogisk grep som viste nordmennene at disse institusjonene var levende bevis på deres frihets- og selvstendighetskamp. Det er viktig å merke seg at disse byggene nylig var blitt oppført. Slottet stod ferdig i 1848, Universitetsbygget (i Karl Johans gate 47) i 1852 og Stortinget ble ferdigstilt i 1866.

Gjennom hele talen oppsummerte han den positive utvikling som Norge hadde gjennomgått siden 1814. Han pekte på at dette var frukter fra Grunnloven som ble høstet. Han trakk her frem den store befolkningsveksten hvor folkemengden hadde fordoblet seg fra 1814 til 1864. Antall handelslaster hadde gått fra 70 000 til 300 000 i løpet av de femti årene, noe som førte til at inntekten fra handelsflåten hadde økt fra en halv million til tre millioner. I slutten av talen rettet han oppmerksomheten mot og gav en stor takk til Henrik Wergeland og eidsvollsmennene, de byggende menn som han kalte dem. Han sa at det å nevne Wergelands navn ”er som at vifte med et Syttendemai-Flag”.⁵⁰ Wergelands ønske var at hele folket forente seg, og det var også Bjørnsons budskap. Videre sa han: ”Tak og Ære til de Mænd, som have grundlagt vor Frihed, Hæder og Velsignelse til alle dem, som have fortsat, til hver tro Arbeider, i hvilken Stilling han end maatte være!”⁵¹ Her ser man hvordan Bjørnson inkluderte alle nordmenn i frihetsarbeidet.

Karakteristikk av talen er at den ikke er særlig preget av skandinavisme, men at den heller er en hyllest til Norges frihet og fremgang. Frihetsretorikken står sentralt i Bjørnsons tale. Friheten er den forløsende kraft som gjorde all den positive utviklingen i Norge mulig, mente Bjørnson.

⁴⁹ Morgenbladet 19.05.1864

⁵⁰ Morgenbladet 19.05.1864

⁵¹ Morgenbladet 19.05.1864

Professor Aschehougs foredrag - Slottsplassen

Torkel Halvorsen Aschehoug var en viktig norsk vitenskapsmann på 1800-tallet og han var betydelig innen retts- og samfunnsforskning. Aschehoug ble professor i lovkyndighet i 1862 og ble brukt som ekstraordinær dommer i Høyesterett fra 1863. Han var aktiv i Det skandinaviske selskap i 1860-årene, og ble medlem av andre unionskomité av 1865, hvor han var en viktig bidragsyter til utarbeidelsen av forslaget til en ny riksakt mellom Norge og Sverige. Utkastet tok sikte på å sikre Norge en mer likeverdig plass i unionen og å knytte unionen tettere sammen, både politisk og økonomisk. Innspillet ble senere ansett som en svekkelse av norsk selvstendighet i unionen.

Det gjennomgående tema i talen var unionen med Sverige, hvor han forsøkte å rettferdiggjøre Norges forening med dette naboland. Han viste i begynnelsen av foredraget til hvordan Sverige hadde sin fulle rett til å ta Norge fra Danmark: ”Det skal nemlig erkjendes, at Sverige ingenlunde savnede Berettigelse til at skille Danmark og Norge ad.”⁵² Danmark hadde lenge vært i allianse med Sveriges dødsfiende Russland, og det hadde inngått en angrepsavtale med tsarriket lenge etter at Sverige hadde sluttet å være en trussel mot sine naboer. Etter at Russland hadde tatt Finland fra Sverige, angrep Danmark dette landet uten at det måtte og uten å ha blitt utfordret av Sverige. ”Det var altsaa i Kraft af Gjengjeldsens Drift, Sverige søgte at svække den Magt, som saa vedholdende og saa hensynsløst hadde arbeidet paa dets egen Undergang.”⁵³ Aschehoug mente også at unionsovergangen fra Danmark til Sverige var berettiget i det at foreningen med Danmark ikke lenger kom nordmennene til gode.

Videre pekte han på hvor viktig unionen hadde vært både for Norge og Sverige. Han mente at nordmennene ville vært mer positiv til unionen dersom de hadde sett dens fordelaktige utvikling slik den viste seg i samtiden. Aschehoug sa at de negative holdningene var tidsalderens feil, at det var danskene som hadde opplært nordmennene til å se Sverige som en arvefiende. Men unionen var en nødvendig betingelse og nyttig, fordi den sikret gjensidig fred, gav vern og sikkerhet mot ytre fiender og var en brekkstang for landenes indre utvikling. På den måten var det ingen av de to folk som i 1864 hadde håpet at deres forhold skulle ha tatt en annen vei, enn det den gjorde, var professorens synspunkt.

⁵² Morgenbladet 19.05.1864

⁵³ Morgenbladet 19.05.1864

Som en motvekt til de positive elementene forsøkte han i foredraget å belyse Norges vanskelige stilling i 1814. De stod alene ved at de ikke ble anerkjent av noen, og ved at europeiske stormakter støttet Sveriges sak. Han viste til at Carl 13. forlangte at Norge skulle godkjenne Kieltraktatens bestemmelser som var forfattet av Sverige, og gå med på unionen. Det var også en urettferdig behandling å bli påtvunget union slik Norge ble. Men eidsvollsmennene ”hentet Styrke fra den inderlige Overbevisning om deres Sags Retfærdighed og fra Harmen over den Forutrettelse, man var i Færd med at tilføre deres Land”. I slutten av foredraget sa han: ”Det vilde være en saa alvorlig Leilighed som denne uværdigt blot at udhæve Foreningens lyse Sider.”⁵⁴ Han viste til at unionsforholdet ikke bare hadde vært positivt, men at uenighetene mellom landene bygget på misforståelser og kunne ha vært unngått ved innrømmelser fra begge sider. Foredraget endte med følgende ord:

Det er saaledes med fuld Fortrøstning til, at mine Landsmænd dele den Overbevisning, at Forholdet mellom Norge og Sverige er og til evige Tider maa blive et saadant, at Mistillid os imellem er kortsynet Daarskab, men Tillid fremsynet Klogskab, jeg udbringer et længe leve Sverige.⁵⁵

Aschehoug talte i hovedsak Sveriges sak, mens Norges vanskelige stilling i unionen behandlet han meget kort. Bildet av unionen blir dermed noe positivt og skjevt. Dersom Sverige hadde gitt nordmennene valget om de ville gå inn i unionen, hevdet han at dersom datidens nordmenn (1864) skulle ha valgt i 1814, så hadde svaret blitt ja til union. Her kom han muligens med kritikk av folkestemningen i 1814, ved at de da ikke skjønnte at unionen var det beste alternativet. Det kan også tolkes som en kritikk mot samtidens unionsmotstandere. Med dette synspunktet mente unionstilhengeren Aschehoug at man i 1864 kunne se tilbake på en positiv unionsutvikling som hadde gjort nordmennene til unionstilhengere. Det er underlig at han som historiker, på historiens vegne tok seg den friheten å komme med slik en etterpåklokskap, som ingen i 1814 hadde noen forutsetninger for å ha.

Advokat Bernhard Dunkers tale - Slottsplassen

Bernhard Dunker var født i Slesvig, men vokste opp i Kristiania. Han hadde en betydningsfull posisjon som regjeringsadvokat fra 1859 og var i tillegg politisk og skjønnlitterær skribent. Dunker var en sterk unionstilhenger som beundret Carl Johan. Han var konservativ med hensyn til kongemakten, ved at han ville gi kongen absolutt veto i alle spørsmål med mindre

⁵⁴ Morgenbladet 19.05.1864

⁵⁵ Morgenbladet 19.05.1864

Grunnloven gikk imot. Dunker var også en glødende skandinavist som ønsket et skandinavistisk samarbeid som var aktivt og fritt, og han talte varmt om Danmarks sak i perioden 1848-1864. I 1860-årene engasjerte han seg i stattholdersaken, og han gikk imot det etterfølgende forslaget om unionsrevisjon.

Talen begynte med å beskrive hvordan Danmarks situasjon preget 17. mai-feiringen i Norge: ”Medens vi i Fredens Ly feire vor Friheds og Selvstændigheds Fødselsdag med Taler og Sang og festlige Optog, besegle vore danske Brødre sit Lands Selvstændighed og Nationalitet med sit Blod.” Senere i talen uttrykte han: ”Hvorledes skulde vi da kunne feire vor Friheds og Selvstændigheds Fest, uden at vore Hjerter derved ere opfyldte af Tanken paa det Broderfolk, der for at forsvare de samme Goder, som vi glæde os ved at nyde, [...]”⁵⁶

Dunker talte om de sterke bånd som fantes mellom Norge og Danmark, som for femti år siden var ett og samme rike, og da det danske og norske folk var en og samme nasjon. Og selv om de ikke lenger var forent i union, var ikke folkebåndet brutt. Danmarks land, deres språk og folk var ikke fremmede for nordmennene. Men først etter adskillelsen og spesielt etter at Danmark fikk en fri forfatning, ble de to folk ordentlig kjent med hverandre, forstod hverandre og innså at de var ett og samme folk. Det var verken riksgrensene, kongene eller menneskenes hverdagsgjæringer som forente disse to nasjoner, men Gud selv. Han inkluderer også Sverige ved å si at selv om de tre regjeringene var adskilte, så var det danske, svenske og norske folk uløselig forent, gjennom Guds og ikke menneskenes verk.

Dunker sammenliknet Norge i 1814 med Danmark i 1864, og videre talte han om Danmarks vanskelige situasjon. Norge kunne i 1814 lidd samme skjebne som Danmark gjorde i samtiden, dersom Sverige hadde valgt å bruke traktater forfattet av andre makter fremfor å innrømme Norge en fri forfatning. Norge og Danmark stod alene, siden ingen stormakter ville støtte dem. Men Danmark var i en verre situasjon, fordi de stod overfor et fremmed folk som ville utslette deres frihet, selvstendighet og nasjonalitet. Stormaktene ønsket bare fred, og de ville ikke støtte Danmark, fordi Tyskland syntes dem for streke. Danskene svarte da at de ville kjempe alene. Danskene håpet at Norge og Sverige ville hjelpe, men deres unnsetning kom ikke, og ”Det var den bittreste Kalk for Danmark at tømme.”⁵⁷ Man ser hvor sterk hans

⁵⁶ Morgenbladet 19.05.1864

⁵⁷ Morgenbladet 19.05.1864

polemikk er oppbygd da han beskrev hvordan danskene ventet på hjelp fra sine to skandinaviske naboer.

De troede længe ikke på Sandheden deraf.

De ventede Brødrene ved Dannevirke. De kom ikke til Dannevirke.

De ventede dem ved Dybbøl. De kom ikke til Dybbøl.

De ventede dem til Vaaren naar Isen var oppe, naar Solen smeltede Vinterens Snee, varmede Luft og Jord og Menneskenes Hjerter.⁵⁸

I talen fridde Dunker til Norge og Sverige ved å vise til at de hadde samme blod og samme institusjoner og nasjonalitet å verne om, men likevel hjalp de ikke Danmark. Dunker henvendte seg til tilhørerne og spurte om Norges hjerte lå i dette svaret, og publikums svar var nei. ”Jeg siger, som I, og jeg vilde ønske vi kunde raabe det du, saa al Verden hørte det: Nei, nei, det norske Folks Hjerter er ikke i dette Svar! Det norske Folk holder ikke sit Blod for dyrt til at flyde med Danmarks til Nordens Forsvar.”⁵⁹ Han avsluttet talen med å påpeke at Norden burde stått sammen om et felles forsvar uten å bekymre seg over den overlegne fienden, fordi Gud ville hjelpe dem.

Dunkers tale gikk nøye igjennom Danmarks vanskelige situasjon. Med sin voldsomme polemikk forsøkte han å spille på tilhørernes følelser om deres støtte til Danmark. Og ved å tale Danmarks sak kom han også med indirekte kritikk av den norske regjering, som ikke hadde hjulpet sin tidligere unionsvenn.

Programmet utenom det offentlige

Av de tilstelninger som avisene nevner utenom det offentlige programmet, var festmiddagen i Studentersamfunnet som ble holdt før deltagerne tok del i prosesjonen til Krohgstøtten. Middagen var preget av god stemning, men tankene gikk til deres danske brødre, noe som gjorde stemningen mer alvorlig og intens enn vanlig. Her ble talen for dagen holdt av samfunnets formann, fullmektig Ferdinand Nicolai Roll. Stud. theol. Christoffer Janson holdt talte for eidsvollsmennene, stud. theol. Andreas Hansen for Stortinget, stud. theol. Frits

⁵⁸ Morgenbladet 19.05.1864

⁵⁹ Morgenbladet 19.05.1864

Hansen for Sverige og skolebestyrer Fredrik Gjertsen talte på vegne av Danmark.⁶⁰ Gjertsen var for øvrig en ivrig skandinavist. Under middagen ble det også sunget flere nordiske sanger, og til sist holdt professor Torkel Halvorsen Aschehoug tale for studentene.⁶¹

Ole Bull holdt om ettermiddagen folkekoncert i den nye paviljongen i Klingenbergers hage. Konserten ble en stor suksess med hele fire tusen tilhørere, som jublet over hvert nummer. Arrangementet ble innledet med en festoverture av Christian Blom, som ble etterfulgt av to musikkstykker av Ole Bull, ”Norges Fjeld” og ”Sæterbesøg” og 17. mai-sanger av Lindemann og Nordraak. Folkekoncertens inntekt gikk til å grunnlegge et fond for å sette opp en minnestøtte for Henrik Wergeland, som med tanke på det store antall besøkende ble svært vellykket.

I avisannonsene i dagene før 17. mai stod det om andre tilstelninger på denne dagen. På Fredriksborg og i Folkvang ble det arrangert festligheter både 16. og 17. mai.⁶² På Fredriksborg ble det på begge dagene underholdt med musikk, sang og illuminasjon om kvelden. På nasjonaldagen var det her også hornmusikk og en større illuminasjon. De kunne også friste med skyte- og kjeglebane i hagen. I Folkvang ble det holdt ball begge kveldene, men på den store dagen ble det i tillegg underholdt med hornmusikk, eklatant fyrverkeri samtidig som en hornkvartert spilte nasjonale sanger. I lokalene Olsens sal og Rasmussalen inviterte man til dans på 17. mai, på det sistnevnte stedet også 16. mai.

Formann Ferdinand Nicolai Rolls tale - Studentersamfundet

Roll var både jurist og politiker. Han fikk etter ferdig utdanning graden cand. jur., og siden fulgte en stigende karriere innen faget. Først som advokatfullmektig i 1853, videre som kopist i Juristdepartementet og deretter ble Roll fullmektig i 1862. Senere sikret han seg en politisk karriere som stortingsmann i perioden 1877-1885 og 1892-1894. I den siste delen av sitt liv arbeidet han i Høyesterett. I sine yngre dager var han aktiv i Studentersamfundet, og han ble valgt til dets formann fire ganger. Roll var dette året medlem av Kristianias 17. mai-komité.

⁶⁰ Frits Hansen gikk alltid under dette navnet, men han het egentlig Adam Frederik Hansen. Fredrik Gjertsen var filologisk kandidat og skolebestyrer på sin egen skole, Gjertsens skole. Siden talene til Frits Hansen og Fredrik Gjertsen ikke tilfører noe nytt i forhold til de andre talene, blir de ikke gjengitt.

⁶¹ Talen til Aschehoug er ikke gjengitt i Morgenbladet eller noen andre aviser.

⁶² Fredriksborg var et forlystelsessted på Bygdøy.

Folkvang lå på Sagene (Maridalsveien 153). Det ble brukt som festlokale fra 1855 under navnet Folkvang.

I begynnelsen av talen risset Roll ført opp Norges dystre tilstand før 1814 og siden de positive utviklingstrekkene som fulgte, etter at landet fikk sin frihet. Etter ”det forunderlige året” hadde friheten spiret og vokst. Landets flagg vaiet på alle hav, og landets navn ble respektert av andre. Han sa også at Norge var mye mer verdt i 1864 enn hertugdømmet Lauenburg, som ble gitt i bytte til Danmark ved fredsoppgjøret i 1814.⁶³ Han rettet sin takk til slekten som begynte selvstendighetsarbeidet, de som hadde fortsatt dette arbeidet og Gud.

I sin tale fokuserte Roll for det meste på frihetsarbeidet. Han sa at arbeidet med friheten nettopp hadde begynt, og at det var langt igjen til målet. Og han understreket at dette krevde mye og hardt arbeid, og etterkommende slekter ville kreve regnskap for hva datidens nordmenn fikk utrettet. Frihetstemaet passet godt til det publikum han henvendte seg til, studentene. Han pekte på at det var ungdommen som ville ha følt seg mest ubekvem med ufriheten, og at de gjennom sine studier så hvor mye friheten og fedrelandet betydde. Videre kom Roll med noen formaninger. Han sa at det ikke hjalp å ha friheten i en eller annen form, altså det nyttet ikke å bare ha den i navnet, man måtte bruke friheten. Fordi farene var at man glemte de forpliktelser som friheten fordret, og at man ikke hadde integritet til å arbeide for friheten, og kun så muligheten for økonomisk vinning i den.

Roll viste studentene kravene som frihetsarbeidet stilte og de evnene som trengtes for å beholde friheten. Når det gjaldt kravene var følgende momenter viktige, ifølge Roll. Frihetsinnholdet, dvs. hva man la i friheten, og hva man gjorde ut av den, hvordan man brukte institusjonene og folkeånden, som måtte være preget av alvor, utholdenhet, selvfornektelse og høysinn. Så tegnet han opp de evnene som måtte til for å behold friheten. Man måtte ha troen på frihetens makt, dens evige gyldighet og evnen til å føle at man hørte til et felles fedreland. Man måtte stille seg selv og det man hadde, til rådighet for friheten og fedrelandet. Man måtte møte frihetsangrep uansett hvor de kom fra og ha kjærlighet til friheten, slik at man ikke sviktet den.

Så spurte Roll til sist om nordmennene hadde disse evnene. Formannen trodde at det fremdeles var noe igjen av de evnene som måtte til for å stå opp for friheten, slik som i 1814. Men at de ikke var så tydelige som da, og man stod ikke like mye på for friheten lenger. Her kan man skimte en kritikk mot regjeringens handlingslammelse overfor Danmark. To av hans

⁶³ I Kieltraktaten fikk Danmark svensk Pommern som erstatning for tapet av Norge, men Danmark byttet dette området med Lauenburg, som grenset til Holstein.

uttalelser viser dette tydelig: ”Har vi Modet til frygtløst at møde Angrebene, de komme, hvorfra de komme vil?” og ”[...] dets (landets) Rigdom og Styrke ligger i dets Frihed, og hvad har det saa tilbage, naar den (friheten) er bleven en ligegyldig Ting selv for dem, som rose sig af at være dets bedste Sønner?”⁶⁴

Første delen av talen skiller seg ikke spesielt ut fra de andre talene, ved å tegne opp landets situasjon før og etter 1814. Men med fokuset på frihetsarbeidet tilførte han 17. mai-talene fra Kristiania noe nytt. Han gikk nøye inn på hvordan man skulle håndtere friheten for å beholde den. Denne leksjonen, som man kan kalle den, fungerte både som en pekepinn på at studentene ikke måtte bli for avslappet i frihetens land, og var en indikasjon på at regjeringen allerede hadde blitt det.

Student Christoffer Janson og cand. theol. Andreas Hansen sine taler - Studentersamfundet

Student Janson talte om eidsvollsmennene, mens Hansen holdt tale for Stortinget.

Et særmerke ved den første talen var at Christoffer Janson talte ”landsmål”, noe han selv kommenterte: ”Eg tycker, dat vilde vara skam, um dat inkje idag, fridomsdagen føre Noreg, vardt høyrdt eit einaste norsk ord i talen; og daa ventelega ingen annan byd seg fram, so lyt eg freista.” Janson snakket om eidsvollsmennene og de felles tankene som forente de, nemlig å redde Norge og landets ære. Han tegnet opp et fint bilde av eidsvollsmennenes arbeid, ved å beskrive Norge som et drivende vrakskip etter at danske kong Fredrik 6. hadde tapt kampen om Norge. Men da strømmet menn fra alle kanter av landet og med ulike stillinger sammen. De kastet seg i båten og forsøkte å få kontroll over den i uværet. ”Dei styrde skipet i hamn og batt dat so fast, at reipet inkje skal brotna, um stormen ryk upp anten fraa Aust elder Sud.”⁶⁵ Han gav en rosende beskrivelse av eidsvollsmennene, som trofaste vakter for Norge og som trofaste bærere av tidens tanker, og at det var de som la grunnsteinen for nordmennenes gode liv.

I Hansens tale fikk Stortinget sin ros. Han sa at nordmennene hadde den samme ærefrykten overfor Stortinget, som de hadde for landets frihet. Stortinget var den viktigste institusjonen

⁶⁴ Morgenbladet 20.05.1864

⁶⁵ Morgenbladet 20.05.1864

fra 1814. Den var et symbol på landets selvstendighet og fungerte som drivhjulet i landets positive utvikling. Landets nasjonalforsamling ville forhåpentligvis fortsette å være en garantist for Norges lykke, ved å representere en stadig økende intelligens og moral.

I disse talene ser man som i mange av de andre talene, en noe kritisk holdning til de styrende organer. Begge talerne påpekte at man ikke lenger stod nok opp for friheten. Janson sa at i 1814 var villigheten til å forsvare landets ære, selv med kamp, høyere enn i 1864. Og videre at de som satt ved styret, men også folk flest, burde ha båret frem de tankene som var fremtredende i 1814. Hansen pekte på at dersom man så nærmere på Stortingets utvikling, og jo mer man hadde gjort seg opp en mening om stortingssaker, så viste Stortinget seg like skrøpelig som mennesket selv, og respekten for denne institusjon ble følgelig noe mindre.

Kommentar til talene

Som vi ser av talene som ble holdt i Kristiania og på Eidsvoll nevner nesten alle den vanskelige stilling Norge stod i før 1814. Det er også flere av talerne som hedrer eidsvollsmennene og snakker om landets positive utvikling etter 1814. Mange av talene er også skandinavistiske ved at de nevner båndene Norge hadde til sine to naboland og/ eller danskenes vanskelige situasjon under den dansk-tyske krigen.

Det mest bemerkelsesverdige ved talene ettersom de var del av et offisielt jubileumsprogram, er at mange av de er nærmest ”opposisjonelle”, ved at de kritiserte regjeringens politikk overfor Danmark. Men ser man på de mulige forklaringene til disse kritiske talene, er det kanskje ikke så forunderlig at de gikk ut mot de styrende organer. Grunnloven fra 1814 slo fast at alle hadde rett til frimodige ytringer, og det lå få begrensinger i å kritisere styresett i 1864. Dessuten var jo 17. mai folkets dag, hvor deres meninger kunne komme frem. På den tiden stod regjeringen ikke ansvarlig overfor Stortinget, og dermed var ytringer i taler og aviser en god mulighet til å påvirke øvrigheten. Men det er kanskje mer forunderlig at kritikken var mer indirekte enn direkte. En forklaring kan være at dersom talerne gikk for hardt ut mot regjeringen eller Stortinget, kunne de risikere sine egne stillinger eller fremtidige stillinger de håpet å få. Kanskje var man også redd for reaksjoner fra Sverige.

Svært få av talerne nevnte noe om de datidige politiske vanskelighetene med Sverige. Stattholderstriden som startet i 1859, var fremdeles ikke løst under grunnlovsjubileet. Med

tanke på at man kunne bruke disse talene til å fremme sine politiske meninger, er det underlig at ikke flere benyttet seg av dette. Men forklaringen kan ligge i det at unionsproblemene kanskje kom noe i bakgrunnen, da den dansk-tyske krig blusset opp igjen i 1864. Dessuten var det mange av talerne som var skandinavister.

Festtelegrammer til hovedstaden og Eidsvoll

Festdeltagerne i hovedstaden mottok festtelegrammer både fra Danmark, Sverige og kong Carl 15. Dessuten sendte festkomiteene i ulike norske byer telegram til festkomiteen i Kristiania.

Den elektriske telegraf var en relativ ny kommunikasjonsform i 1864. I 1855 åpnet den første norske telegraflinjen, og den gikk mellom Kristiania og Drammen. Hele kontinentet hadde behov for et telegrafisk nettverk som følge av de politiske urolighetene knyttet til februarrevolusjonen. På denne måten kunne man få rask beskjed om hva som skjedde i det urolige Europa. Telegraflinjene til de største byene i Sør-Norge og Midt-Norge stod ferdig i 1858. Videre utbygging i Nord-Norge skjedde i det neste tiåret, og i 1870 var nesten hele Norge del av telegrafnettverket. Når det gjaldt Norges telegraforbindelse til andre land gikk den første til Sverige, som stod ferdig i 1855. I 1867 fikk man forbindelse til Danmark og i 1869 til Skottland. Siden telegraf var et ganske så nytt fenomen under feiringen i 1864, var det stor stas å få slike telegrammer opplest kort tid etter at de var sendt.

Telegram fra Sverige

Telegrammet fra Carl 15. ble lest opp av statsråd Frederik Stang på Eidsvoll:

Jeg paalægger Hr. Statsraaden i den Kreds som er samlet paa det mindere Eidsvold, at frembære min varme Hilsen og Udtrykket af min Deltagelse i den Fest, som idag trindt om i Landet samler det Norske Folk i Tak til Gud, som for 50 Aar siden med Friheden ogsaa skjænkede det Aanden til at fortjene og bevare Frihedens Velsignelse. Carl

I telegrammet uttrykte kongen sin varmeste hilsen og deltagelse i festen. Han sa også at nordmennene var samlet for å takke Gud, som i 1814 gav de friheten og folkeånden som skulle bevare den. Telegrammet viser en anerkjennelse av dagen, fordi kongen inndirkete aksepterte Norges frihet. Beskjeden kan virke noe kort og kontant, men det kan forklares med

at det var dyrt å sende lange telegrammer, og det tok lenger tid å sende. Enda et telegram ble opplest på Eidsvoll fra en festkomité i Göteborg. Den bestod av atten nordmenn som feiret Norges 50-årsdag i Sverige. Komiteen sendte de varmeste lykkeønskninger til Norge, men spesielt til festdeltagerne på Eidsvoll. De håpet på at landets frie forfatning måtte bestå til evig tid.⁶⁶

Telegrammer til festkomiteen

Til festkomiteen kom hyggelige meldinger fra hele Sør-Norge. Telegrammene kom i hovedsak fra de ulike festkomiteene, men også fra Bergens Arbeiderforening og kanskje det mest spesielle fra byen Svendborg på Fyn, hvor tre norske frivillige sendte en hilsen til frivillige i et norsk streifekorps, hvor de bad disse om å viderebringe en hilsen til fedrelandet. I telegrammene ble det hilst til festdeltagerne på Eidsvoll og borgerne i Kristiania. Avsenderne håpet at Gud måtte bevare både kongen, fedrelandet, konstitusjonen, friheten og broderriket. I et telegram hedret man kongen, mens i andre ble eidsvollsmennene hyllet. Fra Grimstad håpet komiteen i skandinavistisk ånd at Norden skulle forenes, slik at det ble redningen for de nordiske landene.

Korrespondanse fra Danmark

I Morgenbladet den 20. mai stod det trykket en korrespondanse fra København. Her kom danskene med de varmeste og hjerteligste lykkeønskninger i forbindelse med nasjonaldagen. I begynnelsen av korrespondansen ble det uttrykt mange danske lovord overfor nordmennene. Her stod det at den norske utviklingen hadde hjulpet danskene med å få en ny konstitusjonell statsordning. Dette er et av de få stedene hvor denne påvirkning er trukket frem, i motsetning til de andre talene og hilsener som til nå er gjennomgått. Det ble også understreket at danskene var takknemmelige for nordmennenes sympati med Danmarks sak, men at de ikke bar nag til nordmennenes manglende hjelp. Her finner man også en indirekte kritikk av Sverige, som jublet over femti år med fred, men danskene delte ikke deres glede fordi de var i krig, og nordmennene skammet seg over at de ikke kunne hjelpe dem. I resten av korrespondansen kan man lese om Danmark og krigssituasjonen.

⁶⁶ Morgenbladet 19.05.1864

Studentersamfundet i Kristiania mottok lykkeønskninger fra den danske Studenterforening. De understreket at Norges utvikling hadde stor betydning for Norden, og at man ble mer klar over hvilken betydning politisk frihet og selvstendighet hadde, nå som Tyskland truet med å ta disse fra Danmark. Studentene viste til de som hadde ofret sitt liv i krigen, og at de hadde ventet at Norge skulle komme med hjelp, men at de visste at de norske studentene ikke var skyld i sviket.

Ja, vi elsker denne sangen

I 2010 er det 100 år siden Norges store nasjonalskald Bjørnstjerne Bjørnson døde. Av hans arbeider er det nok den evigaktuelle sangen ”Ja, vi elsker” som blir best husket i ettertid. Tidligere hadde ”For Norge, Kjæmpers Fødeland” lenge fungert som uoffisiell norsk nasjonalsang. Mens ”Sønner av Norge” som var skrevet av Henrik Anker Berregaard, fikk status som en alminnelig nasjonalsang fra 1820-årene.

”For Norge, Kjæmpers Fødeland” var skrevet av Johan Nordahl Brun i 1782. Opprinnelig ble Bruns sang sunget som en drikkeviser av studenter som tilhørte Det norske Selskab i Danmark, ”som uttrykk for fedrelandskjærlighet og nasjonal begeistring”.⁶⁷ Sangen oppmuntrer til norsk frihet og selvstendighet, i en tid da Norge var i union med Danmark. Denne fedrelandssangen ble svært populær. Den talte på vegne av mange nordmenn, og den viste hva nordmennene stod for, om enn i en noe lettsindig tone. Men i 1860-årene begynte den å tape popularitet. Grunnen var at de politiske forholdene hadde endret seg, og nordmennene følte at mye av friheten var vunnet. Den klarte heller ikke å følge opp de endrede krav til litterær stil og passende språkbruk i nasjonalsanger.

Det var kommet en større dikter på banen, Bjørnstjerne Bjørnson, som med større eleganse og stil appellerte til et bredere publikum i sin sang ”Ja, vi elsker”. Ordvalget her var mer høytidelig og fremhevet tidligere norske bragder. Fremfor alt pekte den fremover og fikk dermed et mer varig perspektiv. Denne nasjonalsangen har blitt endret i takt med den samtidige politiske situasjonen og kom derfor i tre versjoner, en i 1859, en i 1863 og den siste og endelige versjonen i 1870.

⁶⁷ Jørgensen, Lysdahl, Ystad 2002: 19

Den første versjonen hadde tittelen ”Norsk Fædrelandssang tilegnet Norges Konge Hans Majestæt Kong Karl” og ble publisert i Aftenbladet 1. oktober 1859, da Carl 15. var i Norge og utførte den offisielle åpningen av Stortinget. Som man ser av tittelen over, var nasjonalsangen egentlig tenkt som et kongedikt. Den opprinnelige versjonen hadde 6 strofer, og her ble det fortalt om heltedige norske konger og tidligere kamper som bidro til at landets selvstendighet ble bevart. Sangen understreket at nordmennene seiret mot Sverige, selv om de var i mindretall, i det Bjørnson mintes Tordenskiold og Fredrikshald.⁶⁸ Bjørnsons budskap var derfor at nordmennene hadde stort behov for selvstendighet, og dette står i kontrast til at diktets mottaker nettopp var Carl 15.

I strofe 5 hadde derimot freden senket seg over de to nabolandene. Strofen gav noen rosende ord til kong Carl 15.: ”Kongen selv staar stærk og aaben/ som vor Grænsevagt.” Dette var en problematisk strofe, fordi den hevdet at Carl 15. kun var norsk konge, og at han skulle forsvare landets selvstendighet mot svenskene, med unionspakten som våpen. Verselinjen kan tolkes på to måter, mener forfatterne av boken *Historien om ”Ja, vi elsker”*. Enten at Bjørnson gav etter for sine egne prinsipper (frihet og selvstendighet), eller at han var taktisk ved å smigre kongen til fortsettelse av en norskvennelig politikk. Diktet ble publisert samme dag som kongen skulle åpne et nytt og lite unionsvennelig Storting, som ennå ikke hadde tatt stilling til det svenske forslag om unionsrevisjon og stattholdersaken. Dermed var kanskje Bjørnsons hyllingsdiktet til kongen et forsøk på å forhindre Carls sanksjonsnektelse av Stortingets fremtidige vedtak i disse to sakene.⁶⁹

I 1863, året før grunnlovsjubileet, kom andre versjon under navnet ”Fedrelandssangen”. Dette året blåste det igjen en vind i den skandinavistiske ideologi, da Danmark på ny forsøkte å innlemme Slesvig i det danske kongeriket ved å inkludere hertugdømmet i en ny dansk forfatning. Resultatet ble at Preussen og Østerrike gikk til krig mot Danmark i februar 1864. Forut for dette var det om å gjøre og vise at nordmennene både var gode patrioter og gode skandinavistiske brødre. Dermed ble strofe fire som sa at nordmennene heller brente land enn å komme i hendene på svenskene, erstattet med en mer skandinavistisk vennelig strofe.

⁶⁸ Peter Wessel Tordenskiold sørget for at svenskene måtte oppgi beleiringen av Kristiania i 1716 under Den store nordiske krig. Et nytt svensk invasjonforsøk i 1718 nådde ikke lenger enn til Halden (Fredrikshald var navnet på denne byen fra 1665-1928), hvor de ble stoppet ved Fredriksten festning og kong Carl 12 ble skutt.

⁶⁹ Jørgensen, Lysdahl, Ystad 2002: 51-52

I den nye strofen stod det at tross nordmennenes vanskelige situasjon før og etter 1814, så vant de sin frihet, og de sluttet fred med svenskene. Bjørnsons frieri til kongen i femte strofe var forgjeves, ettersom Carl 15. nektet sanksjon på opphevelsen av stattholderembetet. ”Kongestrofen” ble derfor fjernet og erstattet av en annen. I den nye femte strofen var ikke lenger svenskene nordmennenes fiender, men deres brødre, som de reiser sammen med sørover for å komme danskene til unnsetning. I tillegg til disse endringene la Bjørnson til en ny sluttstrofe. Denne nye strofen liknet på den tidligere strofe 4, hvor nordmennene var beredt til å verne om landet sitt og dets frihet ved å gå til krig. Men den nye formuleringen hadde et allment preg som betydde at nordmennene måtte være kampklare for å sikre freden også i fremtiden, men akkurat i denne perioden var det den dansk-tyske krigen det gjaldt, og ikke konflikten mellom Norge og Sverige.⁷⁰

Sangen som opprinnelig var dedikert til en unionskonge, og som ved to senere anledninger ble nyttet som politisk påvirkningsverktøy, viste seg altså å være tilstrekkelig nasjonalistisk, allmenn og fremtidsrettet og fikk en varig aksept som fremdeles består.

Nasjonalmonumentet på Lovisenberg

Et nasjonalmonument ble også reist i Kristiania, 17. mai 1864. Det er et monument som få kjenner, og som ikke har vunnet noen anerkjennelse. Like før grunnlovsjubileet var det diskusjoner om å reise et nasjonalmonument i hovedstaden, og det ble også fremmet forslag om dette. Det ble ikke gjort noe fra offentlige instanser i så måte. Kanskje var det unionen med Sverige som gjorde at man ikke våget å gjøre det, for det kunne kanskje virke provoserende. Dermed var det en privatmann, banksjef i Christiania Creditkasse F. H. Frølich som tok initiativet, og reiste en bauta på sin egen eiendom, Lovisenberg, som ligger nord for St. Hanshaugen.

Bautaen er av granitt og har innskriften ”17de Mai 1864”, som er omkranset av en laurbærkrans, som er hogd ut i relieff. Ved foten av bautaen ble det gravd ned en kasse, med noen av datidens aviser og mynter, men også et pergament som beskrev hvordan bautaen ble plassert her. Klokken 3 om morgenen 17. mai ble flagget her heist, og en time senere gikk en prosesjon til stedet hvor bautasteinen var plassert. Frølichs sønn gikk fremst og blåste i et horn, og etter kom resten av prosesjonsdeltagerne med de tolv eiketrærne, som skulle plantes

⁷⁰ Jørgensen, Lysdahl, Ystad 2002: 60-62

rundt bautaen. Bånd i nasjonalfargene var bundet rundt hvert tre. Trærne ble plantet før banksjefen holdt en tale.

Etter at Frølich døde i 1877, ble eiendommen solgt til Diakonissehuset, mens bautasteinen ble overført til Kristiania kommune. Bautaen ble så flyttet til Frognerseteren, hvor den står den dag i dag. Steinen har ingen tilknytning til dette stedet. Det står ikke noe oppslag om hva den står for, eller hvordan den er kommet dit. I dag står det opprinnelige bautastedet ironisk nok omtrent uforandret.⁷¹

Feiringen før 1864

I Kristiania var åpningen av dagen forholdsvis lik i 1860 og i 1864, med salutt, musikkorps og gudstjeneste. Selv om det mangler informasjon om feiringens første timer i 1859, kan man gå ut fra at det var noenlunde samme åpning av dagen også da, siden de var så nær hverandre i tid. Middag for de fattige stod ikke på festkomiteens program i 1860, slik som fire år etter. Men mest sannsynlig gledet man de fattige også dette året, siden det ble gjort året før. I begge disse to årene før jubileumsåret gikk den alminnelige prosesjonen først til Krohgstøtten og videre til Slottsplassen. På begge steder var det duket for taler og sang. I 1864 var det som man har sett to prosesjoner, en alminnelige prosesjon til Krohgstøtten og en høytidelig prosesjon til Slottsplassen. I 1860 gikk sangforeninger, et musikkorps og stortingsmenn først i toget, etterfulgt av korporasjoner og enda et musikkorps.

På Slottsplassen i 1860 var det ingen frihetsgudinne som ventet på prosesjonsdeltagerne, men en tribune som var pyntet med løv, flagg og vimpler. Hoveddekorasjonen dette året var nok en transparent som hang på midten av tribunen, og forestilte Eidsvoll og i forgrunnen var navnene på eidsvollsmennene. Etter taler og sang gikk et stort sangkor syngende omkring i Slottsparken, fulgt av en stor folkemengde. Om kvelden ble tribunen og transparenten her illuminert, et elektrisk lys ble tent på Slottsaltanen, og et fyrverkeri i nasjonale farger ble avfyrt. I Studenterlunden hvor det for øvrig var underholdning med et mindre orkester, var det også satt opp en transparent med skriften ”17de Mai”. Men dette lysshowet overgikk nok ikke det i 1864.

⁷¹ Aftenposten 13.05 1992. Se også T. Frølich: ”F. H. Frølich og hans samtid”, 5 bind 1912-1939.

Et kanonskudd fra et batteri signaliserte at den egentlige festen var over klokken 23. Men flere mindre middagsselskaper, festen på Folkvang og ballet på Rasmussalen holdt på lenger. I 1859 kunne man om kvelden også friste med tivoli, musikk og ball på Klingenberg, forestilling i Christiania Theater og fyrverkeri på flere steder. Teatrene var lukket året etter, for ikke å kollidere med festlighetene på Slottsplassen. Den samme tanken kan ha vært gjeldene i 1864, da man ikke hører om noen forestillinger.

Både i 1859 og i 1860 var det middagsselskap i Frimurerlogen, som var arrangert av Studentersamfundet det første året og festkomiteen det andre året. Borgere fra alle samfunnsklasser var velkomne. I 1860 rommet Logen 400 gjester, som blant annet bestod av stortingsmenn, høyesterettsmedlemmer og universitetslærere. I den store salen hvor middagen ble inntatt, var det pyntet med de forente rikers flagg, kongens navnetrekk og Norges og de fem stiftsteders våpen. Et stort musikkorps satt klar på orkesterplass, mens damene hadde inntatt sine plasser på galleriet. Festens æresgjest var eidsvollsmannen Konow, som senere under festen ble båret på gullstol. Det var også et arrangement i Eidsvollsbygningen i 1860, da det var duket for alminnelig fest med musikk og servering.

Feiringen etter 1864

Noe nytt stod på programmet i 1870 og 1871, et tog med smågutter med hvert sitt flagg, gikk fra festningen om morgenen. Toget bestod det første året av 1200 gutter fra byens allmueskoler, samt gutter fra Qvams skole. Det var Bjørnstjerne Bjørnson som hadde tatt initiativ til barnetoget, for å minne om flaggets tilblivelse for 26 år siden, da begge land fikk sine egne handels- og orlogsflagg, men med et felles unionsmerke i kantonen. Den egentlige hensikten med barnetoget er likevel diskutabel. Kanskje var det for å få de konservative med seg i en periode som forut hadde vært preget av politiske motsetninger mellom de liberale og de konservative. Dette kunne igjen være for å få de konservative til å samarbeide på de nasjonalliberales premisser, eller for å skape mer forsoning mellom de stridende parter.⁷²

Barnetoget gikk med musikkorps, og første stopp var Stortingsbygningen, deretter Slottet og så Krohgstøtten, før de gikk tilbake til Festningen, hvor det ble avsluttet med en tale av telegrafrevisor Hansen. Han sa blant annet at barna bar flagg som var gitt dem av en god

⁷² Aarnes 1994: 19

konge. Men problemet var bare at ikke alle barna bar flagg med unionsmerke. Siden unionsmerket måtte sys på, kostet det nesten dobbel så mye som et flagg uten. Dermed var det mange av allmuebarna som bare hadde råd til et rent norsk flagg. På hvert stoppested bidro guttene med sang. Det ble også holdt kappseilas på havnen, som ble arrangert av Sjømannsforeningen i 1870. Et stort publikum fulgte seilassen fra Festningsvollen. På samme tid var det også planlagt kapproing, men det var for få som hadde meldt seg på, slik at det ble avlyst.

Den alminnelige prosesjon hadde også fått en annerledes rute disse to årene. Den gikk fra Festningen til Stortingsbygningen, og togene gikk deretter tilbake til Torget hvor de ble oppløst. Prosesjonen gikk altså verken til Krohgstøtten eller stoppet ved Slottet. I 1870 gikk de riktignok oppover Stortingsgata og nedover Karl Johans gate etter oppholdet ved Stortinget, slik at de på en måte passerte Slottet. Men året etter ser det ut til at toget gikk direkte til Torget. Grunnen kan ha vært at barnetoget hadde disse to stedene som mål i 1870, mens i 1871 passerte barnetoget Slottet, men ikke Krohgstøtten.

Mer spesielt er kanskje at den alminnelige prosesjon hadde fått et nytt hovedmål, Stortinget, og dermed var ikke Slottet lenger hovedarena for de etterfølgende festlighetene, noe som ble gjeldende fra 1868. Forklaringen kan ligge i at Stortingsbygget for første gang ble benyttet som møtelokale for Stortinget i 1866. Dermed hadde prosesjonsdeltagerne endelig et bygg å samle seg om, hvor man ble møtt av representanter for staten. Dette hadde ikke vært tilfelle ved Slottet, som aldri hadde huset kongelige representanter på grunnlovsdagen, med unntak av kronprins Carl i 1858.

I 1870 skrev festkomiteen i avisen at den offisielle feiringen var over etter at prosesjonen var ferdig. Men festen fortsatte i byens offentlige forlystelsessteder og i private selskaper. Sangforeninger opptådte i Universitetsvestibyen, det var forestillinger i byens teatre og i Studentersamfundet ble det holdt seksa for medlemmene. Etter prosesjonen i 1871 gikk studentene videre til eidsvollsmannen Konows residens for å hylle han, samtidig som det var musikkunderholdning i Universitetsvestibyen. I 1871 ser det ut til at det ble gjort mer ut av den store dagen ved at det ble arrangert folkefest på Klingenberg med taler og sang. Det var også her satt opp to forestillinger og sangere opptådte. I haven spilte et musikkorps og om kvelden ble det fyrverkeri. Christiania Theater bød på danseopptreden og et komediestykke.

Kanonsalutt var nok vanlig i alle de undersøkte årene, selv om det ikke nevnes for årene 1859 og 1870 i avisene. Fra en innsender i 1870 kan man lese: ”Den 4. November bliver der bestandig givet en ligedan Salut fra Festningen. Hvorfor bliver der ikke givet en ligedan Salut 17. Mai? Dette er dog en Dag, der stedse holdes høitidelig, ja en Dag, der feires overalt i Landet som vor opprindelige Frihedsdag.”⁷³ I 1860 ble kongesalutten bare gitt fra et skip ved havnen, men det ble for øvrig da gitt dobbelt kongesalutt med 42 skudd. Det er usikkert om det også var gjeldende i 1864, men da ble det i alle fall gitt salutt fra Akershus festning, slik som det var vanlig den 4. november.

Talene

I de fire sammenlikningsårene ble det holdt taler om de samme temaene som i 1864. Temaene som gikk igjen var eidsvollsmennene, friheten, stortingsmennene, fedrelandet, Sverige og Danmark. Noen talere hevdet at det var eidsvollsmennene og Gud som hadde æren for nordmennenes frihet, mens andre mente at nordmennene også kunne takke svenskene for friheten de fikk. Statsråd Frederik Stang var av den oppfatning da han talte i 1860. Han mente at Sveriges urgamle frihet hadde stor betydning for Norge, fordi den trygget den norske forfatningen som nordmennene brakte meg seg inn i unionen. De fleste talerne bemerket landets positive utvikling fra 1814 og frem til deres egen tid. Noen av de sa at det var mye som var utrettet med tanke på friheten, men at det var mye som gjenstod i frihetsarbeidet. Enkelte talere viste også til hva friheten krevde av nordmennene, og flere talere håpet på en god utvikling for landet.

Ut ifra talene ser man at de som talte, var svært venneligstilte overfor broderriket Sverige, slik som i 1864. Statsråd Frederik Stang nevnte stattholderstriden i sin tale i 1860. Saken hadde opphetet unionsforholdet på begge sider av Kjølen året før, men Stangs politiske ståsted i saken kom ikke like bastant til uttrykk i hans tale. Han sa bare at opphevelsen av embetet handlet om å forbedre Norges institusjoner, og man kunne ikke se at den ville påvirke Sverige. Han mente også at striden ville gå fort over, fordi svenskene var fornuftige, og fordi mange svensker hadde uttrykt sin enighet med Norge.

Eilert Sundt holdt tale ved Stortinget i 1870, og i hans tale kom det klart frem hva som var typisk for den tiden. Han snakket om en uro i folket som man aldri hadde sett før. Han

⁷³ Morgenbladet 18.05.1870

henspilte da til at kampen mot kongen, embetsmenn og union begynte omkring 1870. Det var også begynnelsen på de demokratiske reformer, og det første politiske partiet, Venstre, så dagens lys. Stortingets fikk større makt ved at det kom samme årlig fra 1869. Dessuten kom det første forslag til endring av Grunnloven om statsrådenes adgang i Stortinget, noe som pekte fremover mot parlamentarismen. Sundt snakket videre om nordmennes store emigrasjon til Amerika, noe som med et positivt fortegn viste at folk begynte å tenke mer på seg selv og ikke nøye seg med det lille man hadde i Norge. Det at man begynte å fokusere på sine egne behov, gjorde at man sluttet seg sammen med andre som tenkte likt, noe som gav spiren til partidannelser. Han mente også at nordmennene på denne måten ville bruke sine krefter sammen på en riktig måte, og at dette ville gi en ny drivkraft til Norge. Sunds oppsummering av samtidens samfunnssituasjon peker i stor grad på den videre utviklingen frem til slutten av 1800-tallet.

Kapittel 4: 17. mai-feiringen i Bergen og i Trondheim 1864

Det offentlige programmet i Bergen

I Bergensposten ble grunnlovsfeiringen i 1864 oppsummert slik:

Hundrede-Aarsdagen af vor Grundlovs-Fest feiredes med den alle Samfundsklasser gjennemtrængende almindelige Deltagelse, som hos os allerede i en Aarrække har givet 17de-Maidagen sin udprægede Karakter, og gjort den til en Dag, paa hvilken hver Mand har lagt bort sin hverdagslige Syssel og iført sig sin Høitidsdragt og sin Høitidsstemning.⁷⁴

Hva som skjedde i Bergen fra tidlig morgen denne 17. mai er noe usikkert, grunnet manglende kilder. Men avisene begynner sin beretning om 17. mai med gudstjenesten som ble holdt i alle byens kirker. Det var mange som deltok i gudstjenesten ”for at bringe Gud deres hjerters Takk”.⁷⁵ I kirken ble en kantate som var laget for anledningen, fremført, dels av spesielle sangkvartetter og dels sammen med menigheten. Festkomiteens program startet først etter gudstjenesten, og det første på programmet var kongesalutt fra Bergenhus festning klokken tolv, og som svar på dette ble det gitt like mange skudd fra Fløyfjellet. Samtidig kunne man høre skudd fra andre steder. Den hollandske Ostindiefarer ”Pieter” som lå ved verftet, var et av disse.

En time senere var det militær revy, altså militær oppvisning, som var ledsaget av musikk på Torget. Her kunne bergenserne se en usedvanlig stor parade av militære tropper på 1200-1300 mann fra Bergenhus. De stod oppstilt på en linje i hele Torgets lengde, og det var nesten en uoverskuelig mengde. Da brigadesjef Kloumann kom, marsjerte troppene under ledelse av tre oberstløytnanter, gjennom Valkendorfs gate og Olav Kyrres gate til Engen. Der marsjerte de troppevis forbi brigadesjefen til melodien ”Den tapre Landsoldat”. Dette var en stor samling av tropper som utgjorde ca. tre mindre bataljoner.

Den militære revyen i 1864 var ikke et engangstilfelle, den ble også gjennomført i 1835. Men det ser ikke ut til at det var vanlig med en slik revy hvert år. Spørsmålet blir da hvorfor man hadde et slikt stort militært arrangement dette året. En forklaring kan være at man ønsket å

⁷⁴ Bergensposten 19.05.1864

⁷⁵ Bergensposten 19.05.1864

markere femtiårsjubileet med et slik storartet oppvisning. En annen forklaring kan være at man hadde store tropper til disposisjon til en annen militær aktivitet i Bergen akkurat på denne tiden. Kanskje var det for å vise svenskene at Norge også var en militærmakt. Eller for å tilkjenne sympati for danskene ved å vise nordmennenes beredthet overfor den dansk-tyske krig. Nettopp melodien som troppene paraderte til ”Den tapre Landsoldat”, kan være en indikasjon på det sistnevnte. Denne melodien var laget til det danske diktet ”Dengang jeg drog af sted”, som kom ut dagen etter det første slaget til danskenes fordel, i den første slesvigske krig i 1848. Diktet handler om en ung bonde som er på vei til fronten. I hver av de fire første strofene gir han en grunn til hvorfor han skal ut å kjempe: Kjæresten, fordeldrene, språket, flagget og kongen. Refrenget i sangen er ”Og derfor vil jeg slås som tapper landsoldat/ Hurra, hurra, hurra!”. Sangen ble sunget av samtidens danske landsoldater og var nok viktig for deres kampånden.⁷⁶ Det må riktignok nevnes at denne skandinaviske sangen hadde både blitt spilt og sunget på 17. mai i årene før 1864.

Regnvær skulle som i Kristiania og Trondheim også prege Bergen på denne dagen. Været hindret likevel ikke bergenserne i å være utendørs, men det satte heller en stopper for mange av dagens planlagte arrangementer, som var avhengig av godt vær. Prosesjonen startet klokken fire fra Torget, og startskuddet ble gitt med salutt fra Fløyfjellet. I det toget gikk av gårde sang de nasjonalsangen, som må ha vært ”Sønner av Norge” og videre var det musikk og hurrarop. I toget skulle man gå fire i bredden, og rekkefølgen var som følger. Loser og sjømenn fikk æren av å gå først. Deretter kom skoler, musikkorps og festkomiteen. Kommunebestyrelsen gikk foran sivile og militære embetsmenn, bestillingsmenn og studenter. Så kom sangforeninger, håndtverksmestere og håndtverkssvenner. Bakerst i toget gikk arbeiderforeningen, arbeidere og lærlinger. Til sist marsjerte militæret.

Togruten gikk som nevnt fra Torget og videre gjennom byens hovedgater. De gikk fra sydenden av Torget gjennom Smaastranden.⁷⁷ Deretter skulle de besøke Bergen domkirke og gikk oppover Domkirkegaten. Så fulgte de Kong Oscars gate, som hadde fått navnet bare sju år tidligere, etter kong Oscar 1. Videre gikk prosesjonen til Bryggsporen og opp Vetrilidsallmenningen og svingte til venstre inn i Øvregaten, som var byens og sannsynligvis

⁷⁶ Grænseforeningen. *Den gang jeg drog af sted. Digt af Peter Faber*. Grænseforeningen, <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/3659> (oppsøkt 10.09.2010)

⁷⁷ Heter i dag Smastrandgaten.

landets eldste gate. Toget dreide så ned til Tyskebryggen,⁷⁸ men det er noe uklart hvor de svingte av fra Øvregaten. Så gikk turen igjen over Torget gjennom Strandgaten og helt ut på Nordnes. Turen gikk tilbake over Klosterhaugen, gjennom Markeveien og gjennom Fortunen til Engen. De gikk ca. hele 4,5 kilometer og av dette var ca. 1,7 kilometer i sentrum av byen. Det var en lang togrute som tok omtrent to timer. Togrutens lengde ble betydelig kortere da barnetoget kom til og deltok i prosesjonen i 1870-årene. Fra prosesjonen kunne deltagerne se hus som var "[...] tildels festligen smykkede".⁷⁹ Det er to bygninger som i avisen fikk oppmerksomhet for sin pynt, og det var Arbeiderforeningens hus og Logen. Begge var illuminert, men Logen var også pyntet med transparenter.

Etter endt prosesjon stod taler, sang og musikk på Engen for tur. Engen er både en gate og et område i Bergen sentrum sør for Nordnes. 17. mai-feiringens arrangementer ble naturlig nok lagt til Engen, ettersom området ble brukt som festplass på 1800-tallet. Av kjente bygninger som i 1864 lå der og som fremdeles eksisterer, er selskapet Den Gode Hensigt (Logen) og teateret Den Nationale Scene.⁸⁰ Engen er som Ilevolden i Trondheim et område som rommer mye historie. I middelalderen ble området kalt Jonsvollene, siden Jonsklosteret hadde sine beitemarker her. I 1181 var Engen kampplass for Sverres menn og bondehæren. Fra midten av 1800-tallet gikk området fra å være Jonsklosterets eiendom til å bli byens besittelse. Fra da av ble Engen brukt som mønstrings- og ekserserplass av Borgervæpningen og senere militære myndigheter.

På Engen var det i anledning dagen satt opp en danseplass som var ca. 30 meter lang, og i sammenheng med den, men litt lenger oppe, lå en tribune. Den var pyntet med Bergens våpen i midten og det norske og svenske våpenskjold på hver sin side. På tribunen stod en talerstol, og bak denne var det bygd opp en æresport. Porten var pyntet med emblemer, og den var gjort klar til illuminasjon senere på kvelden. Foran tribunen var det oppreist en frihetsstøtte. Rundt hele plassen stod det tett i tett med stenger med faner, vimpler og norske, svenske og danske flagg.

Her kan det passe å ta med en henvendelse til Bergens magistrat fra en innsender i Bergensposten noen dager før nasjonaldagen. På Triangelen, en pælebrygge som lå ute i

⁷⁸ Bryggen ble fra 1857-1945 kalt Tyskebryggen.

⁷⁹ Bergensposten 19.05.1864

⁸⁰ Den nåværende teaterbygningen av nyere dato, fra 1909, ligger øst for det gamle teateret.

Vågen ved Torget, stod byens flaggstenger. Her var det på 17. mai heist tre flagg, det svenske unionsflagget, byens flagg og det norske handelsflagget. Innsenderen ønsket at magistraten skulle bytte ut det svenske unionsflagget med det norske, som tidligere hadde vært vanlig på 17. mai. Innsenderen avslutter med å si at det svenske unionsflagget heller hører hjemme på foreningsdagen, 4. november. Innsenderens mening viser en selvstendighetsmarkering og var et tidlig tegn på den fremtidige flaggstriden. Bergenspostens redaksjon svarer følgende på henvendelsen:

Det er tvertimod just en Tilfredsstillelse for os, at vi ere frie og selvstændige nok til ogsaa 17de Mai - som ved enhver anden passende Leilighed - at erindre det andet Medlem af Unionen. Vi tro derfor, at Byens Flag, det norske Koffardiflag, samt baade det norske og svenske Unionsflagg, bedst repræsentere Byen, Fædrelandet og Unionen.⁸¹

Etter prosesjonsdeltagernes ankomst holdt medlemmer av festkomiteen taler. Politimester Thorbjørn Lecheve Magelssen holdt tale for dagen, mens stiftamtman Paul Meyer Smit holdt tale for kongen. Stortingsmann og overlege Daniel Cornelius Danielsen holdt fedrelandets tale. Siden kom det skandinavistiske innslaget med taler for Sverige og Danmark, som ble holdt av henholdsvis kandidat Beyer og stortingsmann og kjøpmann Adolf Jørgen Prante. Til sist holdt borgermester Carl Nicolai Platou tale for konstituentene.

Her kan også nevnes at en innsender eller redaksjonen i Bergens Adressecontors-Efterretninger skrev følgende 15. mai: ”Vi bemærke ugjerne, at Programmet for 17de Mai intet indeholder om, hvorledes man har tænkt at hædre Eidsvoldsmændenes Minde.”⁸² De foreslo derfor at prosesjonen som den tidligere hadde gjort, skulle gå over Lungegården og stanse ved St. Jacobs kirkegården og legge ned en krans på graven til Wilhelm Frimann Koren Christie, som var den fremste av Bergens eidsvollsmenn.⁸³ Kransenedleggelsen skulle være en hyllest til den høyeste borgerlige fortjeneste, Grunnloven og dens andre store medarbeidere, slo innsenderen fast. Av disse nevnes det at sogneprest Jonas Rein, kjøpmann Jens Rolfsen, konsul Fredrik Meltzer, som representerte Bergen i 1814 og sogneprest Grøgaard som representerte Nedenes, lå på denne kirkegården.

⁸¹ Bergensposten 15.05.1864

⁸² Bergens Adressecontors-Efterretninger 15.05.1864

⁸³ Jacobs kirkegården ble også kaldt Markekirkgården, som lå nord for Stadsporten i Kong Oscars gate.

Ut ifra den faktiske togruten som bergenserne gikk denne 17. mai, ser det ikke ut til at festkomiteen tok oppfordringen fra innsenderen til følge. Prosesjonen gikk direkte opp Domkirkegaten, istedenfor å ta veien om Marken over Lungegården til Stadsporten og videre til kirkegården. Dette kan jo virke litt forunderlig, etter som det tidligere hadde vært vanlig å gå veien om kirkegården, og siden det var 50 år siden eidsvollsmennene var samlet.

Etter hver tale ble det sunget en sang som var laget for anledningen, og kopier var utdelt i stort antall. Publikum gav livlige bifall til de hyppige oppfordringer som talerne kom med, og de var formulert på en folkelig og vakker måte. Som en avslutning på dagens egentlige fest utbrakte politimester Magelssen et leve for den norske kriger, men kvelden hadde ennå mer å by på. Fra klokken åtte på kvelden var det duket for ”almindelige Folkeforlystelser” med leker og fremvisning av nasjonaldans på danseplassen og ved tribunen. Bergensposten syntes dansefremvisningen var dårlig arrangert, både for danserne selv og publikum, fordi publikum forsøkte å innta den plassen som de dansende skulle ha.

Klokken 22 var det planlagt illuminasjon av frihetsstøtten og tribunen og også vannfontenen på Torget, men på grunn av det dårlige været ble det ingen illuminasjon av de to førstnevnte i alle fall. Mer vellykket ble heller fyrverkeriet fra Lungeårdsvannet og gledesbluss fra Fløyfjellet og fjellet Løvestakken. Om gledesbluss fra Fløyfjellet har Bergensposten følgende livlige beskrivelse:

[...] hvilke gjennem den tunge Taage, der hang langs Fjeldets Sider, skinnede usikkert og dæmonisk gjennem Taagen og af og til forsvandt, som var det Bjergets Aander, som ogsaa på sin Maade feirede Dagen, og i vild Glæde - udenfor Programmet - lod Ilden løbe nedad Fjeldet imod Byen, som en Skræmsel for de paa Sletten mylrede Menneskeskabninger.⁸⁴

Etter fyrverkeri og gledesbluss var det duket for alminnelig dans på Engen, som varte fra midnatt og to timer fremover. Ellers på denne dagen ble det ordnet med middag for de fattige, og teateret hadde to forestillinger om kvelden. Under den første forestillingen ble to stykker vist. ”Christen og Christine”, som var en dramatisk idyll av Scribe og Dupin og ”Stormen paa Mysunde”, som var et militært tablå. Forestilling nummer to bød på to vaudevillebagateller ”Narret April” og ”En Mand, der har været i Byen”. Billettprisene til forestillingene var nedsatt, og dette var nok for å gi de lavere samfunnslag, som ellers ikke hadde råd til et

⁸⁴ Bergensposten 19.05.1864

teaterbesøk, en mulighet til å komme. Av festlige sammenkomster fikk Arbeiderforeningens ”storartede Folkeselskab” spalteplass. Bergensposten mente at maken til selskap fantes det ikke i de tre skandinaviske landene.

Ettersom været hadde satt en stopper for illuminasjonen av frihetsstøtten og tribunen, ble dette utført meget vellykket dagen etter. På frihetsstøtten var det festet ulike bildetransparenter. Det var fire hovedbilder av Merkur, Neptun, Ceres og frihetsgudinnen. Over disse var det bilder med navnene på fire av eidsvollsmennene som naturlig nok representerte Bergen i 1814. Disse var Wilhelm Frimann Koren Christie, Fredrik Meltzer, Jens Rolfsen og Jonas Rein. Det var på de samme bildene også navn på andre personer som det passet å minnes på dagen. Nederst var det i fire bilder symboler på handel, sjøfart, åkerdyrking, industri, kunst og vitenskap. Transparentene tok seg svært godt ut med den rike belysningen, som både innen og utenifra overstrålte både transparentene og tribunen. Bergensposten avsluttet beretningen om 17. mai-feiringen i 1864 på denne måten:

Nu er den hele ydre Glands forsvunden: borte ere Dandsepladsen og Tribunen og Frihedsstøtten, og al Dagens forgjængelige Lyst og Glæde, men vi beholde dog Dagens uforgjængelige Lyst og Glæde: Mindet om hva Dagen har givet det norske Folk.⁸⁵

Bergen-feiringen før og etter 1864

Prosesjonsruten var omtrent den samme i sammenlikningsårene, som i 1864. I 1871 var det ingen organisert prosesjon, men bare mindre private prosesjoner, siden det manglet en festkomité dette året. Blant annet gikk Arbeiderforeningen i prosesjon til Christies statue dette året, mens skolegutter gikk i tog til Bjørnstjerne Bjørnsons hus for å gi han en hilsen og deretter gikk de til andre betydningsfulle personer som de ville hedre. De eneste markante forskjellene med tanke på prosesjonen de tre resterende årene, var at prosesjonsdeltagerne i 1859 gikk lenger ut i øst til Stadsporten, mens i 1870 var prosesjonsruten forkortet noe i forhold til 1864, ved at de bare gikk halvveis ut til Nordnes. Grunnen til den forkortede ruten kan ha vært at programmet dette året var ganske tettpakket. Prosesjonsdeltagerne var også nesten de samme alle disse tre årene. Men i 1870 deltok også landsmålslaget Vestmannalaget og musikeren Ole Bull.

⁸⁵ Bergensposten 22.05.1864

Endemålet for prosesjonen var Engen i 1859 og 1860. I 1870 ser det ut til at Torget var hovedarena for festlighetene. Grunnen kan ha vært at man her kunne samle seg om Christiestøtten, statuen av stortingsmannen Wilhelm Frimann Koren Christie. Den ble avduket 17. mai tre år tidligere. På Engen i 1859 og 1860 og på Torget i 1870, ble det sunget sanger og holdt taler. I 1859 holdt formannen for festkomiteen, Bjørnstjerne Bjørnson, tale på Engen. Bergen hadde i noen år vært uten 17. mai-komité, men dette året lyktes det bergenserne   få i stand en ny komité.  ret etter holdt kandidat Georg Krohn tale på samme sted, og i 1870 var det politimester Thorbjørn Lecheve Magelssen, som også talte i 1864. Teateret holdt dørene åpne for festdeltagerne alle de fire årene. Her ble det sunget og gitt forestillinger. I 1859 stod ”Tordenskjold” på repertoaret, og året etter var det ”Til S ters” som ble vist.

Musikeren Ole Bull holdt konsert for bergenserne på 17. mai både i 1859 og i 1870. Det første året skulle konsertinntektene gå til det påtenkte monumentet av eidsvollsmannen Christie. I 1859 var det stelt i stand fest i Håndverkerforeningen, i Håndverkssvennenes dannelsesforening og i Pelloths sal. På det sistnevnte sted var blant annet festkomiteen, Ole Bull, Bjørnstjerne Bjørnson og sangforeninger til stede. Her ble sanger sunget og skåler utbrakt, og festen sluttet ikke f r klokken to om natten, etter at man hadde fulgt rektor Hans Holmboe og stiftsamtmann Jens Schydtz’ hjem. Håndverkerforeningen holdt også fest de to neste sammenlikningsårene.

I 1870 var det også et stort festlig arrangement på Sverresborg. Dette borganlegget ble bygget av kong Sverre i 1183 og lå like ved Bergenhus festning på Holmen. På begynnelsen av 1800-tallet ble det anlagt park på området Sverresborg, og fra midten av samme århundre ble det arrangert store konserter her. I forbindelse med festen her i 1870 var det lagt stor innsats i dekorasjonene. Dette kan settes i forbindelse med at Bergen dette året feiret 800 års jubileum. Man kunne se ”17de Mai 1814-1870” i ildskrift og transparenter med ordene ”Olaf Kyrri 1070 Bj rvin” og ”Carl 1870 Bergen”. De hadde også anbrakt emblemer som symboliserte handel, skipsfart, kunst, vitenskap, eidsvollsmennene og Grunnloven. Den eneste store tilstelningen som fant sted året etter, var den som ble holdt i Arbeiderforeningen. Her foredrog Georg Fasting om friheten og nasjonalsangen, og kongesangen ble blant annet sunget. Underholdningen var det Arbeiderforeningens egen sangforening som stod for. Etter tilstelningen gikk gjestene som nevnt i prosesjon.

I 1864 var det heist tre flagg på Triangelen, byens flagg, det norske handelsflagget og det svensk unionsflagget. I 1870 var det norske handelsflagget byttet ut med det norske unionsflagget. Det svenske unionsflagget stod fremdeles ved lag, til tross for innsenderens ønske fra 1864, om at det svenske unionsflagget skulle byttes ut med det norske unionsflagget.

Den offentlige feiringen i Trondheim

I følge avisene startet den offisielle feiringen i Trondheim klokken halv ni med koral av hornmusikk fra Vår Frue kirke. Det samme skjedde en time senere, da det var prosesjon fra Rådstuen til domkirken, hvor det ble holdt gudstjeneste. Rådstuen var navnet på det daværende rådhuset, som lå i Kongens gate 2. Rådhusets karnappbygning var pyntet med flagg, våpenskjold og grønt. Toget bestod av byens kommunerepresentanter og autoriteter, festkomiteen og inviterte representanter fra forskjellige samfunnslag, som embetsmenn, handelsmenn, håndverkere og arbeidere.

I Nidarosdomen var det biskop Andreas Grimelund som holdt preken, men det var også arrangert gudstjeneste i byens resterende kirker. I Throndhjems Adressecontors-Efterretninger stod det at ”Gudstjenesten bidrog naturligen til at gjøre Stemningen høytidelig”.⁸⁶ Den samme avisen skrev også at alle butikkene holdt stengt 17. mai. Dette var spesielt ettersom nasjonaldagen ikke var gjort til en offisiell høytidsdag, som gav arbeidere fri. Klokken tolv kunne man høre salutt fra Kristiansten festning, Munkholmen og dampskipet ”Æger”. Deretter kom en militær vaktparade marsjerende, som spilte nasjonale melodier. En gang i løpet av dagen ble det holdt middag for byens fattige. Det var samlet inn nok til å servere hele 600 personer.

På ettermiddagen samlet korporasjoner og laug seg for å delta i prosesjonen, som startet en halv time senere. Først i toget gikk festens viktigste arrangører - musikkorpset, festkomiteen og sangforeningene. Deretter fulgte formenn og representanter for byen og videre viktige institusjoner, som latinskolen og turnforeningen. Noe merkelig var det kanskje at sjømenn og losere var plassert foran embetsmenn og borgere som deltok i prosesjonen. Til sist i toget kom foreninger, arbeidere og ulike laug. Alle skulle gå i rekke med tre og tre i bredden. Det var 4000-5000 som deltok i toget, og denne deltagelsen var meget stor både med tanke på byens

⁸⁶ Throndhjems Adressecontors-Efterretninger 19.05.1864

innbyggertall, og at regnværet økte i styrke utover dagen.⁸⁷ Prosesjonen gikk fra Rådhuset som lå i Kongens gate og ned Kjøpmannsgaten og så ut til Strandgaden og opp Munkegata, slik at man nærmest gikk i en firkant i byen.⁸⁸ Deretter gikk man langs Kongens gate til Ilevolden, hvor det ble holdt fest. På deres vei frem til festplassen kunne deltagerne se mange hus og skip som var pyntet med flagg og flaggdekorasjoner.

Ilevolden finner man i bydelen Ila som ligger vest for Trondheim sentrum. Ila var byens forlystelsessted på 1800-tallet, akkurat som Klingenberg og Bygdøy i hovedstaden. Stedet rommet mange dansesaler, serveringssteder og øl- og brennevinsutsalg. Grunnen til at Ilevolden ble valgt som festarena på 17. mai, var nok også at det lå et historisk sus over stedet. På Ila fant slaget mellom Sverre Sigurdsson og Magnus Erlingsson sted i 1180. Men det viktigste var nok at det aller første norske 17. maitoget gikk fra Ilevolden i 1826. Da prosesjonsdeltagerne ankom Ilevolden, samlet de seg rundt den oppsatte tribunen, som var fint pyntet med granbar, og var beregnet for musikkorpsene og sangforeningene. Etter at en sang var sunget, trådte noen av byens fremste menn frem og holdt taler. En ny sang ble for øvrig sunget mellom hver tale.

Først ute var borgermester Michael Conrad Sophus Emil Aubert som holdt tale for dagen. Deretter tok stiftsamtmann Carl Fredrik Motzfeldt ordet og holdt tale for kongen. Så talte handelsmann Hans Peter Jenssen for Danmark. Temaene til oberstløytnant Søren Christian Gjessing og adjunkt Ole Andreas Tangen Krogness sine taler var henholdsvis konstituentene og Stortinget. Til siste holdt stiftsamtmann Motzfeldt tale for Trondheim by. Det var en stor menneskemasse som var til stede for å høre talene, som ble fulgt med stor oppmerksomhet og ivrige bifall. Entusiasmen hos publikum var på topp da det ble talt for fedrelandet og Danmark. ”Vi tage neppe fejl naar vi tro, at det for Danmark udbragte Leve var det, der fandt den stærkeste Anklang hos Tilhørerne.”⁸⁹

Etter at talene var holdt, gikk prosesjonen tilbake til Torget. Der samlet man seg rundt en meget fin fontene, som var satt opp for anledningen. Den besto av 3 sirkulære avsatser oppå hverandre. Disse var laget av jern og dekket med grønt. I midten gikk en vannstråle til værs

⁸⁷ Det var 19 000 innbyggere i Trondheim ved folketellingen i 1865.

⁸⁸ I dag heter den Olav Tryggvasons gate.

⁸⁹ Throndhjems Adressecontors-Efterretninger 19.05.1864

opp til ca 20 m høyde. Lavere vannstråler vekslet mellom å gi et brus av store vannmasser nedover avsatsene, og å danne små vannkvaster med en mindre stråle i midten. Borgermester Aubert utbrakte et leve for fedrelandet, før prosesjonen løste seg opp.

Programmet utenom det offentlige

Da festen på Ilevolden var slutt rundt klokken åtte, var det festforestilling i teateret, og her var det god stemning. Først ble nasjonalsangen ”Sønner av Norge” og kongesangen fremført, og publikum deltok også. Så utbrakte stiftsamtmann Motzfeldt og borgermester Aubert et leve for dagen, Norden og kongen. Det neste på programmet var en prolog som ble etterfulgt av en ouverturen over ”Fjeldeventyret”. Til siste ble det underholdt med vaudevillen ”Bedste Skud”. Både i prologen og i vaudevillen ble det hentydet til Danmarks situasjon, og publikums tanker gikk til danskene, slik Trondhjems Stiftsavis beskriver det:

Den Sympathi, som her næres for Broderfolket, fremkaldte uafslædig stærke Bifaldsytringer, der tydeligen tilkjendegav den her oppe almindelige raadende Stemning, at det er Norges Pligt og Norges Ønske, at yde Danmark en virksom Hjælp i dets Trængsel og Nød.⁹⁰

Til slutt kom Andreas Hornbeck Isachsen, som både var forfatter av og skuespiller i ”Bedste Skud”, opp på scenen og utbrakte et leve for konstitusjonen, før publikum igjen forlangte nasjonalsangen på ny, som de var med og sang på. På samme tid som teateret inviterte til festforestilling på 17. mai, holdt byens borgerklubb en seksa på Harmonien. Her kunne også andre enn klubbens medlemmer delta, og mange deltok. Håndverksforeningen holdt også festmiddag, hvor man hadde samlet inn et stort beløp til hjelp for danskene. I avisen kunne man lese følgende oppsummering av dagen: ”Festen synes i enhver Henseende at være smagfuldt arrangeret, kun en Ting var uheldig og det var Veiret.”⁹¹

Tale og telegram

I Thronhjems Adressecontors-Efterretninger var det noen dager etter 17. mai trykket en tale, eller muligens bare et innlegg. Den passet ikke sammen med temaene til talene på Ilevolden, men det kan ha vært dagens tale av borgermester Aubert, ettersom temaet for hans tale ikke var nevnt i avisen.

⁹⁰ Trondhjems Stiftsavis 19.05.1864

⁹¹ Trondhjems Stiftsavis 19.05.1864

I denne talen står friheten i høysetet og taleren kalte nasjonaldagen for frihetens jubelfest. Taleren stilte først nordmennene to spørsmål, om de hadde brukt friheten slik de skulle, og om fremtidsutsiktene for friheten var så gode, at det var grunn til å juble. Man kunne svare ja på begge spørsmålene, hevdet taleren. Som bevis pekte taleren på at folketallet hadde fordoblet seg, og landets formue og hjelpekilder (ressurser) hadde økt, de siste 50 årene. Den positive utviklingen var ikke særegen for Norge, men hadde også skjedd i andre nasjoner. Men forskjellen mellom Norge og andre nasjoner var at nordmennene stod på bar bakke og med tomme hender i 1814. Dessuten hadde nordmennene frembrakt enda bedre frihetsresultater, selv om de ikke nådde opp til andre nasjoners rikdommer.

Deretter gikk taleren nærmere inn på to frihetsgoder, nemlig folkeopplysning og den borgerlige likhet. Folkeopplysning var ifølge taleren en av frihetens beste gaver. Det norske folk hadde klart å få øynene opp for opplysning, men kunnskapen hadde ennå ikke klart å nå ut til alle. Men de var på rett vei siden trangen til dette lå der, og arbeidet for folkeopplysning gikk raskt og effektivt. Med den medborgerlige likheten mente ikke taleren den likhet som den franske revolusjon ivret for, men menneskeverdet, det at alle var like mye verdt. Så stilte taleren spørsmålet om frihetsarbeidet til nordmennene var utført. Svaret var at selv om nordmennene hadde gjort store fremskritt, var det langt igjen til målet. Til slutt i talen kom naturlig nok Danmarks situasjon på banen. ”Vore danske Brødre kjæmpe en fortvivlet Kamp netop for den Frihed, som idag flokker os sammen til Fest.”⁹² Danmarks kamp viste at også Norges frihet kunne være truet, men nordmennene skulle leve i det håp at Gud ville hjelpe dem dersom noe slik skulle skje.

Thronhjems Adressecontors-Efterretninger trykket telegrammet som en kaptein Lossius mottok fra Østersund i forbindelse med 17. mai-feiringen. Telegrammet lød som følger: ”Minnet af Norges Höytidsdag manar oss att åt Dem och norska bröder överbringa en broderlig Helsing.”⁹³ Telegrammet var underskrevet av 16 svensker, og mange av de hadde deltatt i fjordårets feiring av den nylig åpnete telegraflinjen med Jemtland. Trondheimsavisen skrev at dette telegrammet gav et fint bilde på hvordan forholdet mellom de to unionslandene hadde utviklet seg i positiv retning. Avisen skrev også at unionen ikke vekket noen stor begeistring hos noen av partene i 1814, og de gikk stadig i ordkrig mot hverandre. Etter hvert lærte man hverandre bedre å kjenne, og det ble en bedre stemning mellom folkene, men

⁹² Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 19.05.1864

⁹³ Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 20.05.1864

enkelte uenigheter råde, slik man måtte forvente i et slikt forhold. Likevel hersket det en broderfølelse mellom landene.

Annen feiring i Trøndelag

I tillegg til feiringen i Trondheim by tok også Thronhjems Adressecontors-Efterretninger med hvordan man feiret i Levanger, på Røros og også i Kristiania og i København.

Feiringen i Levanger startet med heising av flagg på mange steder, både i og utenfor byen. Klokken 6 var det klart for salutt på den andre siden av byens sund. Salutt ble gjentatt to ganger om formiddagen før gudstjenesten og fortsatte etter den om ettermiddagen. Som om ikke det var nok kom det salutt fra skipet som gikk fra Steinkjer til Trondheim, da det passerte forbi ved middagstider. Det var godt oppmøte under gudstjenesten, hvor sognepresten holdt en ”god Tale” om dagens store betydning. Et kor ledet kirkesangen og dagens utvalgte sanger var trykket og ble delt ut til kirkegjengerne. Mens gudstjenesten pågikk var alle butikkene stengt, ”endogsaa Brændevinsbutikerne”.⁹⁴

Etter kirkegangen ble det utdelt omtrent 150 porsjoner med god middagsmat til byens fattige og husløse, men også til de som holdt til i byens nærmeste omegn. Det ble også holdt flere offentlige selskaper i bygdene omkring Levanger. Om kvelden ble det tent bluss på flere steder ”[...] hvilke toge sig særdeles vakkert ud, og idetheletaget efterlader Dagens Høitideligholdelse sig et meget godt Indtryk”.⁹⁵

På Røros startet feiringen av konstitusjonen med salutt allerede klokken 5 om morgenen. Klokken halv ti gikk en prosesjon av gårde fra Bergstadens torg til kirken, som var pyntet med flagg og kranser. Gruvearbeiderne som hadde fri denne dagen, deltok også i gudstjenesten. Etter denne ble det servert et rikelig middagsmåltid og kaffe til de fattige. Om ettermiddagen, var det klart for en ny prosesjon fra torget til Øvreåsen. Her ble det holdt festlig arrangement av ulike slag, ”[...] hvor Publikum deltog med Liv og Interesse”.⁹⁶ Røros Værk bidro med en større pengesum til denne festdagen.

⁹⁴ Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 24.05.1864

⁹⁵ Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 24.05.1864

⁹⁶ Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 25.05.1864

Trondheim-feiringen før og etter 1864

Feiringen i 1864 liknet den som foregikk i de fire andre årene som er undersøkt. Klokken fem om morgenen ble byens borgere vekket av salutt fra Møllenberg, samtidig som et musikkorps spilte gjennom gatene i 1859.⁹⁷ Det samme gjentok seg året etter ved at man kunne høre skudd fra fartøyer ved havnen, og borger- og militærmusikken gikk sammen gjennom gatene og spilte for å vekke folk. Men de ble stoppet av politimesteren, fordi dette arrangementet var i uoverensstemmelse med det oppsatte programmet, og fordi det kunne forstyrre hellidagens fred for mange. Prosesjonen gikk av sted på ettermiddagen fra Rådhuset i alle sammenlikningsårene, slik som i 1864.⁹⁸ Det var en bredere deltagelse både i 1864 og i 1870, i forhold til 1860. Da det ser ut til at sjømenn og loser, skoler, turnforeningen og Håndverkerforeningen ikke deltok. I 1860 var det byens vognmannslaug med hester, som gikk fremst, til forskjell fra musikkorps, sangforeninger og byens formenn og representanter i 1864 og 1870.⁹⁹ Togruten var akkurat den samme både i 1860 og 1870, som i 1864. Alle disse tre årene var det Ilevolden som var hovedarena for festlighetene.

I 1860 var Ilevolden spesielt pent pyntet med en festsøyle. Avisene har også dette året en mer detaljer beskrivelse av feiringen i forhold til de andre årene, og forklaringen ligger muligens i at det i 1860 var klart for kroning av Carl 15. og dronning Josefine, som skulle finne sted 5. august i Nidarosdomen. Denne søylen overgikk nok vannfontenen, som ser ut til å ha vært hovedattraksjonen på Torget i 1864. Søylen fundament var også beregnet for sangforeningene, og her stod og en talestol. Fundamentet var sekskantet, og på forsiden stod ”Eidsvold” skrevet, og på hver av de fem andre sidene kunne man se de fem stiftsteders våpen. Selve søylen var ca. 12 meter høy og dekket av hvite skjold med navnene på alle eidsvollsmennene. I søylens toppstykke var det tre skjold, et med det norske våpen, det andre med skriften ”17de Mai” og det siste med kongens valgspråk på. Øverst på søylen vaiet det norske flagget. Søylen var omringet av flagg og vimpler, og ved inngangen til søylen stod det to høye flaggstenger, med det norske og svenske flagget. Storsatsingen på feiringen i 1860 ser man også ved at det ble sendt opp et fyrverkeri om kvelden, fra Steinberget.¹⁰⁰ Det ser ikke ut til at det var noe fyrverkeri de andre årene, og heller ikke i 1864.

⁹⁷ Møllenberg var en bergknaus nær ved Kristiansten festning.

⁹⁸ Det er noe usikkert om det i det hele tatt var noen prosesjon i 1859, grunnet mangelfull informasjon. Det er ikke funnet noe om prosesjonsrekkefølgen i 1870.

⁹⁹ I Thordhjems Adressecontors-Efterretninger sin gjengivelse av feiringen står det at byens vognmannslaug gikk først, mens i programmet fra festkomiteen som var trykket i Trondhjems-Posten, stod det at det var et musikkorps som gikk først.

¹⁰⁰ En fjellskråning sør for Ilavassdraget fra Sverresborg til Ilevolden.

Taler, skåler og de utbrakte leve ble gjort over de samme temaene, som i de to andre byene, nemlig dagen, fedrelandet, Stortinget, kongen, Sverige og Danmark. Trondheimsavisene har gjengitt to av talene fra 1860, men deres innhold går ikke utover det som har blitt sagt i de andre talene som er gjengitt i denne oppgaven. Oppmerksomheten kan heller gå til noe en innsender skrev i avisen før 17. mai i 1870. Innsenderen mente at det foregikk en for stor amalgamering i unionen, og fant bevis for dette i at en sangforening i Trondheim fremførte for mange svenske sanger på 17. mai. Han pekte også på at mange nordmenn gikk og drømte om at de var norske og frie, men at noen nå hadde våknet opp og funnet grunn til å advare mot denne prosessen. Han viste også til at svenskene ikke la så mye vekt på Norges betydning, ved at kongen så på sine besøk i Norge som en tur til seters. Han avsluttet temmelig sarkastisk med at dersom man ville ødelegge nasjonalfølelsen, måtte man bare slutte å minnes at man hadde et land å stå opp for, og synge så mange fremmede sanger som mulig på 17. mai.

Sammenlikning av 17. mai-feiringene i Kristiania, Trondheim og Bergen 1864

Åpningen av dagen skjedde på omtrent samme måte i alle de tre byene. I Kristiania og Trondheim begynte dagen med koralmusikk fra kirken. Deretter var det tid for gudstjenester i alle byene kl. 10, et ritual som alltid har gått igjen under 17. mai-feiringen. I 1814 benyttet man kirkebesøk flere ganger for å søke Gud om støtte til den nasjonale reisningen. Proklamasjonen om valg av Eidsvollsforsamlingen og valgmennenes ed foregikk i kirken, og Eidsvollsforsamlingen åpnet og sluttet med kirkegang. Dette viser at alt måtte foregå overfor Gud i kirken, og at kirken både var et symbol på staten og kongen. En annen viktig ting var at Norge på den tiden var et mer religiøst land, og at det var viktig for mange å gå til kirken for å rette sin takk til Gud for Grunnloven han hadde gitt dem i 1814. Etter gudstjenestene var det klart for salutt fra Akershus festning, Bergenshus festning og Kristiansten festning, klokken 12. Senere på dagen ble det servert middag for fattige i de tre byene. Dette vitnet om en nestekjærlighet, som kanskje var hentet fra grunnlovens tanker, men det viste også et samfunn som var preget av fattigdom og nød.

På ettermiddagen gikk prosesjonen av gårde på samtlige steder. Av prosesjonene i Bergen og Trondheim ser man at loser og sjømenn gikk i forskjellig rekkefølge. I Bergen gikk de først,

mens i Trondheim var de plassert som nummer sju. Grunnen kan være at Bergen var en større sjøfartsby enn Trondheim. Det skal likevel sies at sjømenn og loser gikk foran viktige representanter som borgere og embetsmenn i Trondheim. Dette kunne i begge prosesjonene indikere at man ønsket å markere sjøen som et viktig nasjonalt symbol, som også gav assosiasjoner til vikingtiden.

De tre prosesjonene hadde hver sin festplass som endemål. I Kristiania var det Slottsplassen, mens Bergen og Trondheim hadde valgt historiske steder som hadde tradisjoner for å være festplasser. Pyntingen og arrangementet videre utover dagen var også ganske likt i de tre byene, men ut i fra det som stod i avisene hadde nok Kristiania og Bergen mer å by på enn Trondheim. Det kan jo virke noe merkelig ettersom den aller første 17. mai-feiringen begynte i Trondheim, og at trønderne av den grunn kanskje skulle hatt et behov for å markere dette overfor de to andre byene. Men man må ikke glemme at Trondheim fire år tidligere hadde arrangert kroningen av Carl 15., og kanskje det økonomiske utgiftene til denne tilstelningen fremdeles tynget byen.

Unionsproblematikken

Det ser ikke ut til at noen av borgerne i de tre byene ytret seg negativt overfor unionen på konstitusjonsdagen. Ingen av talerne i Kristiania eller på Eidsvoll var negative til unionen. Noen av de nevnte den vanskelige starten på unionen, men at unionsforholdet hadde utviklet seg i positiv retning, og at foreningen var viktig for Norge. Det samme synet finner vi i Thronhjems Adressecontors-Efterretninger. I Bergen var det likevel en innsender som var misfornøyd med at det svenske unionsflagget skulle heises på Triangelen den 17. mai. Han mente at det svenske unionsflagget heller hørte hjemme på unionsdagen, og at det dermed skulle byttes ut med det norske unionsflagget på nasjonaldagen. Avisredaksjonen så heller at begge disse to flaggene var representert på konstitusjonsdagen, slik at man også på da kunne hedre unionen. Under feiringen i 1864 kan man likevel se at unionen kom noe i skyggen på grunn av det store engasjementet man viste i Norge overfor situasjonen i Danmark.

Skandinavismen

Talenes temaer, de utbrakte leve og pyntingen viste at både Sverige og Danmark var en viktig del av den norske nasjonaldagesfeiringen, i de tre byene. Alle byene hadde egne taler med

Sverige og Danmark som temaer. De fleste talerne i Kristiania og på Eidsvoll viste til hvor nære bånd Norge hadde med sine to naboland. De av dem som nevnte unionen, var positive til den, fordi den gav Norge mange fordeler. Flertallet av talerne nevnte også Danmarks situasjon og en del av dem kritiserte regjeringen for handlingslammelse overfor danskene. I Trondheim hørte man den største jubel blant publikum etter talen for Danmark. Det samme gjorde seg gjeldende i Trondheims teater, da prologen og teaterstykket viste til Danmarks situasjon. I tillegg samlet Håndverkerforeningen her inn penger til danskene denne dagen. I Bergen stod svenske og danske flagg plantet på Engen, og på Triangelen vaiet som nevnt det svenske unionsflagget. Kongen ble hyllet i Kristiania med sitt valgspårak dekorert på Stortinget og sitt navnetrekk på Rådhuset i Trondheim.

Bergen skilte seg spesielt ut fra de to andre byene, med bruken av militæret på nasjonaldagen. Som nevnt var det her stor militær parade med 1200-1300 mann, som marsjerte fra Torget til Engen. I tillegg dannet militæret baktropp i Bergensprosesjonen. Det fantes også befestninger i både Kristiania og Trondheim, men de bød ikke på noen militærparade denne dagen. Det var riktignok en vaktparade som marsjerte til nasjonale melodier i Trondheim by, men denne bestod bare av festningsvakter, og var en begrenset gruppe med soldater. Som jeg tidligere har skrevet kan det se ut til at Bergens militære revy fungerte mer som en sympati for Danmark, enn som en befestning av norsk militærmakt overfor svenskene. Men Kristiania og Trondheim kunne kanskje likevel se dette som en provokasjon overfor sin unionspartner. Kristiania var tross alt Norges hovedstad og Trondheim fungerte som kroningsby, med kroningen av Carl 15. i 1860 friskt i minne. Med militærrevyen tok bergenserne seg litt mer frihet enn de to andre byene, og de markerte seg på denne måten som litt mer selvstendige. Dette kan forklares med at Bergen hadde tradisjon for å være mer liberal/radikal, siden 1814.

Hva man egentlig feiret

Det er noe vanskelig å få et riktig og totalt bilde av hva byborgerne virkelig feiret i 1864, siden talene som ble holdt i Bergen og Trondheim ikke ble referert i avisene. Men ut i fra talene som ble holdt i Kristiania og på Eidsvoll ser det ut som man i hovedsak feiret friheten, Grunnloven, konstituentene og landets positive utvikling. Ut fra talenes temaer i Bergen og Trondheim får man samme indikasjon på at de samme temaene ble feiret. Her ble det holdt tale for fedrelandet/Trondheim by, konstituentene/Stortinget og kongen, i tillegg til talene om Danmark og Sverige. Bergensposten kalte nasjonaldagen for en grunnlovsfest, mens talen

eller innlegget i Trondhjems Adressecontors-Efterretninger kalte dagen for frihetens jubelfest, og fokuserte på de to frihetsgodene, folkeopplysning og den borgerlige likhet. På bakgrunn av talene og bruk av frihetssymboler i Bergen og Kristiania, kan det tyde på at det mest sentrale i feiringen var friheten.

Kapittel 5: 4. november-feiringen i Kristiania, Bergen og Trondheim 1864

Feiringen 4. og 5. november i Kristiania

”Den gang (17. mai 1864) maatte vi nøie os med at være alene. Nu kom der repræsentanter tilstede, ikke bare for kongehuset men ogsaa fra Sverige”, skriver S. C. Hammer i *Kristianias historie* om 4. november i 1864.¹⁰¹ På formiddagen dagen før den store dagen, kom nemlig prins Oscar (senere Oscar 2.) og en rekke svenske gjester med skip til Kristiania. Skipet hadde også med seg representanter fra Stockholms og Göteborgs kommune, fra den svenske armé og marine og utsendinger fra universitetene i Uppsala og Lund. Gjestene fra universitetene var spesielt invitert av Studentersamfundet. Skipets ankomst ble varslet med salutt fra festningen, og en stor menneskemengde hadde møtt frem for å hilse gjestene med hurrarop. Ved havnen var også militæret og embetsmenn møtt frem for å ta imot de reisende. Det gule korps, Borgerbevæpningen og Garnisonen gjorde honnør frem til Paleet, hvor kongen og hans stab skulle bo. Noe underlig er det at den kongelige representanten ikke skulle bo på Slottet, som var innflyttingsklart i 1848. De svenske representantene som skulle bo hos norske verter, ble hentet av disse, mens Studentersamfundets bestyrelse tok imot de deputerte fra Uppsalas og Lunds universiteter. Statsråd Frederik Stang holdt i denne anledning middag i Stiftsgården for de svenske gjestene.¹⁰²

I forbindelse med unionsdagen dette året samlet man også inn penger til den påtenkte Karl Johan statuen, som i dag står på Slottsplassen. Planer om et slikt monument var allerede luftet både i 1830- og 1840-årene, men det var først rundt 50-årsjubileet for foreningen med Sverige at det ble satt fart i planene. Karl Johan-forbundet klarte da å få de mest ansette borgerne i Kristiania til å sende ut en innbydelse til alminnelige subskripsjon til dette monumentet. Denne innbydelsen ble trykket i Morgenbladet 4. november. De som underskrev denne innbydelsen så da for seg at monumentet skulle stå på plassen foran Stortinget.

På unionsdagen begynte feiringen ved at kommunerepresentantene og de svenske gjestene med sine verter, gikk i prosesjon fra Børsen til Paleet. Her møtte de også representanter fra

¹⁰¹ Hammer 1923: 532

¹⁰² En bygning som lå i Rådhusgaten i Kristiania. På 1800-tallet ble det i flere år brukt som møtelokale for regjeringen (statsråd), og her bodde førsteministeren.

regjeringen, høyesterett og militære og sivile embetsmenn. Herfra fortsatte de i prosesjon sammen med prins Oscar til Vår Frelses kirke, hvor de skulle delta i gudstjeneste. Kong Carl 15. hadde bestemt at unionsdagen skulle feires med gudstjeneste i alle de to rikers kirker, denne dagen. I løpet av ettermiddagen ble også byens fattige bespist, slik som på 17. mai.

På ettermiddagen var det ordnet i stand middag i Frimurerlogen med prins Oscar til stede. Han ble mottatt av formannskapet og fulgt til sin plass av ordfører Christian Birch-Reichenwald. Prinsen hadde regjeringens førsteminister Stang, odelstingspresidenten Johan Sverdrup og ordføreren som sine bordverter. Selve middagen inneholdt hele 3 forretter og 6 hovedretter, samt 12 viner og flere desserter. Mens all maten ble fortært, ble gjestene underholdt av et kor og med taffelmusikk. Under middagen ble flere taler holdt, skåler utbrakt og telegrammer opplest. Det må ha vært et lystig lag, for da selskapet inntok kaffen, hadde de overskredet tidsskjemaet så mye, at gjestene ikke kom frem til teateret til fastsatt tid. Et tallrikt publikum reiste seg da prinsen kom inn i kongens losje i teateret. Det samme gjorde de da orkesteret litt senere spilte kongesangen. Stykket som var valgt for kvelden, var ”En aften på Giske”, et nasjonalhistorisk skuespill av Andreas Munch. Deretter ble ouverturen ”Hvita frun på Drottningholm” spilt. Dette var et musikkstykke av prinsens bror, prins Gustav, som døde i ung alder i 1852. Om kvelden ble enda en sang fremført for prinsen, som var forfattet av hans bror. Med disse musikkstykkene hedret man prins Gustav, og det må ha gledet prins Oscar.

Mot slutten av forestillingen ble skuespillets epilog fremført, som blant annet tok for seg unionens blomstrende utvikling:

I Hadets Sted opspired Kjærligheden
Og i dens Varme blomstred Landefreden,
[...] Og Kjølensfjeldet sank, som inbildt Muur

Epilogen rørte også ved nordmennenes gode forholdt til kongemakten:

Jeg seer at Drot og Folk tro sammen virke
For kraftigen at bygge Stat og Kirke
Og styrke Rigerne i Kjærlighet

Epilogens forfatter Andreas Munch, kommenterte også Danmarks sak med verselinjen ”Vel seer jeg mørke Skyer over Norden”. Munch var danskvennelig, og han bodde den siste delen av sitt liv i Danmark. I epilogen var han forsiktig med å komme med kritiske bemerkninger til det norsk-svenske sviket overfor danskene, men hans mening er likevel klar: ”Ved Enighed kun fremmes Nordens Sag”.¹⁰³ Han mente at de nordiske landene måtte være enige, om de skulle klare å stå imot farer som truet utenfra. Etter epilogen trådte teaterdireksjonens formann frem og utbrakte et leve for foreningen, som publikum besvarte med et nidobbelt hurra. Kongesangen ble sunget på ny, og et leve for kongen ble utbrakt. Til siste hilste prinsen til avskjed.

Da prisen hadde forlatt teateret, kjørte han rundt i gatene for å se på den praktfulle illuminasjonen. Prinsen stanset ved Universitetet, hvor ulike sangforeninger underholdt med musikk i vestibylen. Prisen ble hilst med fedrelandssangen ”Ja, vi elsker”, og han sa noen ord til sangerne, før de sang Gustavs ”Studentersang”. Med dette dro den kongelige representanten videre til Slottet for å få med seg fyrverkeriet der.

Etter at den offentlige feiringen var over, arrangerte studentene et sent festmøte med utsendingene fra Uppsala og Lund. Dette kan man lese om i Fredrik B. Wallem's bok om det norske Studentersamfundet. På festmøtet holdt universitetsstipendiat Ludvig M. B. Aubert festtale, hvor han i følge Wallem ”betraktet 4. november som et nødvendig supplement til 17. mai. Aubert roste også svenskene for deres opptreden i 1814, siden de hadde valgt å gi Norge frihet og selvstendighet, selv om de kunne ha hindret det. De svenske utsendingene holdt også taler. Etter hver ble stemningen mer løsslupen, da punsjen tok overhånd. Forholdet mellom Norge og Sverige ble i en sang sammenliknet med et eldre ektepar som feiret gullbryllup, der man for lengst hadde lagt bak seg alle gamle ”Ægteskabsscener”.¹⁰⁴

Av andre arrangementer som ble holdt denne dagen, kan ballet på Klingenberg nevnes og festen til Kristiania Handelsforening. Dagen etter holdt statsråd Stang på ny middag i Stiftsgården for hans kongelige høyhet, de svenske deputerte og deres verter. Det var også denne dagen fest i Studentersamfundet med 300 gjester til stedet. Det var også ball og konsert

¹⁰³ Morgenbladet 05.11.1864

¹⁰⁴ Wallem, Fredrik B. *Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar 1813-1913*, bd. 1. Kristiania, Aschehoug 1916: 528-529

på Klingenberg. Den 6. november reiste prins Oscar og de svenske representantene tilbake til Sverige.

Dekor og illuminasjon

Om kvelden var alle offentlige bygninger blitt illuminert, og blant de peneste var Slottet, Universitetet, Stortinget, Vår Frelses kirke og Christiania Theater. Av disse igjen var det Stortingsbygningen som tok seg best ut. I alle vinduene hang det fargede draperier som dannet bakgrunn for lys i vinduene. På noen av draperiene var navnene på landets valgdistrikter trykket. Vestibylen mot Karl Johans gate var åpen og rikt opplyst, og veggene var pyntet med basrelieff-figurer. I midtpartiets tre store vinduer var riksvåpenet plassert med norske og svenske våpen på hver side. Fra frontispisen hang to nasjonalflagg, mens på alle lynavledeerne var det festet vimpler.

Gikk man videre oppover Karl Johans gate, møtte man et liknende strålehav da man kom til Universitetsbygningen. Hovedsøylene i vestibylen bar illuminasjonslamper, mens på de mindre søylene innefor var det tvunnet spiraler rundt. Trappegelenderet og trinnene var pyntet med fargede lamper. På bakveggen på det øverste galleriet hang et rødt draperi, og foran dette var tre Bernadotte-konger plassert, med norske og svenske flagg rundt. Over draperiet lyste en gass-sol. I alle nisjer og døråpninger kunne man se draperier med byster av betydningsfulle nordmenn og svensker.

På Slottet var alle vinduene pyntet med lys og kranser. Bygningens front ble lyst opp av flere gassbluss, og den var pyntet med flagg og vimpler. På toppen av det hele var det på frontispisen plassert en sol av brennende gass. Ved siden av Karl Johans gate gjorde Kirkegaten med Frølichs gård og Østre-Gade med Peter Petersens gård stort inntrykk. Det var nemlig slik at privatpersoner også ble oppfordret til illuminasjon. Og illuminasjon var ikke bare å se i sentrum, men også i fattigere strøk, som Grønland, Tøyengata, Ruseløkka og Sagene.

Talene og telegrammene

Det ble holdt flere taler under middagen i Logen den 4. november. Flertallet av de som talte var nordmenn. To av Stortingets og regjeringens fremste representanter holdt tale. Det var

odelstingspresident og sakfører Johan Sverdrup og regjeringens førsteminister, statsråd Frederik Stang. To av Kristianias kommunes ansatte slo også på glasset, nemlig kommunerepresentant, professor Frants Christian Faye og formannskapsmedlem, oberstløytnant Otto Kjerulf. To av kirkens menn tok også ordet. Det var pastor Wilhelm Andreas Wexels og stiftsprost Peter Andreas Jensen. Av de svenske gjestene var det prins Oscar og presidenten i det svenske Kommerskollegiet Fredrik Åkerman, som holdt tale.

Hovedtemaet i de fleste talene var unionen og kongehuset. Talerne understreket at den vonde tid i den første unionsfasen var over, og stiftsprost Jensen sa at de to folkene da skammet seg over den mistro og tvil, de hadde hatt overfor hverandre. Men forholdet mellom nabofolkene ble stadig bedre, og prins Oscar sa ”at det svenske Folk rakte det norske Folk Haanden, og det norske Folk med samme Kjærlighed, hvormed den blev den rakt, motog den”.¹⁰⁵ Johan Sverdrup sa at foreningen hadde klart å oppfylle sin oppgave, som gikk ut på å arbeide for et fritt, sterkt og lykkelig Norden. Dette hadde de greid ved hjelp av selvstendighetstanken og samarbeid. Han sa også at ”[...] hvad der adskiller, forsvinder af Folkenes Tanker og Hjerter, hvad der forener, stiger i væxt fra Kraft til Kraft”.¹⁰⁶ Prins Oscar pekte på hva foreningen krevde for at den skulle forbli virkelig med felles konge og felles grensevern. Kravene var at folkene måtte fungere som ett folk, og at de måtte nærme seg hverandre, både sosialt og politisk.

Det manglet ikke på lovord overfor kongehuset og svenskene i disse talene. Både Sverdrup og statsråd Stang hedret foreningens stifter, Carl Johan, som var grunnen til at man i takknemmelighet og glede var samlet denne dagen. Stang sa at han med sitt politiske klarsyn og sin handlingsdyktighet klarte å forene Norge og Sverige. Han sørget med dette for en politisk, sosial og materiell utvikling i begge landene, noe som hadde vedvart etter hans død. Stang hevdet også at ”Hvad Norge særskilt angaar, er det vist, at man maa gaa Aarhundreder tilbage i dets Historie for at finde en Mand; der har øvet en saa stor Indflytelse paa dets Skjæbne i velgjørende Retning som Carl Johan”.¹⁰⁷ Sverdrup hedret ikke bare Carl Johan, men også stamfarens etterkommere, som med sin rettferdighetssans hadde sikret den videre foreningen. Han takket også prinsen ”den edle fyrste”, som den dagen var i Norge for å

¹⁰⁵ Morgenbladet 11.05.1865

¹⁰⁶ Morgenbladet 05.11.1864

¹⁰⁷ Morgenbladet 05.11.1864

representere dynastiet. Sverdrup påstod også at dynastiet var like folkekjært som feiringen selv.

I prinsens tale uttrykte han både sin begeistring over å delta i den norske feiringen og over nordmennenes kjærlighet til unionen:

Ved at udføre det ærefulde Hverv, som mig i denne høitidelige Stund er anbetroet, behøver jeg ikke mange Ord; ethvert Øie taler langt klarere, ethvert Hjerte slaar langt kraftigere end tusinde Ord her skulde kunne tolke, thi de tale bedst og tale stærkest om den største af alle Magter paa Jord - Kjærlighedens.

Som sønn av Oscar 1. var prins Oscar den nærmeste til å overta tronen etter den sønneløse Carl 15., men Oscar ble ikke kalt kronprins, siden kongen ennå kunne få en tronarving. Likevel kan man skimte en personlig overbevisning i prinsens tale overfor unionen han en gang muligens skulle regjere over:

Længe leve og leve høit denne Forening mellem tvende frie og ædle Nationer. Saalænge jordisk Tidsregning varer, og endnu høiere leve den indbyrdes Kjærlighed, som er denne Forenings høieste og bedste Udtryk, og som vil medføre den rigeste Velsignelse for Folkene.¹⁰⁸

Stiftsprost Jensen roste Sverige som et ferdighetens land, ved å nevne dets gruvedrift, verksteder, håndverk, arbeidere og vitenskapsmenn. Han kalte det også åndens land med sine kunstnere og sanger, og ærens land med sine bragder i både Tyskland og Russland. Til slutt i sin tale kom han med lykkeønskninger til Sverige og skålte for landet og dets folk. Oberstløytnant Kjerulf takket de svenske gjestene som deltok i den norske feiringen. Han sa at deres deltagelse var et bevis på hvor mye festen betydde for svenskene, og deres besøk ble mottatt med glede og jubel av Kristianias befolkning.

Det var ikke bare Sverige og unionen som skulle minnes denne dagen, men også Danmark. Pastor Wexels holdt tale for Danmark:

et Broderfolk, som maa være i Tanke hos de to, der i Dag glade feire Mindet om deres femti Aars Forening under et Scepter og om hvad Godt denne Forening bragte dem; - der bor et Folk, som Nordens Aand ikke kan glemme uden at glemme sig selv.

¹⁰⁸ Morgenbladet 05.11.1864

Pastoren var forsiktig med å kritisere unionistenes handlingslammelse overfor danskene, men han lot de likevel få passet sitt påskrevet, ved å poengterer Danmarks fortvilte situasjon i forhold til unionslandenes lykkelige unionsfeiring. Wexels sa at danskene var et trofast og rikt begavet folk, og nordmennene hadde nytt godt av deres vitenskap, diktning og kunst. Her ønsket han kanskje å gi nordmennene et lite stikk av dårlig samvittighet. Til slutt sa han: ”Det bløder nu, det Hjerte, i Daners Barm, bløder i denne Time, men det er uskadet i sin Rod, og det kan ikke lade Haabet dø [...].”¹⁰⁹ Og han håpet med Guds hjelp at det ville gå godt for Danmark i fremtiden.

Under festen på Logen kom det inn flere telegrammer som ble lest opp. De fleste telegrammene var fra ulike festkomiteer i Norge, fra Kristiania i sør til Namsos i nord. Det festlige laget fikk også telegrammer fra festkomiteene i Lund og Helsingborg og fra Karlsborg festning i Sverige. Telegrammene hilste til det norske folk, hovedstadens innbyggere, prins Oscar og de svenske deputerte. Prins Oscar leste under festen også opp et telegram som han skulle sende til kongen:

Her forsamlede Mænd af begge under Deres Majestæts Scepter forende Riger ønske hermed i dette Festens høitidelige Øieblik at udtale Vidnesbyrd ikke alene om sin ubrødelige Troskab og Hengivenhed, men ogsaa om hvor dybt denne Festens Betydning af os er skattet. Oscar.¹¹⁰

Bjørnson-saken

Det blåste rundt 4. november-komiteen, og blant annet Aftenbladet kritiserte festkomiteens arbeid. Komitéformann og borgermester Carl Fougstad hadde fått i oppgave av festkomiteen å kontakte Andreas Munch, for å høre om han kunne bidra med en sang på unionsdagen, men i stedet kontaktet han Bjørnstjerne Bjørnson. Etter å ha kritisert både Fougstad selv og Bjørnsons sang gikk likevel resten av komiteen i hemmelige forhandlinger med Bjørnson. Kritikerne mente at sangen til Bjørnson ikke passet til anledningen, fordi festen skulle ha fokus på det unionelle og ikke det skandinavistiske, slik de mente sangen hadde. De kritiske stemmene mente at dersom man brakte skandinavismen inn i unionsfeiringen, kom man inn på det politiske feltet, hvilket ikke sømmet seg under denne feiringen. Morgenbladet påpekte at komiteen var fornuftig nok til ikke å benytte Bjørnsons sang.

¹⁰⁹ Morgenbladet 05.11.1864

¹¹⁰ Morgenbladet 05.11.1864

Den omstridte sangen het ”Norrøna-stammen”, og ser man nærmere på sangens innhold kan det diskuteres om den var så skandinavistisk som kritikerne ville ha det til. Sangen tegnet opp det skandinaviske folks natur og historie. Bjørnson beskrev norrøna-stammen, det vil si tre folkeslagene i Skandinavia, som et kamplystent folk, som søkte ære og stordåd. Under vikingtiden gikk disse tre vennene hver sin vei. Og fra da av var de ofte til skade for hverandre, for seier og ære ville hver av dem ha for seg selv. Han nevnte videre Danmark, Norge og Sveriges suksessfulle historie under og etter vikingtiden. Så kom Norge i union med Danmark og deretter med Sverige, og Bjørnson skrev at Norge skulle forbli i union med Sverige, slik at historien ikke ble skrevet om: ”og Sagas større mening / skal mer ej vendes om”. Han fremhevet også unionen i siste strofe ved å si: ”Hver fest-dag, som vi fejrer, / må være løftets dag: / den synker ej, den sejrer, vort blods, vor stammes sag”.¹¹¹ Disse to sitatene er de eneste som refererer til unionen, og siden sangen ikke fokuserte mer på foreningen, var den kanskje ikke spesielt egnet til å brukes på unionsdagen.

Man kan altså slå fast at sangen ikke var særlig unionell, men var den da skandinavistisk? Sangen handlet jo om de tre skandinaviske folkene og forholdet dem imellom. Men som Bjørnson selv sa i sitt forsvarsskriv i Morgenbladet, tok sangen ikke opp Danmarks daværende situasjon. Likevel kan man kanskje skimte skandinavisme i det siste verset, hvor det står at ”Norrøna-stammens stævne / til stordåd end engang”. Dersom han her inkluderte Danmark, så higer skandinaverne etter å oppnå stordåd også i fremtiden. Det kunne bety at Bjørnson ønsket å gjenreise Danmarks ære. Men totalt sett fremstår sangen verken unionell, eller utpreget skandinavistisk i sin tendens.

Feiringen i Sverige

I forkant av unionsdagen ble det bestemt at Stockholms offisielle bygninger og åpne plasser skulle illumineres, og innbyggerne skulle oppfordres til generell illuminasjon. Deputerte fra det norske Storting skulle inviteres til middag i den svenske hovedstaden. I Göteborg ble det besluttet at de fattige skulle få gratis middag, og brød skulle deles ut til byens allmueskoler, på unionsdagen. En offentlig tale skulle holdes, hvor dagens betydning ville bli understreket. Fyrverkeri og ball var også planlagt. Selv om det ikke kommer frem i de norske avisene, så er

¹¹¹ Bjørnson, Bjørnstjerne. *Digte og sange 1870*, del 2. Dokumentasjonsprosjektet, <http://www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson/> (oppsøkt 08.09.2010)

det høyst sannsynelig at kongen deltok under feiringen i Sverige. Grunnen til at han selv ikke kom til Norge, kan ha vært at han ikke ville sette seg i dårlig lys hos svenske politikere. Dette bygget igjen på at han nettopp hadde hatt problemer med den svenske Riksdagen, med tanke på stattholdersaken. Kongen var mistenkt for å være for norskvennelig, og han ville ikke bekrefte denne anklagen. Kanskje fraværet også skyldtes en viss politisk feighet. Carl 15. var kjent for å være en mann av store ord, men med lite handling. Han viste seg ofte handlingslammet i motsetning til sin etterfølger Oscar 2. som var viljesterk.

4. november-feiringen i Bergen

Bergensposten oppsummerte 4. november-markeringen i Bergen slik:

”Foreningens Halvhundredearsfest feiredes i vor By paa en særdeles smuk Vis og afgav et iøinefaldende Mærke paa Folkets almindelige unionsvenlige Stemning”.¹¹²

4. november var fra tidlig om morgenen en høytidsdag, med lukkede butikker og kirkegang. Til ære for dagen gikk en stor militærparade i full gallauniform med faner og musikk på Torget. Om kvelden var det klart for illuminasjon i sentrum av byen. Bygningene var prydet med blomster, blomstergirlander og transparenter, og Torget var rikt belyst. [...] da Illuminationen begyndte - samledes Publikum i talløse Skarer, der frydfuldt vandrede omkring i den nye Feverden og af og til stansede paa Raadhuspladsen, hvor Musikkorpsset gav smukke nationale Melodier til Bedste.¹¹³ På Rådhusplassen ble det utbrakt skåler, og artilleriet sørget for kanonade til disse. Den påtenkte illuminasjonen av de offentlige bygningene, Rådstuen og Brannvaktbygningen, ble avlyst på grunn av dårlig vær. Illuminasjonen av disse bygningene, samt gledesbluss fra Fløyfjellet ble isteden arrangert dagen etter.

I anledning av dagen ble det holdt to festmiddager og en seksa i Bergen. På festmiddagen i Pelloths lokale deltok byens embetsmenn, handlende og forskjellige borgerklasser. På kvelden under denne middagen ble det sendt et telegram fra magistraten og formannskapet til den norske statsministeren i Sverige, hvor de bad han sende en hilsen til Kongen. Samme kveld mottok festdeltagerne et telegram fra statsministeren, som ble opplest for gjestene. I Arbeiderforeningens festmiddag var arbeidere, håndverkere, handlende og enkelte andre til stede. Senere på kvelden ble det holdt dans for foreningens yngre medlemmer, som moret seg

¹¹² Bergensposten 06.11.1864

¹¹³ Bergensposten 06.11.1864

til midnatt. I Håndverkerforeningen ble dagen feiret med sekka, og en stor del av foreningens medlemmer deltok. Kand. theol. Martens holdt her et lengre foredrag om unionens tilblivelse og hvor mye den betydde for Norge.

På alle de tre stedene ble det utbrakt flere skåler. Det ble skålt for unionsdagen, Kongen, prins Oscar og Carl Johan. Men Norge fikk også sin skål, og det samme gjorde 1814-mennene, Wilhelm. F. K. Christie, 17. mai og Stortinget. En noe spesiell skål ble utbrakt for Island og eldre biland. De bilandene det er snakk om må nok ha vært de som omfattet Norgesveldet, betegnelsen på det norske stormannsveldet på 1200-tallet. På sitt største omfattet det øyer i Vesterhavet, dagens Norge og deler av Sverige. Færøyene, Island og Grønland gikk sammen med Norge i union med Danmark i 1380. I Kieltraktaten ble det imidlertid slått fast at de tre øyene skulle fortsette å være i Danmarks besittelse. Denne skålen skulle kanskje vise at Norge en gang selv hadde stått på egne ben og hadde mye makt, og den var spesiell fordi den fokuserte på Norge og ikke unionen. Ut ifra skålene med fokus på Norge og 1814, kan det se ut til at Bergen la et mer nasjonalistisk preg på feiringen, enn det hovedstaden gjorde. Danmark ble heller ikke glemt, og fikk sin skål.

Bergensernes syn på unionen

Ut ifra det lille Bergensavisen skriver, ser det ut som bergenserne hadde en positiv holdning til unionen: ”Stemningen i Landet og især i Bergen var som bekjendt i Foreningens første Tid lidet glad og forhaabningsfuld, og nu, 50 Aar efter, hvilken Forandring, hvilket Omslag i Meningerne”.¹¹⁴ På 50 år, som ikke var lang tid for en nasjons liv, hadde nordmennene sett viktigheten av unionen. Avisen la frem det gode som hadde kommet ut av unionen. Den hadde sørget for at Norge hadde blitt forløst fra den ufrie forbindelsen med Danmark. Unionen hadde gitt nordmennene en indre frihet, som omfattet selvstendighet og borgerlig likhet for loven, og en ytre frihet. Foreningen sørget også for en åndelig og materiell utvikling i begge land. Flertallet av det svenske folk behandlet nordmennene i samtiden som en likeverdig unionspartner.

¹¹⁴ Bergensposten 06.11.1864

4. november-feiringen i Trondheim

I Trondheim begynte unionsdagen med prosesjon fra Rådhuset til Domkirken, i det koralmusikk lød fra Vår Frue kirke. Prosesjonen bestod av byens autoriteter og foreninger. Fremst i toget gikk magistraten, byfogden og politimesteren. Deretter fulgte kommunerepresentanter, ulike militære avdelinger og sivile embetsmenn. Lenger bak i toget kom representanter fra næringslivet og forskjellige arbeidsforeninger. Lærere og øvrige borgere gikk bakerst. Under gudstjenesten i byens kirker kunne man høre kanonsalutt fra Kristiansten festning. Etter kirkegangen var det klart for en militærparade, og etter den fortsatte militærmusikken å spille på Torget for en stor mengde mennesker. På samme tid ble det servert middag til byens fattige. På ettermiddagen ble det i Arbeiderforeningen holdt en tale av foreningens formann, prost Aage Schavland, og Håndverkssvennenes sangforeninger underholdt med noen sanger.¹¹⁵

Litt senere holdt formannskapet festmiddag, arrangert av festkomiteen i Harmoniens lokaler. Her benket litt over 100 gjester seg til bords, både kvinner og menn, og borgere utenfor selskapet kunne også delta. Skålene her ble utbrakt av Trondheims fremste menn. Disse var stiftamtmann Motzfeldt, borgermester Aubert og byfogd Ludvig Johan Carl Manthey. Kirken var også representert under denne middagen, ved biskop Hans Jørgen Darre og sogneprest i Vår Frue kirke Claus Daae, som utbrakte hver sin skål. Først ble det skålt for kongen og unionen. Etter disse to skålene sendte de et telegram til den norske statsministeren i Stockholm Georg Sjøberget. Dagen etter fikk de et telegram tilbake fra statsministeren. Han skrev at kongen takket trønderne for de følelser de hadde for unionsdagen, og at deres telegram var et bevis på dette. Videre ble det skålt for Sverige og minnet om Oscar 1. og Carl Johan. Norge, Trøndelag og festkomiteen fikk også hver sin skål, og Danmark ble heller ikke glemt. Selv damene ble påskjønnnet med sin egen skål. Etter middagen ble det holdt ball i lokalet til Harmonien. Også i Håndverkerforeningen og i Håndverkssvennenes Dannelsesforening var det festlige sammenkomster.

På kvelden var det festforestilling i teateret for fulle hus. De reduserte billettprisene gjorde vel også sitt i så måte. Forestillingen bød på en festoverture, en prolog og det romantiske sangspillet "Huldrebakken" av danske Erik Bøgh. Dette stykket ble valgt fordi handlingen foregikk i Sverige, og fordi stykket inneholdt flere vakre svenske folkemelodier. Under

¹¹⁵ Aage Schavland var tidligere prost på Sunnmøre, men siden 1861 var han residerende kapellan i Trondheim domkirke, men han beholdt likevel tittelen prost.

forestillingen ble det utbrakt leve for unionen, Kongen og Sverige. Kongesangen og salmesangen ”Jag vet et land” ble også sunget. Etter forestillingen ble det ved havnedemningen avfyrt et fint og vellykket fyrverkeri.

En gang i løpet av kvelden ble det av offiserer arrangert et ball for de militære underoffiserer. Thronhjems Adressecontors-Efterretninger kalte ballet for [...] et Glandspunkt blandt Dagens Festligheder” [...].¹¹⁶ Ballet ble holdt i ekserserhuset, som var pyntet med våpen og militære emblemer. Det var hele 500 som deltok og brigadesjef, oberst Jacob Krefting, åpnet ballet ved å lede an i en polonese. Stemningen under ballet var livlig og dans, skåltaler og kvartetter var også en del av programmet.

Det var ingen alminnelig illuminasjon i Trondheim by på uniondagen, av frykt for at mye vind kunne føre til brann. Likevel var det på noen steder delvis illuminasjon og delvis transparenter. Thronhjems Adressecontors-Efterretninger nevnte i den forbindelse hotellene d’Angleterre og Bellevue. Hotellene hadde sterkt opplyste vinduer med inskripsjoner i norske og svenske farger på oljepapir.

Trøndernes syn på unionen

I avisene er det ikke gjengitt noen taler fra unionsdagen, så det er derfor vanskelig å si noe om hvordan trøndernes syn på unionen var, men Thronhjems Adressecontors-Efterretninger skrev likevel noe om unionen. Den la frem både svenskenes og nordmennenes syn på unionen i den første tiden. Sverige var skuffet over at Norge ikke ble en fullstendig provins under deres herredømme, slik at landet kunne bli deres erstatning for Finland. Norge på sin side var fortvilet fordi det ikke lenger kunne bestemme sin egen fremtid. Men avisen pekte på at det i denne perioden også fantes mer klarsynte menn som Herman Wedel-Jarlsberg og Carl Johan, som så fordeler ved unionen. Riktignok ble unionen til å begynne med fremstilt med sine skyggesider, som man også senere har måttet sloss mot. Ved 50-årsjubileumet rådde imidlertid en mer positiv holdning til unionen enn det noen gang hadde gjort, mente avisen. Avisen påpekte at den allmenne feiringen bidro til å forsterke den offisielle feiringen og gav et bevis på hva trønderne følte for unionen.

¹¹⁶ Thronhjems Adressecontors-Efterretninger 06.11.1864

En sammenlikning mellom 17. mai og 4. november 1864

4. november ble feiret på omtrent samme måte som 17. mai. Det ser man ved at dagen rommet mange av de samme ritualene. Dagen i de tre byene begynte med gudstjeneste, og videre fikk byenes fattige servert middag. Utover ettermiddagen var det klart for festmiddager med taler og sang og festforestilling i byenes teater. Illuminasjon og pynting av hus var også vanlig 4. november. Det eneste som markant skiller de to dagene fra hverandre, var at 17. mai hadde borgertog, mens 4. november ikke hadde noen annen prosesjon enn den som gikk til kirken.

Man kunne tenke seg at kirkeprosesjonen skulle fungere som et tilsvarende borgertog på 17. mai. For Trondheim sin del kunne dette bildet passe godt, fordi prosesjonen her var nesten like godt representert som borgerprosesjonen på 17. mai. På den annen side var Trondheims kirkeprosesjoner 17. mai og 4. november like godt representert, og dermed kan man muligens se bort fra tanken om dette som et alternativ til borgertoget. I Kristiania var det overhodet ikke snakk om noe alternativ til borgertoget. Her var prosesjonen til kirken av høytidelig art, bestående av kommunerepresentanter, regjeringen, høyesterett, embetsmenn og svenske gjester og prinsen. Her ser det ut til at borgerne bare var tilskuere til prosesjonen. I Bergen fremgår det ingen opplysninger om hvem som deltok i toget til kirken.

Grunnloven

4. november 1814 ble den reviderte grunnloven vedtatt og dermed var denne dagen også en grunnlovsdag, slik som 17. mai. Verken under feiringen 17. mai eller 4. november i 1864 var det noen diskusjon om Grunnlovens bokstav og om endringene som var gjort i den. Det ble heller ikke fremmet ønsker om ytterligere endringer av loven. Dermed fungerte Grunnloven først og fremst mer som et gitt symbol, en helligdom som ikke skulle røres, enn som et aktivt politisk redskap på grunnlovsdagen.

Urørligheten overfor Grunnloven må ha bunnet i grunnlovskonservatismen, som stod sterkt blant de norske politikerne i den første perioden av unionen. Grunnlovskonservatismen skyldtes igjen frykten for en innskrenking av Norges frihet og en tettere union med Sverige. Et eksempel på hvordan norske politikere hindret grunnlovsendringer, var at de utviklet en praksis på mange områder hvor Grunnloven ikke gav faste regler. Grunnloven inneholdt for eksempel ingen bestemte regler for hvordan statsbudsjettet skulle behandles. Derfor besluttet

Stortinget at statsbudsjettet skulle behandles i plenum, og ikke som lovsak. Kongen kunne således ikke bruke sin vetorett, som i lovsaker, og Stortinget fikk dermed økt innflytelse i forhold til kongen.

Politikk og skandinavisme

Selv om de to grunnlovsdagene i 1864 var skånet for grunnlovsdiskusjoner, så gjorde den dagspolitiske skandinavismen seg gjeldende under 17. mai dette året. Nasjonaldagen ble altså brukt til en politisk posisjonering, hvor man fokuserte på sviket mot Danmark, og man kritiserte regjeringen. Derimot la man ikke det skandinavistiske kortet like tydelig frem den 4. november. Danmarks situasjon ble nevnt i taler og sanger, men man var mye mer forsiktig enn på nasjonaldagen. Det skyltes at 4. november stod nærmere kongen, og at prinsen var til stede. Dessuten var krigen over, og Danmark hadde tapt sine hertugdømmer tidligere det året.

Nasjonaldagsfeiringen på 1800-tallet skiller seg en del fra dagens feiring. ”Dagen ble en arena for politiske kampsaker, der stemmerettskrav og unionskamp overdøvet fellesskapets samstemte glansnummer: ”Ja, vi elsker dette landet””.¹¹⁷ Den politiske misstemningen slo ut i full blomst 17. mai 1881, som var den første feiringen, etter at den radikale fløyen hadde trumfet igjennom ved lov at statsrådene hadde møteplikt i Stortinget. De konservative var misfornøyde med at venstremannen Bjørnstjerne Bjørnson skulle holde tale under avdukingen av Wergeland-statuen i Studenterlunden. I den sammenheng brukte avisene til og med beskrivelse av været som et middel til å hevde sine politiske meninger. Den konservative avisen Morgenbladet hevdet at været var dårlig under avdukingen, men at det klarnet opp etterpå. Venstreavisen Dagbladet mente derimot at været var fint under hele arrangementet, med unntak av litt vind. Med dannelsen av politiske partier fra 1884, var det etter hvert tre tog som marsjerte gjennom gatene på 17. mai. Det var Arbeidertoget og Venstretoget, mens borgertoget ble synonymt med de konservative. Etter at de politiske stridighetene hadde stilnet av, var fellestoget tilbake igjen etter århundreskiftet.

I nyere tid har nordmennene stort sett latt politikken hvile på nasjonaldagen. Dagens hovedidé er at 17. mai skal være en nasjonal integrasjonsdag, hvor man fokuserer på det som samler og ikke det som splitter. Likevel finner man noen unntak. Hver gang norsk medlemskap i EF/EU

¹¹⁷ Bjørgen, Hildegunn. ”17. mai-feiringen på slutten av 1800-tallet - en politisk valgkamp?”. Sørensen (red.) 1998: 185

har blitt drøftet i norsk politikk, har særlig nei-siden ønsket å bruke 17. mai som en demonstrasjonsdag. Nasjonaldagen har likevel stort sett blitt skånet for EF og EU-motstanderens meninger, ved at det har blitt nektet å demonstrere i togene. Men bergenserne trosset flere ganger på 1990-tallet forbudet, ved å gå med sløyfer og paroler i borgertoget, som markerte deres politiske ståsted i saken. EU-striden har også kommet klart frem i mange 17. mai-taler rundt om i landet.

Skjebnen til de to dagene

Simon Hammer skriver følgende om de to grunnlovsdagene:

Kort sagt, alt syntes at tale for, at byen med sjelden enstemmighet feiret den mest straalende festdag i sin historie indtil da. Allikevel var det altsammen bare illumiasjon og transparent, også figurlig talt.¹¹⁸

Opphevelsen av unionen gjorde at 4. november ikke lenger ble feiret etter 1905. Dagen hadde heller ikke den samme oppslutning, slik som 17. mai. Det var kanskje litt tungvint og spesielt å feire to grunnlovsdager på et år. Dessuten falt feiringen av 4. november i en noe kald høstmåned, mot 17. mais vårlige stemning. Det var også mer som samlet nordmennene på 17. mai, med begreper som Grunnlov, frihet og selvstendighet, enn på unionsdagen. Unionen var jo roten til mange stridigheter hele den tiden Norge var i union med nabolandet.

Ser man på selve feiringen av 4. november var det heller ikke mange arrangementer som inkluderte borgerne, det liknet mer en feiring for øvrigheten. Som tidligere nevnt var det ingen borgerprosesjon, bare en kirkeprosesjon, men som i Trondheim var bredt sammensatt. Det ser heller ikke ut som det var noen store arrangementer, som var beregnet for publikum. Riktignok ble det i Bergen holdt noen taler på Torget, og i Trondheim ble det talt i Arbeiderforeningen, men det var et begrenset antall som fikk høre denne talen. Festforestilling i teatrene og fyrverkeriet var dog beregnet for det brede lag av publikum. Man kan oppsummeringsvis si at 4. november bare var en høytidelig kopi av 17. mai.

¹¹⁸ Hammer 1923: 535-536

Kapittel 6: Avslutning

1864-jubileenes nasjonsbyggende effekt og deres ritualer

17. mai i 1864 hadde en større oppslutning og deltagelse enn det unionsdagen samme år hadde. Synspunktet kan underbygges av ritualene som ble benyttet disse dagene, og hvordan de henvendte seg til de feirende slik at de ble deltagere.

På begge de to grunnlovsdagene hadde kongen bestemt at det skulle holdes gudstjeneste. Man kan gå ut ifra at alle som ville kunne delta. Gudstjenesten gav dagene et høytidelig preg, og byborgerne var samlet for å takke sin felles Gud. På dette punktet var begge dagene like inkluderende.

Togritualet den 17. mai inkluderte på sett og vis alle byborgerne, uansett samfunnsklasse. I togene i de tre byene deltok blant annet eliten, festkomiteen, ideelle foreninger, skoler og borgere som var knyttet til ulike yrker. De eneste som ikke fikk delta i toget, var kvinner og barn, men til gjengjeld var disse tilskuere. Toget viste at de som gikk i det, var samlet for å feire dagen og de godene som dagen hadde gitt dem. Man kan si at tilskuerne var omtrent like deltagende som de som gikk i prosesjonen, fordi de nettopp som tilskuere støttet opp om toget med hurrarop og flagging. Prosesjonen var kanskje det ritualet som hadde størst ”deltagereffekt”. Den samme deltagerfølelsen kunne man ikke hatt 4. november, siden det ikke var noe borgertog denne dagen.

Særlig togruten i Kristiania gjorde de 17. mai-feirende bevisste på at de var del av den samme nasjonen, og at de var et selvstendig folk. De viktigste offentlige bygningene i hovedstaden var reist etter at nordmennene fikk sin Grunnlov i 1814. Konstitusjonen slo fast maktfordelingsprinsippet, hvor den lovgivende og den utøvende makten skulle holde hverandre i sjakk. Slottet og Stortinget var vendt mot hverandre, og fungerte som endene av sentrums offentlige rom. Slottet lå på en høyde og skulle symbolisere kongens opphøyethet, mens Stortinget lå blant ”folket” midt i sentrum, ved byens hovedgate der det var et myldrende liv.¹¹⁹ Den høytidelige prosesjonen passerte Stortinget før det kom til Slottet. Selv om dette var en naturlig rekkefølge, ettersom prosesjonsdeltagerne kom fra Jernbanetorget,

¹¹⁹ Lund, Erik. *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. Oslo: Universitetsforlaget 2006: 97

symboliserte det også at folket kom før kongen. Bergenserne og trønderne var ikke omgitt av slike storslåtte offisielle bygninger, men til gjengjeld var deres hovedarrangementer lagt til historiske plasser på 17. mai, som bevisstgjorde deltagerne om byenes og landets lange historie.

Talene på 17. mai gav også folket en stor grad av deltagerfølelse i feiringen, fordi de tegnet opp nordmennenes egen historie fra 1814 og frem til samtiden. Dessuten var det mange av talerne som snakket om friheten og arbeidet med den, som var overlatt til samtidens nordmenn. Dette arbeidet gjaldt alle folkene innenfor landets grenser. På denne måten skapte dagen en deltagelse, som også gikk utover nasjonaldagen selv. Men på den annen side henvendte mange av talerne seg til publikum med det skandinavistiske budskap og støtte til Danmark. Det store flertallet av nordmennene hadde sympati med danskene, men det var kanskje ikke alle 17. mai-deltagerne, som ønsket å støtte dem direkte, slik som mange av talerne ivret for.¹²⁰ På unionsdagen 4. november ser det ut til at det ikke ble holdt noen taler for allmennheten verken i Kristiania eller i Trondheim. I Bergen er det indikasjoner på at det ble holdt taler på Torget.

Det politiske og unionsspørsmålet

Verken på 17. mai eller 4. november manglet talerne lovord overfor unionen, kongen og Sverige. Man kan si at mange av talerne nærmest hyllet 1814-unionen, ved de goder som hadde kommet ut av den. Norge hadde da blitt selvstendig, og med dette fulgte en positiv utvikling, hvor blant annet landets befolkning og inntekter hadde økt. Dessuten var forholdet til Sverige blitt bedre, og nordmennene følte seg mer likestilte i unionen. Spesielt under 4. november-feiringen sparte man ikke på godordene overfor kongehuset. Nordmennene hadde spesielt utstrakte hender til kongedømmet den 4. november. Den bitre 17. mai-motstanderen Carl Johan ble ikke nevnt under nasjonaldagsfeiringen, men på unionsdagen ble han hedret som foreningens stifter. Dette var et tegn på at unionen var basert på et felles kongedømme, og kongen utgjorde både det symbolske og reelle limet mellom unionspartnerne.

Johan Sverdrup virket svært unionsvennlig i sin tale på unionsdagen. Dette kan virke noe underlig i forhold til hans ståsted i det politiske liv. Han var med i komiteen som utformet en adresse til kongen om det norske standpunkt i stattholdersaken, og Sverdrup satte seg sterkt

¹²⁰ Dette er basert på talene fra Kristiania og delvis fra en tale/innlegg i Trondheim.

imot den andre unionskomiteens forslag til revisjon. Denne kompleksiteten viser også hvordan nordmennene flest forholdt seg til unionen. De hadde i utgangspunktet ikke noe imot unionen og kongen, men når det kom til politiske saker som rørte ved den norske selvstendigheten, følte man seg truet og nødt til å sloss mot det svenske presset.

Det som førte til et anstrengt forhold i unionen i 1860-årene var stattholderstriden. Denne saken ble verken tatt opp 17. mai eller 4. november i 1864. Den 4. november var dette kanskje forståelig nok, ettersom dagen var en hylles til unionen og prinsen var til stede. Merkeligere er det at man 17. mai kunne kritisere regjeringen for manglende støtte til Danmark, men at man lot stattholdersaken ligge. Likevel ville kanskje saken virke for provoserende, dersom den ble tatt opp på selveste nasjonaldagen.

Så dukker spørsmålet opp, om disse to grunnlovsdagene hadde en forsonende effekt på unionen. På begge dagene roste man unionen, men talene på unionsdagen nådde bare ut til eliten, siden disse ble holdt for et lukket selskap.¹²¹ Deltagelsen var heller ikke så stor på denne dagen. På 17. mai derimot kunne alle festdeltagerne høre de positive talene om unionen. På den annen side ble kanskje festdeltagerne i større grad minnet om unionssamholdet den 4. november, med de praktfulle illuminasjonene som overgikk de på nasjonaldagen, og at svenskene selv, med den utsendte delegasjonen og prinsen, var med på feiringen. Likevel kan meningsutvekslingen om hva man følte for unionen, gjennom talene og den større deltagelsen på nasjonaldagen, ha hatt mest å bety. Paradoksalt nok kan det dermed se ut til at nasjonaldagen hadde en mer forsonende effekt enn hva unionsdagen selv hadde.

Thorsens tre dialoger

1864 var et dobbeltjubileum og det satte preg på feiringen. Men likevel brukte jubileene mange av de samme ritualene og virkemidlene som under en ”vanlig” 17. mai-feiring. Dermed skilte ikke jubileene seg ut, med bruk av andre ritualer. Feiringen måtte følgelig være knyttet til ritualer som virket samlende, slik Thorsens dialog mellom individ og nasjon uttrykker. Den politiske dimensjonen, som er knyttet til dialogen mellom eliten og borgerne, finner man også under feiringen. I 1864 var det en del mer politiske utspill enn det som var vanlig. Hjelp og støtte til Danmark som måtte kjempe og lide, ble fremmet. Dette virket samlende på deltagerne, fordi det var bred sympati for denne saken blant nordmennene. De

¹²¹ Dette gjaldt i alle fall for Kristiania og Trondheim. I Bergen ser det ut som det ble holdt noen taler på Torget.

stilte seg også bak talernes vektlegging av unionens gunstige virkninger, som frihet, materiell fremgang og et godt naboskap til Sverige. Dialogen mellom samtid og fortid virket sterkere i 1864 enn den gjør i dag, ganske enkelt fordi det var et kortere tidsrom mellom begivenhetene i 1814 og jubileene i 1864, i forhold til i dag. I 1864 kunne man tydeligere se tilbake på de positive fruktene av selvstendigheten og unionen. På denne måte kunne man knytte resultatene direkte til hendelsene i 1814.

Nasjonaldagsritualenes lange overlevelsestid

17. mai-feiringen har en lang tradisjon med ritualer som nordmennene fremdeles underkaster seg. Dette skjer til tross for at dagens historiske og politiske innhold i liten grad blir tatt opp under dagens feiringer. Jesu fødsel er ikke lenger alles første assosiasjon til julefeiringen, så hvorfor skulle Grunnloven være det første nordmennene tenker på når det gjelder nasjonaldagen? Mangelen på innhold kan føre til at nordmennene mister poenget med hvorfor de feirer nasjonaldagen. 17. mai blir på denne måten en urørlig helligdom, og den får en pompøs oppbygning med alle sine ritualer, noe som medfører at refleksjon over dagen uteblir. På mange måter kan man si at ritualene overskygger hva man egentlig minnes.

Etnolog Barbro Blehr har skrevet artikkelen ”Kontrastenes dag - Om sprik og dilemmaer i 17. mai-feiringen i 1990-årene”. Her skriver hun blant annet om to forskjellige måter å forholde seg til 17. mai på. Hennes funn er med på å understreke den distansen mange av dagens nordmenn har til dagen. Den ene måten å forholde seg til dagen på er knyttet til en barnslig entusiasme, skriver Blehr. Den består av å la seg begeistre over dagen, samtidig som man tar feiringen og dens budskap på alvor. Denne holdningen blir sett på som et 17. mai-ideal for deltagerne, også for voksne. Men etnologen har ofte opplevd at de voksne forholder seg til dagen med behersket begeistring og tilbakeholdenhet, altså den andre holdningsmåten. I skjønnlitteratur har hun også funnet flere eksemplarer på ironi når nasjonaldagen ble skildret.¹²²

For at dagen skal overleve i fremtiden, må den fylles med et meningsinnhold som forandres og oppdateres i tidens løp, mener Barbro Blehr. I den forbindelse er det ikke nok å være fylt av barnslig entusiasme. Man må knytte flere feiringsmåter og holdninger til dagen, slik at

¹²² Blehr, Barbro. ”Kontrastenes dag - Om sprik og dilemmaer i 17. mai-feiring i 1990-årene”. I *Nasjonaldagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*, redigert av Brit Hovland og Olaf Agedal, 57-78. Nord 2001: 4. København: Nordisk Ministerråd 2001: 57-60

feiringen ikke blir for endimensjonal og entydig. Det er blant annet viktig å kunne være glade og feire fred, frihet og fellesskap, samtidig som man innlemmer de vonde kontrastene man finner ellers i verden. Her ser man hvordan Blehr etterlyser en viss tilbakevending til det politiske, som dagen inneholdt på 1800-tallet. ”Man må greie å ha to tanker i hodet, eller helst flere, selv om det er fest”. Et annet tiltak er å gjenreise 17. mai som de voksnes dag, ved siden av at den er barnas dag. De voksne må ikke bare betrakte barnas deltagelse og stille opp i borger- og folketog, men de må legge mer tankearbeid i verdier som feiringen skal fremme.¹²³

Dragningen vekk fra det politiske på nasjonaldagen skyldes først og fremst satsingen på at dagen skal skape en følelse av fellesskap og vern om dette fellesskapet. Dermed krever ikke dagen noe mer av deltagerne enn at de skal delta i det rituelle fellesskapet. Med den økte innvandringen i de siste tiårene har denne inkluderingen i fellesskapet vært viktig. Således er det vanskelig for nye borgere å tilegne seg kunnskap om hva man egentlig feirer.

Ser man tilbake på 1864, ble det politiske tatt inn i feiringen ved at man snakket om Danmarks kamp mot tyskerne, og flertallet av nordmennene hadde sympati for danskene. Dermed kunne politiske saker også virke samlende på 17. mai-deltagerne. Det kan muligens stå som et godt bevis på at noe annet enn ”fellesskapsritualet” kan virke samlende på dagens 17. mai-deltagere. Det er ikke dermed sagt at alle politiske saker virker samlende på nasjonen, det har man flere eksempler på oppigjennom 1800-tallet. Men det kan først og fremst dreie seg om sympati med andre folk og land, som ikke har det like godt som nordmenn, slik som man var opptatt av Danmarks skjebne i 1864. Som man har sett er det også det Blehr etterlyser. Det å bringe politikken tilbake igjen, kan også gjøre at dagen blir mer meningsfylt. Retten til å ytre seg er jo en av de fundamentale rettigheter som Grunnloven beskytter. Dette burde man spesielt kunne benytte på selve nasjonaldagen, da man fikk Grunnloven.

¹²³ Ibid. 61-62

Kilder og litteratur

Kilder

Aftenbladet

Aftenposten

Bergens Adressecontorets-Efterretninger

Bergensposten

Christiania Intelligentssedler

Den Norske Rigstidende

Morgenbladet

Thronhjems borgerlige Realskoles alene privilegerede Adressecontors-Efterretninger

Trondhjems-Posten

Trondhjems Stiftsavis

Oppslagsverk

Det store norske leksikon (snl.no)

Trondheim byleksikon

Litteratur

Aarnes, Sigurd. ”Oppfinnelsen av 17. mai”. *Nytt norsk tidsskrift* 1/1994, 10-23. Oslo, Universitetsforlaget.

Becker-Christensen, Henrik. *Skandinaviske drømme og politiske realiteter. Den politiske skandinavisme i Danmark 1830-1850*. Århus: Arusia historiske skrifter 1 1981.

Bergsgård, Arne. *Norsk historie 1814-1880*. Oslo, Det Norske Samlaget 1964.

Bjørgen, Hildegunn. ”17. mai-feiring på slutten av 1800-tallet - en politisk valgkamp?”, i *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 185-194. Oslo, Ad Notam Gyldendal 1998.

Bjørgen, Hildegunn. *17. maifeiring som politisk redskap? En studie av nasjonaldagsfeiringen i Kristiania 1879-1905*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo 1997.

Bjørnson, Bjørnstjerne. *Digte og Sange, i utvalg*. Gyldendals skoleutgaver av norske forfattere. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag 1950.

Blehr, Barbro. "Kontrastenes dag - Om sprik og dilemmaer i 17. mai-feiring i 1990-årene". I *Nasjonaldagsfeiring i fleirkulturelle demokrati*, redigert av Brit Hovland og Olaf Agedal, 57-78. Nord 2001: 4. København: Nordisk Ministerråd 2001.

Bratberg, Terje T. V og Jon Gunnar Arntzen. *Trondheim byleksikon*. Oslo, Kunnskapsforlaget 1996.

Dahl, Ottar. *Norsk historieforskning i det 19. og 20. århundre*. Oslo, Universitetsforlaget 1992.

Dyrvik, Ståle. *Året 1814*. Oslo, Det Norske Samlaget 2005.

Hammer, Simon C. *Kristianias historie 1814-1877*, bd. 4. Kristiania, Cappelen 1923.

Hartvedt, Gunnar Hagen, Beate Marie Bang, Øyvind Reisegg, Anders Haaland. *Bergen byleksikon*. Oslo, Kunnskapsforlaget 1999.

Hemstad, Ruth. *Fra Indian summer til nordisk vinter: skandinavisme, skandinavisk samarbeid og unionsoppløsningen*. Oslo, Universitetet i Oslo Unipub 2008.

Hobsbawm, Eric J. Terence Ranger. *The invention and tradition*. Cambridge, Cambridge University Press 1992.

Jor, Finn (red.). *17. mai*. Cappelen 1980.

Jørgensen, Jon Gunnar, Anne Jorunn Kydland Lysdahl og Vigdis Ystad. *Historien om "Ja, vi elsker"*. Oslo, Pax Forlag 2002.

Just, Carl. ”Syttende Mai i Hovedstaden. En ”revy” i mange akter”. I *Byminner* 1962-63, nr. 2.

Kolsrud, Ole. *Maktens korridorer. Regjeringskontorene 1814-1940*. Oslo, Universitetsforlaget 2001.

Libæk, Ivar og Øivind Stenersen. *Norges historie, fra istid til oljealder*. Oslo, Grøndahl og Dreyer Forlag 1995.

Lund, Erik. *Historiedidaktikk. En håndbok for studenter og lærere*. Oslo, Universitetsforlaget 2006.

Nerbøvik, Jostein. *Norsk historie 1860-1914*. Oslo, Det Norske Samlaget 1999.

Pryser, Tore. *Norsk historie 1814-1860*. Oslo, Det Norske Samlaget 2006.

Sars, Johan Ernst. *Norges politiske Historie 1815-1885*. Kristiania, Oscar Andersens bogtrykkeri 1904.

Seip, Anne-Lise. *Nasjonen bygges 1830-1870. Aschehougs norgeshistorie*, bd. 8. Oslo, H. Aschehoug & Co 1997.

Seip, Jens Arup. *Utsikt over Norges historie*. Oslo, Gyldendal 2002.

Sletten, Torstein. *Atter en dag opprunden. 17. mai-feiringens historie i Bergen*. Bergen, 17. mai-komiteen i Bergen 1985.

Smith, Anthony D. *National Identity*. Harmondsworth, Penguin 1991.

Stråth, Bo. *Unionen og demokrati. Norge og Sverige gjennom 200 år*, bd. 1 av Bo Stråth og Fransis Sejersted. Oslo, Pax 2005.

Sørensen, Øystein. *Bjørnstjerne Bjørnson og nasjonalismen*. Oslo, Cappelen Forlag 2007.

Thorkildsen, Dag. ”Skandinavismen - en historisk oversikt”, i *Nasjonal identitet - et kunnskapsprodukt*, redigert av Øystein Sørensen, 191-209. Oslo, Norsk forskningsråd 1994.

Thorsen, Arve. T. ”Nasjonaldagsfeiringen som katedral og barrikade - et europeisk perspektiv”, i *Jakten på det norske. Perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 177-184. Oslo, Ad Notam Gyldendal 1998.

Vinje, Aasmund O. *Ferdaminne frå sumaren 1860. Norges Nasjonallitteratur*, redigert av Francis Bull. Oslo, Gyldendal Norsk Forlag 1967.

Wallem, Fredrik B. *Det Norske Studentersamfund gjennom hundrede aar 1813-1913*, bd. 1. Kristiania, Aschehoug 1916.

Nettsider

Bjørnson, Bjørnstjerne. *Digte og sange 1870*, del 2. Dokumentasjonsprosjektet, <http://www.dokpro.uio.no/litteratur/bjoernson/> (oppsøkt 08.09.2010).

Eidsvoll 1814. *Eidsvollsmennene - hvem var de?* Eidsvoll 1814, <http://www.eidsvoll1814.no/?aid=9043784> (oppsøkt 01.07.2010).

Grænseforeningen. *Den gang jeg drog af sted. Digt af Peter Faber*. Grænseforeningen, <http://www.graenseforeningen.dk/artikel/3659> (oppsøkt 10.09.2010).